

קהלה קדושה לאקענבך

מאת

הרב אדוניהו קראוס

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

ירושלים

תשכ"ג

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

כל הנכוחות שמורות.

גרפס בישראל
דפוס קואופ' "אחוה" בע"מ, ירושלים
בתובת המחבר: ירושלים, רחוב סמולנסקין 3

זכור אזכור ותשוּח עלי נפשי

על אחי ואחיותי, בניהם ובנותיהם שנשרפו בידי הנאצים ימ"ש.

אחי הרב הגאון מו"ה ר' משה אהרון, אשתו ובתם תרצה
עם ילדיה, וישראל אלתר בנם ז"ל

אחי ר' נפתלי ז"ל

אחי ר' יקותיאל ואשתו ז"ל

אחותי ברכה עם בעלה ר' זאב וויינברגר וכל משפחתה ז"ל

אחותי פראדל ובעלה הרב הגאון מו"ה ר' יעקב שלום
סופר רב ואב"ד דק"ק טעט, ובנם היניק אדוניהו ז"ל

אחותי רבקה עם בעלה ר' יצחק וויעדר וכל משפחתה ז"ל
הי"ד

כולן נשמות טהורות שנקטפו בדמי חייהם, נפשותיהם בטוב
תלין במעלות קדושים וטהורים.

תנצב"ה

לזכרון

נשמת חמי הירא והחרד לדבר ה'
יקר הרוח — צדיק נשגב מו"ה ר'

ראובן מרקין זצ"ל

שנפטר בדמי ימיו בשנת תר"פ בעיר מוסקוה.
היסופר בקבר חסדו — מעשיו הגדולים למען חיוזק
הדת והתורה בעיר לייפציג וזכה לשם עולם.

תנצב"ה

קהלה קדושה לאקענבאך

והיה כי ישאלון בניכם מחר לאמור — מה העבודה הזאת לכם? מה ערך לזכרונות אלו מימים שכבר עברו? ואמרתם להם: זכרון יהיו לדורות — לבניהם אשר ילדו להם לדעת קורות יהודי קהלה הקדושה לאקענבאך ומה הגיע אליהם, ומי היו אנשי שם אשר מאות שנים היו למופת ולמאורות וכוהר הזהירו בתורתם וצדקתם. מי היו אלה שכל ימיהם היו מכאובים וכעס ענינם ואיך שעל אף כל התלאות שמצאום — ידעו לשמור על משמרת השם ועל כל מנהגי ותקנות הקהלה הקדושה.

הורם המסך ונתגלה לעינינו האסון האיום והנורא חורבן שבע הקהלות העתיקות שקהלת לאקענבאך היתה אחת מהן. עיי המפולת של הבתים והבנינים היהודיים, הם היום העדים הדוממים לחורבן היהודי ומזכרת אילמת לכאב האנושי הגדול. קלגסי הנאצים לא השאירו אבן על אבן ונפסק קיומם של שבע הקהלות שהתקיימו הרבה מאות שנים ותפסו מקום נכבד בעולם היהודי בהונגריה. בני קהלת לאקענבאך עד כמה שנצלו ונשארו בחיים, פוזרו בארצות שונות — ביבשת אמריקה, אנגליה שביצריה ומעטים גם בישראל. שרדו עצמות יבשות, שרידים מועטים מיהודי לאקענבאך החביבים, החמים והעממיים.

כגבוה שמים על הארץ כן גבהו דרכי השם ית' ממחשבות בני תמותה, ואף אם כבר שלחו קיום אל הלבנה ואל כוכבי שמים כוננו חציהם לירות אבל עד חקר היושבי בשמים לא

יבאו. אין אתנו בדור הזה שיודע על מה עשה השם ככה לנו
כמו שנעלם מאתנו לשום מה נשארנו אנו מעט מהרבה טובים
וגדולים ממנו.

לא לשאת קינה וספור מטרת שורות אלה, ראויה היא
קהלת לאקענבאך שנעלה את זכרה ברטט אבל, ראויה היא
שנוזיל דמעה אחת מים הדמעות לקהלה יהודית אחת מבין
רבבות קהלות קדושות שנעקרו מן השורש.

עוד בשנת תרצ"ט בימי פורים כשנכנסו הנאצים וכבשו
את אוסטריה הוגלו מיד כל היהודים מקהלות אלה, חלק גדול
מהם הושמדו ר"ל אחרי זמן, ורק חלק קטן נשאר בחיים
ופוזרו בכל חלקי התבל. יהודים כשרים ותמימים היו יהודי
השבע קהלות, עבדו בזיעת אפם על לחמם ואת יהדותם שמרו.
יהודי בורגענלאנד, אשר מתוך צלמם קרן האור של תמימות
ופשטות ומכל דמותם זרח החן היהודי.

ראשיתה של קהלת לאקענבאך עטופה בערפל. תושביה
הראשונים היו בודאי יהודי שטיירמרק שבגלל הגירוש בשנת
1670 התישבו בחבל זה של גבול אוסטריה והונגריה. במאה
השביעית המשיך הישוב להתפתח תחת שלטונו של הרוזן
אסטרהאזי ותושבי היהודים התרבו לרגל גירושים השונים
של יהודי בוהמיה ומורביה.

נשתמרו רק תעודות מעטות מהתקופה של הגירת היהודים
משטייערמרק ומורביה לקהלות בורגנלאנד. מצבם של
היהודים תחת שלטונם של הרוזנים אסטרהאזי היה בדרך כלל
משביע רצון ביחס למצבם של היהודים במקומות אחרים
ובארצות אחרות. הרוזנים הגנו על יהודי קהלות אלה מפני
רדיפות של כל מיני גורמים ורשויות והם נהנו מזכויות
ופריבילגיות מיוחדות שהובטחה וניתנה להם תמורת המסים
שהעלו לרוזנים שנה שנה. במסגרת פריבילגיות אלו מצאו
היהודים פרנסתם במסחר ובעבודות שונות.

בשטח החיים הפנימיים ובמעמדם המשפטי ניתנה להם זכויות אוטונומיות. רבות הן התלאות שעברו על יהודי השבע קהלות בימי מלחמת הקורוצצען — צבא הונגרי פראי, ואלה שהתפרנסו מהרוכלות והסתובבו בעיירות וכפרים הסמוכים למקום החזיתי, שלמו בחייהם. היהודים שישבו במקומותיהם לא נפגעו אמנם ממאורע זה במישרין היות שהרוזן אסטרהזי הגן עליהם. שנים של פורענות וגזירות השתרגו על יהודי השבע קהלות גם בימי ממשלת מריה טרזיה. בכרוניקה היהודית מאותו זמן נמצא תיאור מלא של הצרות והסבל במשך מלחמת הירושה. עם עלותו של המלך יוסף השני על כסא מלכות אוסטריה חל שינוי במעמדם של היהודים בהבל אדמה זו. שליט זה נתן שויון מלא לזכויות כל תושבי מדינתו והוא גם הקדיש תשומת לב לשאלת היהודים בכלל. אגרת הסבלנות משנת 1782 הביאה הקלות והנחות מסויימות בעניני מסחר ומלאכה, אולם נשארו עוד כמה חוקים שדנו בהפליית היהודים — בתקפם, ורק מהפכת 1848 ועלייתו של פרנץ יוסף הביאה מפנה גדול וחשוב במצב היהודים בכל מדינות הקיסרות. התחוקה החדשה מבטיחה שויון אזרחי וחופש דת לכל התושבים ומבטלת את כל ההגבלות על הזכויות הפוליטיות והאזרחיות של היהודים, אבל בעוד שבמעמדם המשפטי של שאר קהלות הונגריה ואוסטריה הושוו היהודים לאזרחים הנוצרים והשתייכו לשיפוט הכללי, נשארה ליהודי השבע הקהלות האוטונומיה שלהם בדבר שיפוט עצמי והנהלה עצמאית. לקהלות אלו היו להם תפקידים סוציאליים וכלכליים לעצמם ומצב זה נשאר עד לתקופה האחרונה.

פרנסתם של יהודי לאקענבאך היתה בעיקר על המסחר; חלק גדול היו רוכלים שהיו דרכם להסתובב במשך ימות השבוע בכפרים ומוכרים לנוצרים סחורות מכל המינים. רבים היו גם שהתפרנסו מפועל כפיהם, כגון זגגים, אופים, צבעים,

סנדלרים, חייטים, קצבים וסוחרים בהמות. הרוכל היהודי התפרנס בדוחק גדול, המסחר בכפרים לא היה בו כדי לפרנס את בעליו ולכן השתדלו הרוכלים למצא דרכים אחרות לשיווק הסחורה שלהם והם השווקים והירידים בשטייערמרק ואוס-טריה התחתית. פרנסה זו לא היתה קלה, השפלות וזלזולים רבים היו מנת חלקם והרבה יהודים שיצאו לדרכם אחרי חג הפסח לא חזרו לביתם עד לראש השנה וכן יצאו מיד אחרי סוכות וחזרו לביתם ימים מעטים לפני פסח. קשה לתאר את הסבל והתלאה של יהודי זה שמוכרח היה להתגורר חדשים רבים בין הגוים ובכל זאת שמר על יהדותו ולא נתגאל במאכלים אסורים.

הסדרים והתקנות של קהלת לאקענבאך עתיקים הם. רבה הגדול של לאקענבאך הגאון ר' שלום חריף ז"ל אסף את התקנות הקדומות וסידר גם תקנות חדשות. תקנון המסדר את כל פרטי החברא הקדישא ושנחתם ע"י הרב הג' שלום חריף נשתמרה עד היום.

השלטונות לא התעניינו בסדרים הפנימיים של הקהלות, על הנהלת הקהלה היתה התפקיד לדאוג למצב החומרי והרוחני של חברי הקהלה. הקהלה העסיקה פקידים: רב, דיין, שוחט ובודק, חזן, שמש ונאמן הקהלה שהיה עפ"י רוב גם סופר הקהלה. מוסדותיה היו: בית הכנסת וכל מה ששייך אליה. בית ספר עממי כללי, תלמוד תורה ולפרקים גם ישיבה. מלבד אלה היה עוד שמש שני והוא השולקלאפפער, תפקידו היה לדפוק בוקר וערב על שערי הבתים היהודים ע"י שלש דפיקות ולקראם ע"כ לתפלה. (כשהיה ר"ל בר-מינן בקהלה היו רק שתי דפיקות — הטעם משום שג' שותפים יש באדם וכשהקב"ה מסיר את שותפות שלו נשארו רק שני שותפים.) היו גם לקהלה מוסדות צדקה שונים וחברות פרטיות. תשומת לב מיוחדת הוקדשה לחינוך הנוער ולהפצת התורה בין העם.

מקור העיקרי להכנסות הקהלה היו המסים ששילמו חברי הקהלה. יהודי שבע הקהלות נשאו קשה את מעמסת המסים שהוטלה עליהם בכל הזדמנות. מאז שנת 1868 קבלה הקהלה הקצבה מיוחדת מהשלטונות לשם כסוי הגרעון של תקציבה. תשלומי המסים הוערכו ע"י שמאים מיוחדים שנבחרו מתוך אנשי הקהלה. הערכת המסים גרמה תמיד לסכסוכים ומריבות, כל היהודים היו מחוייבים לשאת בעול המסים, גם תלמידי חכמים לא נהנו מזכויות יתר, חוץ ממשועבדי הקהלה — הרב, השו"ב המלמד והשמש, אלה היו פטורים ממסי קהלה, גם יהודי הכפרים ששייכו לגליל לאקענבאך היו משתתפים בעול ההוצאות הקהלה האם. רשימות הלידות, נשואין, מקרי פטירה — הונהגו ע"י הרב בהסכמת השלטונות. הכנסות מרשימות ומהוצאות תעודות היו של הרב. בעד סדור קדושין קבלה הקהלה אחוז ידוע מהנדוניה חוץ מהרח"ש (ר"ת רב חזן ושמש) שבעל החתונה היה חייב לתת להרב והחזן.

החיים הרוחניים

קהלת לאקענבך היתה כבר בשנים קדומות מרכז לתורה ויהדות. רבניה נודעו לשם ולתפארת גם מחוץ לגבולות בורגנלנד והיו מן המפורסמים בדורם. על תקופת רבנים הראשונים של לאקענבאך אין לנו מקורות. ידועים לנו כרבנים ראשונים — הרב מאיר אולמא-גינסבורג שהיה רב ומו"צ בלקענבאך בזמנו של המהר"ם א"ש. חתימתו מופיע על הסכמים ובידורים יחד עם המהר"ם א"ש רבה של אייזנשדט. בפנים מאירות חלק ב' סי' כ' וז"ל אשר השבתי להרב המופלא מהור"ר מאיר אב"ד דק"ק לקענבך, אלהא דמאיר יענהו לשלום ברכה וילין בעמק ההלכה ה"ה אהובי ידידי הרב הגאון כבוד מהור"ר מאיר יצ"ו. — מתשובה זו של הגאון הפנים מאירות נראה שרבה של לקענבאך מאיר אולמא היה ת"ח מופלא בקי בש"ס כא' הגאונים בזמנו. לצערינו אין לנו ידיעות על תקופת פעולתו בקהלת ל"ב — ואם היה תופס ישיבה או לא. כפי ההשערה נפטר זקן ושבע ימים ושם מנוחתו כבוד. בין המצבות העתיקות בבית החיים בל"ב נמצא מצבה אחת קטנה שקועה ברובה באדמה והכתב מטושטש, א"א לפענח רק המלים „הג' מאיר-בקדושה קהלת לאקענבך". אין ספק שזאת היא מצבת הרב ר' מאיר אולמא. אחריו נתמנה הרב בנימין א"ש בן הרב הגאון בעל פנים מאירות. הוא בא בשנת תק"ב מאונגאריש-ברוד ללאקענבאך, ומלא משרת רב לקהלת ל"ב עם קהלת קאבערסדורף יחד. בשנת תקכ"ו כתב הסכמה להדפסת ספר כתנות אור של אביו הגאון ז"ל. בדף פ"ח של ספר זה מביא המו"ל הרב אלעזר קליר

נכדו של המהר"ם א"ש בשם הרב בנימין אבדק"ק ל"ב פלפול
נאה ומזהיר על רש"י בחולין דף מ"ו. בנו של הר' בנימין
ר' שלמה היה ת"ח מופלג וחתנו של ר' שלמה היה ר' יעקב
משלאינינג תלמידו של ר' אלעזר קליר שאת ספרו חות יאיר
החדש הוא הוציא לאור. הג' ר' אלעזר קליר כותב בהקדמת
ספר זה: והקרה ה' מקרה טהור — תלמידי הרבני המפולג
הותיק קנקן חדת מלא עתיק מור"ר ר' יעקב ממקומו נעתק
— מק"ק שלאינינג מדינת הגר, חתן הרב המפולג המנוח ר'
שלמה בן דודי הרב הגאון אבדק"ק ל"ב מו"ה בנימין הצדיק
ז"ל אשר צדיק באמונתו יחיה ובכבוד היה לו פרנסתו, —
אולם מוכרח לנודד כעת מגבולו ספר זה לדפוס לקרבו, כו'.
בסוף ימי חי הרב בנימין א"ש בא מפולין רב מפורסם
למדינת הונגריה ה"ה הרב שלמה זלמן ליפשיץ. מטרת נדודו
להונגריה היה לאסוף חתימות של מאה רבנים על היתר גט
לאשה שנשתתית, בהגיעו ללאקענבאך לקבל גם מהרב ר'
בנימין את החתימה, — באותו יום נפטר הג' ר' בנימין רבה
של ל"ב לעולמו. הרב ליפשיץ נשא קינה והספד גדול על
האי גאון בלאקענבך ודבריו הרעידו את לבבות האנשים והנשים
וכולם הרימו קולם בצעקה ובכי על השבר הגדול בהלקח
מהם רבם החביב. ראשי הקהלה הפצירו בהרב ש.ז. ליפשיץ
שיקבל עליו את משרת הרבנות בל"ב והלה נאות לבקשתם
בתנאים מסוימים. מעיקרי התנאים היה שהקהלה תחזיק
ישיבה של בחורים שיבאו לשם ללמוד תורה. ר' ש.ז. היה
ת"ח גדול והעיד עליו הנודא ביהודא מה"ת סי' ק"ע בדבר
פרשה בס"ת שצריכה להיות סתומה והסופר שדדק לכתוב
וויי עמודים עשאה פתוחה, בתשובה זו הצדיק הנובי את
הגאון מל"ב שדעתו דעת תורה נגד הג' ר' אלעזר קליר. הרב
ליפשיץ כהן בכהונה זו בערך עשרים שנה. מלבד גדולתו
בתורה היה בקי גם בשאר חכמות, הוא תקן הרבה תקנות

והרביץ תורה ברבים. הוא פעל הרבה לטובת קהלתו והוא שכבש את הדרך להורות בישיבה תורה לרבים לתלמידיו שנהרו אליו מכל המדינה. מקופח ומצומצם כולו היה ר' ש.ז. ליפשיץ בעולם התלמודי ובארבע אמות של הלכה, הוא בא לידי הכרה שצריך לעשות משבע קהלות של חבל ארץ זו אכסניה של תורה. אבל הוא היה גם גאון של מדות טובות, אוהב כל נפש מישראל בכל לבו נפשו ומאדו, משתתף בצערה של כל בריה. בני קהלתו ידעו להעריך אותו משום שהיה מסור לכל דבר שהתרחש בקהלתו. מצבתו בבית החיים של ל"ב נמצא עתה במצב תקין ובה מתואר במדותיו הנעלות והנשגבות.

בשנת תקס"ט בא הרב הגאון ר' שלום אולמן המכונה בפי כל ר' שלום חריף ללאקענבך. הספרות ההיסטורית שלנו עשירה היא בספרי תולדה שונים של גדולי ישראל שעשו להם שם עולם בספרות ההלכה והאגדה. גאון תלמודי זה לא זכה עד עכשיו לספר תולדתי מיוחד — והוא הלא סלל את הדרך ופלס נתיב לבאים באמת מדה הארוכה — והוא הלא העלה אור האבוקה ועדיין צאצאיו הולכים בעקבותיו בדרך התורה והיראה. לאו כל אדם זוכה להיות יוצר ומשפיע, דולה ומשקה, מפרה ומרווה כרבנו הגאון הגדול ר' שלום חריף ז"ל. הוא היה בן יחיד לאביו ר' איסר שהיה מנהיג ופרנס בעיר פיורדא ומחותנו של הגאון זכרון יוסף ר' יוסף שטיינ-הרדט ז"ל, וישלחתי אביו לפראנפורט לבקש תורה מפי רב הדומה למלאך ה' צבאות ה"ה בעל ההפלאה ז"ל ולמד אצלו הרבה שנים עד שנעשה תלמיד מובהק וחביב לרבו מובהק הבחורים של ישיבתו הרמה, ואין כמוהו בכל הבחורים יורד לסוף דעתו של רבו. באותו זמן היה לו משא ומתן של הלכה בפלפול גדול עם הגאונים מאורי הגולה המהרי"ט אלגאזי ושאגת אריה ויצא בדימוס ויהללוהו בשערים, וכאשר ראה

רבו שהוא כמעין הנובע מים מתוקים מים טהורים, חכם ומבין
 מדעתו ויראתו קודמת לחכמתו שלחמו אל הגאון הכהן הגדול
 שר בית הזהר מו"ה ר' נתן אדלער ז"ל למען ינהג בו טובת
 עין לגלות לו רזי תורה ולמד אצלו חכמת הקבלה סוד ה'
 ליראיו. ויהי כאשר שמע שמעו הטוב הגאון האדיר גבר די
 רוח אלהין קדישין ביה ודמיטמרינ גלין ליה איתמחי גברא
 ואיתמחי קמעא, מלומד בנסים הרב אב"ד דק"ק ענדינגען
 ורב דמדינת שבייץ נתן לו את בתו הצדיקת והמלומדת
 הרבנית המפורסמת מרת רעכיל ע"ה לאשה, וישב הזוג בביתו
 זמנים אחדים באהבתו אותם, שם השתלם עצמו בחכמת
 הקבלה במדרגה גבוה ומשם נתקבל לרב בעיר אנסבאך
 והמדינה באשכנז וישב בשלום ושלוה. פעם אחת שמע מבתו
 שרצונה ללכת עם בת ראש הקהל שם לבתי תיאטרון
 להתענג בתענוגי הבל ורעות רוח, אז התעורר רבנו ואמר
 אי הכי לא בעינא לדור כאן ואבחר לי לשבת בעיר קטנה
 אשר אין שם בתי משחק וכאשר אמר-כן פעל בלי דיחוי
 ולקח את אשתו וב"ב ועזב את העיר. פוק חזי קדמאי דמסרו
 נפשיהו על קדושת השם שלא לגור במקום שיש בה תיאטרון.
 הוא נתקבל מיד לרב בעיר שטאמפפן ואח"כ לעיר פראוענ-
 קירכען ועת ההיא היתה שעת צרה עת מלחמה וגדודי
 הצרפתים פשטו על המדינה ואת רבנו תפשו והניחו אותו
 במשמר. לקול צעקת הקהל הסכימו לשחררו נגד סכום כסף
 גדול ובאם לא ישיגו את הכסף עד זמן ידוע — רע יהיה
 סופו, לא היתה להם האפשרות לקבץ בזמן קצר את הסכום
 הדרוש ונמנו וגמרו אנשי הקהלה שימסרו להם את הכסף והזהב
 שנקבצו ושהיה בכיסם מוכן כמו שהם, והקב"ה יעשה נס
 להצדיק, וכן היה באמת שקבלו את הכסף מבלי לספור וברחו
 להם והצדיק נפדה ממות, יוצאי ירכו כשעוברים במקום זה
 מברכים בשם ומלכות שעשה נס לאביהם במקום הזה. משם

נתקבל לרב בק"ק לאקענבך. אחר הסתלקותו של הגאון האמתי משולם טיסמעניץ שמו קהלת פרעסבורג עיניהם בשלשה גאונים מפורסמים בעולם והיה רבנו הגאון — אחד מהם, וע"פ מעשה שהיה נתקבל הגאון הקדוש רבן של ישראל בעל הח"ס ז"ל. רבנו היה גאון תלמודי מפורסם — הוא לא זכה עד עכשיו ששמו יכתב לזכרון בספר תולדה מיוחד. שני בנים יקרים היו לו, הבנים אלו ר' אברהם ור' זלמן היו קדושים מרחם אמם ונתגדלו ונתקדשו בקדושה יתירה על ברכי אביהם, אביהם שמר עליהם במשמרת הקודש והשגיח מאד שלא יסתכלו בצורת ודמות אדם רשע באמרו כי זה מזיק מאד לנפש המשכלת, וישבו תמיד בצדו באהלה של תורה ולא הניחם לצאת החוצה בלי שומר נאמן שישמרם מעינא בישא ולישנא בישא והיו קדושים לאלקים. פעם בא אדם רשע לבית הרב וראה את הבנים וכשהלך לו — מיד לקח רבנו את בניו והלך אתם למקוה טהרה.

כאן בעיירה קטנה זו לאקענבך מצא את שנפשו אותה להרביץ תורה וללמד לתלמידים דרך ה' ג. רבנו היה איש מופת ויגזור אומר ויקם. בעל צרור החיים שהיה תלמידו המובהק ובכל ביתו היה נאמן סיפר הרבה ענינים מרבו שעד כמה היה כחו וגבורתו בקדושה ופעם אחת כשהיה ר' שמעל-קא מיסב בסעודה עם תלמידי חכמים היה סופר ומונה שבחיו של רבו הגדול ולבסוף אמר — מה חידוש הוא הלא היה לו נשמת התנא רבי עקיבא, ומה גם שאליהו הנביא היה רגיל בביתו ובכל ליל שבת בא אליו אליהו ללמד אותו רזי דרוין.

* הרב קוק ז"ל אמר פעם שלא רק הזכרת שמו של הצדיק אלא גם הזכרת שם העיר שבתוכו פעל הצדיק — מסוגלת לעורר זכות וסניגוריה על ישראל, והביא ראיה מדברי הירושלמי על המשנה יומא ג' "האיר כל המזרח עד שבחברון" — ולמה עד שבחברון כדי להזכיר זכות אבות.

נשארו מרבנו הרבה כתבי יד ולא בא בדפוס רק ספר דברי
ר"ש ובסופו של ספר זה נדפסו שני קונטרסים מבניו הגאונים
הנ"ל. ספר דברי ר"ש הוא מעט הכמות ורב האיכות, קראו
המחבר דברי ר"ש כלומר מה דרכו של עני בפרוסה כן הדבר
זה, במקום גדולתו שם ענותנותו, צלל כמים אדירים בים
התלמוד לדלות פנינים, כל ההוגה בספר זה רק אחרי יגיעה
רבה ימצא מה מאד עמקו מחשבותיו, הגאון ר' מרדכי מנעט
ז"ל הפליג מאד בשבח הספר ואמר שהוא הפלא ופלא ואין
לשער גדול עמקות אשר בו ורק חכם גדול ובקי בש"ס ירד
לסוף דעתו ויבינהו, כן היה דרכו בקודש לכתוב בקצרה.
הקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ונתקים זאת
אצל רבנו שנתמלאו לו שבעים שנה וביום שנולד באותו יום
מת והלך לו לעולמו. אמרו במדרש — מודיעים להם לצדיקים
יום מיתתם מקודם כדי שיניחו כתרם לזרעם אחריהם וגם
רבנו ידע יום מיתתו מקודם. באחרית ימיו היה ממעט בדיבור
ולא שח בכלל רק בדברי תורה, חודש ימים לפני פטירתו קבל
מכתב ארוך מבנו ר' אברהם בחידושי תורה ותיכף ענה לו
במענה קצרה והתנצל כי מקצר הוא מאד במקום שהיה מן
הצורך להאריך יען שהוא טרוד בהכנתו למשפט העליון.

ר' אברהם אולמן ז"ל

איש מופת זה נולד לאביו הגאון בשנת תקנ"א, בו
נהאמת אמרם שרוב בנים הולכים אחרי האם כי זה האברהם
נקרא כך אחרי אחי אביו ואחרי אחי אמו הגאון ר' אברהם
ריעס שמלא מקום אביו בענדינגען. החתם סופר ז"ל כותב
אליו בזה"ל — החיים והשלום יחדיו יהיו תמים לחכם מחור-
כמים מארי דאברהם דתלי תניא בדלא תניא בבחירתא כוותיה
ה"ה הרב המאוה"ג חרוץ ושנון בעל פיפיות המפורסם כערוגת
הבשם כש"ת מה"ו אברהם נ"י אב"ד ענטלינגה (צ"ל ענדי-
נגען) ומדינת שווייץ יצ"ו, תמול הגיעני יקרת מכתבו וכו'
וראיתי מגלה עפה מעולפת ספירים בבקאות וחריפות כוזה
הרקיע מזהירים. (שו"ת יו"ד ס' קע"ח) אמנם כן בעודנו באבו
משך אליו ר' אברהם עין הלומדים בהתמדתו ובקיאיותו הגדולה.
בעודנו צעיר לימים בא לישיבת אביו הגאון בחור נפלא אשר
שמו מלא את כל הארץ אח"כ, הוא ר' שמעלקא בעל צרור
החיים, ור' אברהם שלנו תהה על קנקנו ובדק אותו בג'
מסכתות במסכתות ענ"י, וקשר אתו עמו קשר של אהבה. ר'
אברהם למד אצל הגאון בעל שמן רוקח בליפטא מיקלאש,
הוא כותב אמנם להח"ס אדמ"ו אבל זה רק מצד דרך הכבוד
גם הח"ס אינו כותב לו בשום מקום תלמיד.

בשנת תק"ע אנו מוצאים אותו בטאפאלטשאן מחזיק
ישיבה ולומד תורה ברבים. שם היה עשיר גדול ות"ח אשר
תורה וגדולה היו בו נצמדים והאיש זקן ולו בת קטנה אשר
דאג לטובתה, אברהם מצא חן ונשא לאשה בת העשיר הנ"ל.
בטאפולטשאן חי כעשרת שנים והיה עוסק באורייתא

בהתמדה יתירה, בכל דבר הקשה שאלו את פיו והרב הגאון ר' ישעי' (מוזכר בתשו' ח"ס אה"ע) לא עשה דבר גדול וקטן בלתי הסכמתו ושמו הולך וגדל עד אשר קהלות גדולות נתנו עיניהם עליו, כן נתקבל בעיר סאבאטקה וגם שם לא סר מדרכו להרביץ תורה ויראה, ובפרט השתדל לארגן הרבנים החרדים של הסביבה. גם שם הציע שאלותיו וספקיו לפני הגאון החתם סופר, ומי שמבין ומכיר סגנון לשונו של הח"ס, יראה עד כמה חלק כבוד לאיש הצעיר הזה אשר לא עבר עוד את שנת השלשים. בתשו' אה"ע סי' קט"ו כותב לו הח"ס בזה"ל: לידיד נפשי מחותני הרב המאור הגדול המופלא החרוץ בעל פיפיות העומד לתל תלפיות כש"ת מה"ו ר' אברהם אולמן, נדרתי ליקח מועד לעיין בהאי דינא כ"ו, וביר"ד סי' נ"ב כ' המאוה"ג המפורסם כערוגת הבשם זית רענן יפה תואר וכו', ולעומת זה נתבונן איך קמץ הגאון הח"ס בתאורים כמו שאפשר לראות בתשו' למהר"ס שיק ולהגאון בעל ברוך טעם. אחרי שנים עוד הוסיף בחיבתו אליו ובמכתב אחד לצעלים כותב: מה אומר בזה אשר כבר הורה בזה חכם הגאון ר' אברהם אולמן שכל הוראותיו בקדושה, דבר גדול זה בפי הח"ס, אולם כל זה לא שווה לו כי לא היה בידו להפיק רצונו וחפצו להחזיק ישיבה ובח"ת שכתב בימים אלו מוצאים אנו תמיד את הרעפראיך — קצרתי עד שירחיב ה' גבולי בתלמידים, — לא ארכו לו שם הימים כי אחרי מות אביו הקדוש בשנת תקפ"ה בא למלאות את מקומו ללאקענבאך. זקני ל"ב מספרים הרבה אגדות שונות ונפלאות ממנו ומכולן מזהיר הוד קדושתו וגדולת תורתו. בתואר ובקומה היה יפה כל כך עד שבהלכו פעם לטייל בגן העיר בבאדען שאל הקיסר של עסטערייך את פמלייתו עליו. בלאקענבך ניהל ישיבה והרבה מתלמידיו היו לגאוני הדור כהגאון ר' גאטטליב פישער, הג' ר' שלום קוטנא מא"ש וולף אוסטערליץ ור' יצחק

ליב לאנדעסברג ועוד הרבה תלמידים מפורסמים. הוא הרבה בכתבת איגרות לגאוני דורו למהרי"א, ר' אלעזר הורביץ, אמרי אש, דברי חיים, וכולם נותנים יקר וגדולה לשמו. הרבה קהלות קדושות רצו לתת המשרה על שכמו, גם מאק"אוווע בראשונה רצו בו אך הוא היה חש לשמועה שהמה בעלי מחלוקת ואמר גם לוותר בשביל אחיו הגאון ר' זלמן ז"ל שהיה אז ברענדיג במצב לא כ"כ מזהיר. גם קהלת מאטטס-דורף קראו לו למלוך עליהם כנראה בהמכתב שהבאנו בספר הקטן הזה במקום אחר. אבל חוץ מזה נקרא גם לקהלות אחרות וענותנותו הגדולה גרמה שנשאר נחבא אל הכלים תמיד ולא נתפרסם שמו כראוי. נשארו ממנו עוד כתבים רבים וחי' על כל חלקי שו"ע אבל בעו"ה נשרפו חלק גדול מהם בהשרפה הגדולה בשנת תרס"ב והאוד המוצל מאש הנשאר מהכתבים נדפסו בספר „בית אברהם" שהוציא אחי הגדול הרב הגאון והמפורסם ר' משה אהרון קראוס ז"ל הי"ד יחד עם חי' תורה של בנו הג' ר' דוד אולמן ז"ל ממלא מקום אביו בלאקענבך.

לרבנו ר' אברהם היו ארבעה בנים, כולם קדושים וטהורים ומוזיירים בתורתם ובצדקתם. הרב ר' דוד שמלא את מקומו בלאקענבך שעליו ידובר בפרק הבא, ר' שלום שנולד בשנת תקפ"ח, ר' מרדכי — נולד ב־תקצ"ב, ור' רפאל שנולד בשנת תקצ"ו. בערך עשרים שנה משנת תקפ"ו עד שנת תר"ז—ח היה רבה של לאקענבך ושם גם מנוחתו כבוד.

על אישיותו נשתזרו כמה אגדות כפי שספרו זקני קהלת לאקענבך — והחזיק בשיבה כל ימי כהונתו בלאקענבך ובמלאת לו 56 שנה בעצם דמי ימיו נפטר גאון זה והלך לעולמו.

בראש קונטריסו של דברי תורה כתב רבנו אברהם שורות אלו בר"ח אדר ראשון שנת נתן לחם לפ"ק, ואם כי טורים אלה אינם מעידים על כשרון פיוטי גדול, כי אינם משוחים בששר המליצה, לא תאר ולא הדר להם לפי חוקי המוזה, אבל הם מעידים על גודל צדקת וקדושת הגאון הזה, אין עליו המלאכה לארוג מליצות במטוה המשל, לא בלשן ולא חוקר הוא. ולא על זה עיקר מגמתו בחייו, אלא הנהו מתפלל לשקוד על דלתי התורה המסורה, להגות בה ולדקדק על כל קוצו של יוד, להעלות סולת נקיה מתורתן של הראשונים. ואמנם כן הקורא בשום לב את חרוזים אלה, יתפלא וישתחזה מול בר לבב כמוהו, מבין השורות יצהיר ענותנותו היתירה והסתפקותו הגדולה, כל עשרו ואשרו בהבנת דברי חכמים לרדת לסוף דעתם, להעלות פנינים ממצולות ים התלמוד הגדול והנורא, ואלה דבריו:

אני אני המדבר בלב נשבר, צועק לשעבר, נחלה על שבר עני מתודה בלי הרף,

במה אכפר עוני טמון בחבי, יום יום יביעון אומר בדברי הבאי, זאת אשוב אל לבי,

ראה ה' והביטה במחשבותי ולא במעשי, א' המרבה וא' הממעיט חלקי ה' אמרה נפשי,

מתקי לחכי דברי רבותנו הראשונים וד' חגני בבינה להעלות בעט סופר,

בעטרת תפארת אשר זממו מורשי לבבי אחרי החיפוש והיגיעה,

נטייתי לבבי להבין דברי חכמים וחידותם וליריד לסוף דעתם הרחבה מני ים,

שִׁמְתִּי כָל עֵינֹנִי בִשְׁׁס וּפּוֹסְקִים רִאשׁוֹנִים וְאַחֲרוֹנִים עֲזִים
כְּנֹמְרִים גִּבְרוּ מֵאֲרִיּוֹת,

לְבִי חֹרֵשׁ מַחֲשָׁבוֹת טְהוֹרוֹת לַעֲיִין מְקוֹר מַחֲצָב דְּבָרֵיהֶם
הוֹטְבָעוּ אֲדֹנֵיהֶם,

וְגַם פִּי יִהְיֶה תַּפְלָה לֹאֵל לְהַבִּין נְעִימַת לְשׁוֹנָם שְׂרָשֵׁי יִסּוּדוֹתָם,
מִלֹּא ה' מִשְׁאַלְתּוֹ לִלְקֹט שׁוֹשְׁנִים הֵא לָכֶם זֶרַע מִפְּרִי אֲשֶׁר
הֶעֱלַתִּי,

אַחַת הוּא שְׁאֵלְתִּי וְזֹאת בִּקְשָׁתִּי אַתָּה ד' הִדְרִיכֵנִי בִּנְתִּיב
תּוֹרָתֶיךָ,

וְהוֹרֵנִי דֶרֶךְ הַיָּשָׁר דֶּרֶךְ אֲשֶׁר דָּרָכּוּ בּוֹ רַבּוֹתָנוּ נֹעַ הָרִאשׁוֹנִים,
לְבַל אֲמוּט יָמִין וּשְׁמַאל מִשְׁכַּל הַיָּשָׁר הַצַּח וְהוֹךְ אֲשֶׁר יִשְׁמַח
אֱלֹקִים וְאֲנָשִׁים,

מִלֵּל אֲבֵרָהֶם תַּפְלָה קִצְרָה יִהְיֶה זָךְ וַיִּשָּׁר פְּעָלֵי רְצוּיָהּ וּמִקּוֹבֵל
לִפְנֵי בּוֹרְאִי,

נִדְבּוֹת פִּי רָצָה נָא וְתוֹרָה לֹא יִמוּשׁ מִפִּי וּמִפִּי זֶרַעִי וַיִּכּוֹן
כְּשֶׁמֶשׁ נִגְדִּי.

הרב ר' דוד אולמן ז"ל

אחרי פטירת הרב הגדול ר' אברהם ז"ל, עלה על כס הרבנות בנו הגאון הרב ר' דוד אולמן ז"ל. רב גאון תלמודי זה כהן שם 57 שנה. הוא היה נחשב בשעתו לאחד מגדולי הדור, עניו ובעל לב טוב, נעים בהליכותיו וסבלן בדעות מאין כמוהו. הרב ר' דוד ז"ל לא רצה ליהנות מכתרה של תורה וויתר על משכורתו מהקהילה. יותר ממה שהיה כותב היה מרגיש, היה דורש טוב ומתלהב לכל רעיון של הגדלת קרן התורה, מדקדק גדול גם במצות היותר קלות ומקפיד על כל מנהג קל לא לשנותו. הוא היה רב תלמודי מטיפוס של גדולי הדור בדורות שלפניו וכמוהם לא היה יכול לסבול את דרך הביקורת גם בתלמוד. ביחוד היה מתרעם על אלה שלומדים את כתבי הקודש מנקודת ההשקפה ההיסטורית, כי לחילול הקדש נחשב בעיניו לעשות, את סיפורי התורה שיחות חולין של דברי הימים. בעניני הוראה השתדל בכל כחו למצא דרך להקל ולהתיר ואולם כשלא מצא ראיות ברורות ומבוססות על פי הסברה הישרה להקל — היה מחמיר — אף על פי שגדולים אחרים הקלו. מדה יתירה היתה ברבי דוד, מדת שנאת הבצע. מהכנסות צדדיות של הרבנות לא רצה ליהנות, הוא חונן בנפש נדיבה ומצויינת. הוצאותיו לצדקה היו גדולות ורבות ולא השיב ריקם את פני מבקשי עזרתו. מופת היה רבי דוד לבני דורו באהבתו את השלום ובהתרחקו מכל שמץ של קנאה היכולה להביא לידי שנאה ולידי פירוד. הוא ידע להשתחרר מנטיות פרטיות ולשפוט כל ענין וכל מעשה בעין ביקורת חדה.

השם ב"ה ברכו בנכסים ובברכה מיוחדת — שגזעו יתרחב ונופיו יצאו מתחמו ופורשים סוכת צלם על הרבה תחומים אחרים. אבל שרשיהם יונקים מרטיבותו של האילן הגדול. בניו היו כולם מצויינים בתורה ויראת שמים ומפורסמים כעוסקים בצרכי צבור באמונה במדינות שונות בעולם. חתנו היה הנגיד המפורסם מו"ה ר' יצחק צבי ראצעסדורפר ז"ל, שהיה מפורסם בצדקת פורונו, בחסידותו ובצדקתו הנפלאה. אמרו שקלסתר פניו היו מאירים ומזהירים כמלאך אלקים. ר' יצחק צבי היה מוסר את נפשו לכל דבר של קדושה ולא חת ולא זע משום דבר שעמד נגדו כשהיה מוכן לעשות דבר טוב. דמות נדיר היה ר' יצחק זה, דרכו בקודש היה לעלות שנה שנה להצדיק מבעליו לחג השבועות ושם פיזר ממון רב. את בניו חינך על טהרת הקודש ועד היום בניו וצאצאיו הם כולם יראי השם ושומרי תורה ומצות.

בנו בכורו של הרב ר' דוד אולמן היה ר' אברהם שנולד בשנת תרי"א ולו שני בנים יראי השם במלא מובן המלה. מר צרלס אולמן חתנו של הנדיב הידוע דוד געסטטנר ז"ל עדיין ממשיך ב"ה במסורת האבות ולוקח חלק פעיל בבנין ארצנו הקדושה בנדבת לבו.

אחיו ר' נפתלי (פערדיננד) ז"ל נפטר לפני ארבע שנים בלונדון והיה צדיק ידוע, אציל בהליכותיו ואהוב על כל איש. אלמנותו תחי' היא אשה חשובה מאד מבית לונצער המפורסמת.

בנו השני של הרב דוד ז"ל היה ר' משה שנולד בשנת תרס"ו ולו שלשה בנים ובת אחת. אחד מבניו ר' אלכסנדר זיסקינד אולמן חי בניו-יורק וממשיך באמונה ובכנות במסורת אבותיו הגדולים. השם יזכהו לאריכת ימים ושנים.

ר' ליב אולמן בן הרביעי של הרב ר' דוד ז"ל היה סוחר עורות בלאקענבך. הוא היה חותנו של אחי הגדול הרב הג'

ר' משה אהרן קראוס הי"ד שעליו ניחד את הדבור במאמר מיוחד בקונטרסי זה. בתו של ר' רפאל ז"ל נשאה לר' מ. ראצעסדורפער מפרעסבורג. מבין שבעת בניו בולט דמותו של הח' עדמאנד ראצעסדורפער, סוחר חשוב ואחד מיוחד ביראתו וצדקתו. נערץ כאיש ישר מאד בין הסוחרים הגדולים במסחר היהלומים באנטורפערן. רודף צדקה וחסד ימצא חיים וצדקה.

הרב ר' דוד אולמן נפטר בשיבה טובה בשנת תרס"ו ומנוחתו כבוד בלאקענבך. יתר פרשת משפחת אולמן, דוד דור ומנהיגיה, פרנסיה וגם שתדלניה העומדים בפרץ, וכל הענפים אשר עלו והשתרגו מגזע הישרים הזה בכל מקומות פזורנו עד לדורנו זה — מסובך ומעורפל — והיה לאלה עבותה אשר תשלח פארותיה אל ארצות מארצות שונות. ומי יתאר את שלשלת הדורות מהענף השני של הגאון ר' שלום חריף בניו ובני בניו של הגאון המפורסם ר' שלמה זלמן אולמן ז"ל בעל היריעות שלמה, אחי הגאון ר' אברהם אולמן ז"ל, אשר תקע מושבו בקהלת מאקאווע והאיר שם בתורתו ובחכמתו והשפעתו היתה פרוסה על כל קהלות הונגריה שמעבר לנהר דונאי, מי יגלה עפר מעיניו לראות את שלשלת יחוסו עולה עד דור חמישי וששי —.

כדאים אלה הצדיקים החסידים והגבירים שיקום אחד ויחזור על פנקסי הקהלות ועל דפתראות הנוגעות לחיי תולדות בני בעל היריעות שלמה ולספר קורות משפחות יקרות ומעולות בישראל אשר זה וזה יולד בהן, להרים קרן עמינו ולהראות יושר מדותיהם ודור דורים תופשים אומנות אבותיהם בידיהם במוסר ויראת השם, דור ישרים יבורך. והחיים אשר חיים — יאריך השם ית' ימים ושנים עד זקנה ושיבה, בני ר' זלמן אולמן מהמבורג ז"ל מו"ה ר' דוד ומו"ה ר' צבי נ"י יראי השם ות"ח מופלגים, ואחותם בערטה תחי'

אשת הרב הג' ר' משה פינדלינג נ"י בחיפה. אחרון אחרון
חביב החוליות היחידות בניי ונכדי ר' ליב אולמן ז"ל ממשיכי
השושלת הרב הג' ר' אברהם דוד קראוס נ"י ואחותו המהוללה
שרה יטלה תחי' הרב ר' שמחה והר' ר' מרדכי יהודה בניו
שיחי'.

אחרי פטירת הרב ר' דוד ז"ל נגשה הקהלה לבחור להם
רב אשר יבא ויצא לפניהם. מסורת ישנה היתה להם שלא
להשאיר את כסא הרבנות ריק יותר משנה אחת. מחלתה
הארוכה של הרב הקודם גרמה להזנחת הענינים הדתיים
החשובים של הקהלה. עניני החינוך היו במצב ירוד מאד
והתלמוד תורה כמעט שלא קיימה כבר ולכן היו זקוקים לרב
שיחזיר את העטרה בהקדם לישנה ויתקן את הדברים ההכ-
רחיים והחשובים. רב כזה מצאו ברבה של יאנקובאטץ שהיה
לו נסיון בענינים אלה ובפנייתם הראשונה אליו מתחננים
ראשי הקהלה ומבקשים ממנו שיאבה לקבל עליו את המשרה
הכבודה היא שתיארו אותה כאחד הקהלות החשובות בהונ-
גריה — ומבטיחים לו כבוד גדול ופרנסה רחבה וגם יעשו
את כל המאמצים לכלכל את ישיבתו ולנהוג בכבוד בבני
הישיבה וכו'. חוש מיוחד היה להם להכיר ברב זה כאיש
המתאים לצרכיהם. אמנם בימים אלו הציעו לא"א ז"ל
משרה של רבנות בקהלות גדולות וחשובות מאד בהונ-
גריה בערים הגדולות, אך א"א ז"ל היה רגיל לומר שלרב
בעיר גדולה אין לו מהחיים לא כלום מפני שהרב שיושב
בעיר קטנה אין טרדותיו מרובות ויכול הוא לכל הפחות
לישב ולעסוק בתורה ואילו רב היושב בעיר גדולה גם
הנאה זו אין לו. א"א ז"ל מצא תמיד חן בעיני האנשים
כי הוא היה סמל העדינות והיחסים שלו עם הבריות
למרות שהיה תקיף בעת הצורך, היו ענוגים ונפשיים, וכך
נבחר א"א ז"ל פה אחד לרבה של לאקענבך. תלמידי חכמים
וסוחרים אנשי מעשה הקובעים עתים לתורה ונושאים ונותנים
כד

באמונה — עמדו אז בראש הקהלה, הרב ר' מרדכי בעער שהיה מתלמידיו הבכירים של הג' ר' אברהם שאג ז"ל בקוברסדורף, היה סוחר ות"ח גדול שכל עתותיו היו מוקדשים לתורה. בעצם היותו היה אדם זה מאורג ומקושר לא עם עניני מסחר אלא עם תורת ה' בתוך ד' אמותיו, והיא היתה מושב חייו ושעשועיו מבוקר עד ערב ובכל עת מצא. ר' מרדכי בעער ז"ל היה ידוע בכל הסביבה כת"ח ענק שגם הגיע למדרגה של זוהר וטהרת הנפש והמדות. הוא נפטר אחר שהגיע לגבורות אבל עד יומו האחרון של ימי חייו לא יבש מקורו ולא חרב מעיינו הרוחני. הסתלקותו הניחה אחריו ריקנות גדולה בקהלה. ר' מרדכי בעער היה החותם הראשון בכתב הרבנות לא"א ז"ל והריץ אל א"א מכתב מיוחד שבו הפציר בו שלמען השם מפני כבוד השם ותורתו שיתאמץ לבא בהקדם ולקבל את משרה זו. דמות מענינת מאד היתה דמותו של הדיין המצוין הרב ר' זלמן יעקובוביץ ז"ל. ת"ח מדור הישן, ראשו ורובו היו שקועים בהלכה, וידיעותיו היו יסודיות ועמוקות. היה הוא נפלא במינו בהליכותיו הצנועות ובמדותיו הטובות, ומקושר בכל נימי נפשו לקהלה עד שאינך יכול לתאר את קהלת ל"ב מבלי לחשוב מיד על איש דגול זה, ואמנם ראוי היה להאריך את הדבור לכבודו כי לא רק בחכמתו ובידיעותיו הרבות הצטיין אלא גם באופן חינוך ביתו ותנאי חייו. הסתפק במועט כדרכה של תורה ומאס במותרות, מוצאו ממשפחה מיוחסת בישראל מצאצאי רבנים צדיקים וחסידים. אמנם לא מצינו בדברי חז"ל כי יחס אבות יהיה נמנה בין מ"ח הדברים שהתורה נקנית בהם, אבל בכל זאת לא ביטלו קדמונו מעולם את מעלת היחוס בתור ירושה רוחנית טבעית, כמומחים בתורת הנפש ידעו חז"ל את ערך פעולתה של מסורת משפחה על לב הבנים ומרגל בפיהם לומר: כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובן בנו ת"ח, שוב אין התורה פוסקת מזרעו

ומכאן ואילך התורה מחזרת לאכסניא שלה. תפארת בנים
 אבותם. פסוק זה מתאים מאד לבית הרב ר' זלמן ז"ל.
 ברכת השם עליו ומבורך הוא בבנים יקרים מפורסמים
 בתורה ויראת שמים. בנו בכורו הרב ד"ר יואל ז"ל היה רבה
 של העיר קעניגסברג ואח"כ היה דיין ראשי בקהלת ברלין
 ולונדון, ת"ח מובהק וי"א מרבים. בנו הוא איש דגול מרבבות
 הרב המפורסם אב"ד בק"ק דובלין, כעת רב בניו-יורק בביהכ"נ
 הפיפט אבני"ו של החרדים. בנו השני היה הרב ר' משה ז"ל
 שהיה רב ומורה בקעלן גרמניה, ת"ח מופלג וענוותן ששקד על
 התורה ועבודה בלי ליאות ושם לילות כימים. הוא היה מוכתר
 במעלות ובמדות טובות וגדולתו בתורה היה כאחד הראשונים
 ומלבד גדולתו היה מצויין ביראתו וצדקתו. זכה האב הרב
 ר' זלמן ז"ל לנטוע ארזים גדולים וגבוהים בישראל. בנו ר'
 טוביה היה ספרן בפראג ומלא על גדותיו בתורה וחכמה, גם
 הוא נספה ע"י הנאצים ימ"ש והי"ד. בניו האחרים היו רופאים
 ידועים ומובהקים אבל ב"ה ידעו לשמור דרך השם ושומרים
 בקפדנות תורה ומצוה כאשר צוה עליהם אביהם וכאשר הורם
 הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. ראוי להזכיר
 כאן את בנו הרבני הח' והיקר באדם מו"ה ר' מיכאל ד"ר
 יעקובוביץ נ"י הגר בתל-אביב. יהודי יקר זה שמעטים יש
 כמוהו — שוקד על התורה והעבודה במסירות נפש נפלאה.
 רחים ומוקיר רבנן מאין כמוהו. ביתו ועד לחכמים
 ומתומו וצדקתו יש לספר הרבה, אמנם הבנים הם עטרת
 לאבות ור' מיכאל זה נ"י הוא עטרת תפארת לאבותיו כי יש
 בו מציגה של תורה ודרך ארץ במובנה היפה של המלה. של
 חסידות ואהבת ישראל שהתלכדו והזדווגו יחד בתוך נשמתו
 הגדולה. צאצאיו הולכים בדרכי האב והם לתפארת המשפחה
 ועם ישראל כולו.

בין ראשי קהלת ל"ב היה איש אחד דגול ביראת שמים

מיוחדת ונאמנה — הוא ר' ראובן כהן ז"ל. הוא ניהל את הקהלה במשך הרבה שנים ביושר באהבה ועם טרדותיו המרובות בתור סוחר, לא מש מביה"מ בשעת הלמודים והתעמק בתורה כאחד התלמידי חכמים הגדולים. בנו היה הרב הג' המפורסם בחיבוריו ר' פנחס יעקב ד"ר הכהן מעיר לייפציג, מסדר ומו"ל ספרי חזקה רבה, נפטר בירושלים בשנת תשכ"א בשיבה טובה. בנו השני הוא רופא מפורסם בעיר מנשסטער שבאנגליה ושמו הוא ר' בנימין כהן נ"י. אחד מותיקי הקהלה היה ר' איצק קורנפיין ז"ל בל"ב שבנו הרב קורנפיין היה הרב הראשון של קהלת החרדים בעיר ציריך שזכה לגיל של יותר מתשעים שנה ומנ"כ בציריך. בין החותמים על כתב הרבנות של א"א ז"ל היה ר' חיים קראוס בעל בית דפוס בל"ב, הוא היה ג"כ א' מהת"ח החשובים והדגולים.

כן חתמו: ר' פנחס לעדערער, בנו היה ר' משה יהודה לעדערער איש יקר ות"ח בוינה חתנו של הרב הג' ר' יוסף בוימגרטען ז"ל, בזמן היטלר היגר לארצות הברית ושם נפטר בדמי ימיו. ידוע היה בצדקתו ובפזרון צדקות אשר עשה, ר' לעזר שניידר ז"ל בעל בית חשוב בל"ב היה מכבד מאד רבנן ות"ח ודקדק במצות במסירות נפש ואת כל הונן חילק לעניים.

ר' צבי סג"ל גרינספעלד ז"ל מיקירי הקהלה ומהתלמידי החכמים המובהקים וסוחר נכבד שהקדיש כל רגע פנוי לתורה וחינך את ביתו ברוח התורה והיראה הטהורה.

ראויים לציין עוד הרבני הח' מו"ה ר' יעקב לעבל — ז"ל — בר אוריין וירא השם שהצליח להמלט ולעלות לא"י עם בניו הדגולים והחשובים — כולם ברוכים במדות טובות ויראת שמים טהורה. ר' משה ליב לעבל ז"ל טיפוס מענין מדור הישן שהיה עוד פרנס הקהילה בזמן כהונת הרב הג' ר' דוד אולמן ז"ל.

הרב יהודה כהן קראוס ז"ל

עם כל המון תלמידי חכמים גדולי תורה ובעלי תריסין שהדור האחרון מתברך בהם, עם כל המעוף והעמקות של היצירה הרוחנית — אי אפשר לצרפו לשלשלת הקבלה הגדולה, אם אין בדור אחד או שנים מפליטת סופריו של העבר הנשגב המקשר את דורות הראשונים לאחרונים. בכל דור ודור אנו נפגשים באורח פלא בנשמת דור קדומים שנעתקה לתוך ההווה והאצילה עליו מזיו הישן ותפארת הזקנה, ואין זוכים למסורת ולקבלה שלמה אלא ע"י דביקות אישית בדור הקדום — בכל תקופה ותקופה זקוקים אנו המקבלים לכל הפחות באחדים שישלבו את הדורות ושנוכל לומר עליהם שהם העדים למאור רעות של העבר הרחוק. ונראה שזה כונת חז"ל באמרם שסרה בת אשר האריכה ימים והיתה בדורו של משה, היא שבילדותה ניגנה לפני סבה יעקב ובישרה לו שיוסף בנו חי, היא חיה עוד בדור פלאים שיצא את מצרים ושראה מראות אלקים בסיני וקיבל התורה, בלעדיה היתה נפסקת רציפות הדורות וכמו ששר משה זה אלי ואנוהו, אם אין שירת ההווה מוצמדת לשירת העבר אי אפשר לרנן ולשיר — אלקי אבי וארוממנהו — לא ממני תחלת הקדושה אלא מוחזקת היא מאבותי. חיבוק הדורות מקנה לבני דור שהתרושש את העשירות והתקיפות של אנשי קדם. ולכן הטעים רבנו משה בן מימון בהקדמתו לחיבורו משנה תורה „שאחיה השילוני מיוצאי מצרים היה ולוי היה, ושמע ממשה והיה קטן בימי משה, כלומר אעפ"י שבסדר המסורה קבלת אחיה השילוני נמנית על חשבונה של דוד — אבל דור שראה התמוטטות בית דוד ועמידת שני עגלי

זהב זקוק היה לאחיה השילוני שהסתובב עוד בחצרו של משה שהלך אחריו במדבר ורק אדם כזה שריד של תקופה ישנה מפליטת דור שעבר היה יכול להחיות דור ההזה. אבי ז"ל רבה של לאקענבך היה מפליטת סופרים מדור שעבר, הוא שקירב אותנו לדורות שקדמו, הוא השתעשע במשא ומתן של תורה עם המהר"ם שיק, עם ר' זעקל פוללק ובנו הגאון ר' משה פוללק בבאניהאד. עדיין עול ימים היה אבל ילדותו לא הפריעה אותו מלפלפל עם ענקי רוח של אותו דור עם רבו זוסמן סופר ובעל השבט סופר. כל הוייתו היתה שקועה בדורות ההם והוא קיים מגע משא ומתן עמהם, כשהיה פותח בסיפורים על גדולי ישראל בין על אלה שהכיר ובין על אלה שהיו מאות שנים לפניו, פיו היה מפיק מרגליות והדיוקנאות שתיאר היו קמים לתחייה. הוא גילם באישיותו משהו מיוחד, הנובע מהחיים של הדור שעבר בזמן שענקי רוח היו עוד בארץ.

ועתה אספרא נא קצת מתולדות אאמו"ר ז"ל. א"א ז"ל נולד בשנת תרי"ט ג' טבת לאביו מו"ה יקותיאל (דבורה) בכפר סאסוואר סמוך לק"ק בוניאד (הונגריה). בנערותו למד בישיבת הגאון הנודע רבי זעקל פאללק ואח"כ אצל בנו הגאון ר' משה זצ"ל אב"ד דק"ק בוניאד בעל וידבר משה ותקון משה, משם עלה ונתעלה לישיבת הגה"ק בעל מהר"ם שיק זצ"ל לק"ק חוסט ושם הסתופף בצילא דמהימנותא ושאב מבאר קדשו מים חיים משנת תרל"ה עד שנת תרל"ח. נסמך להוראה מרבנו הגאון רבי משה פוללק, מבעל המהר"ם שיק, ומהגאון ר' אליעזר סוסמן סופר אב"ד דק"ק פאקש בעל המקנה וילקוט אליעזר. ספורי נפלאות על ילדותו אינם, לא היה מילדי הפלא שמצטיינים ומפתיעים בכשרונותיהם הבלתי טבעיים. מדת הצניעות הוטבעה בנפשו משחרית ימיו, עבודה ועמל שקידה ומסירות בתורה — זה קו הבולט עד סוף ימיו.

בשנת תרל"ט נשא את בתו של הגאון ר' משה קאמארן ז"ל
רב דקהל עדת יראים בעיר ווייטצען. לאחר חתונתו רצה
לעסוק במסחר ופתח חנות בעיר באניהאד והתפרנס ממנו
בכבוד, למעלה מיכלתו עשה חסד וצדקה עם בחורי הישיבה
ותלמידי חכמים עניים וקבע עתים לתורה וביתו היה בית ועד
לחכמים. אבל לא ארכו לו הימים ימי שמחה וכבוד כי לערך
אחרי שנה אחת בלבד פרצה אש בחנותו ונשרף כל הוננו מבלי
השאיר לו שריד ונוסף על זה קרהו האסון הגדול שמתה עליו
אשתו אשת נעוריו. זוכרני שא"א ז"ל סיפר שבגלל שעבר
את מצות המלך הגאון רבו בעל המהר"ם שיק זצ"ל שפקד
עליו לקבל על עצמו משרת רבנות מיד אחר חתונתו. נפקד
ובא עליו אסונו. אחרי שנתיים נשא א"א ז"ל את בת הגאון
ר' אדוניהו שמעלצער זצ"ל דיין מצוין בק"ק פעטראוואסעלא.
שם ישב ג' שנים על התורה ועבודת בקדושה ובטהרה
והשתלם עצמו במדה גדולה וגדושה ושמעו היה הולך כבר
למרחקים. בשנת תרמ"ג נתקבל לרבה של יאנקאוואטק. קהלה
בת מאה משפחות שרובם ככולם לא ידעו בעניני דת בין
ימינם לשמאלם, עמי הארץ. וקדושת שבת היתה רפויה בידם.
גם עניני הכשרות היתה במדרגה נמוכה מאד — מדבר שממה,
ולמראה הנגעים האלה נבהל מאד, אבל רק לרגע קט כי
התאושש מיד וראה בה תפקיד חשוב ונעלה להשיב את לבות
בנ"י לאביהם שבשמים, הוא אור כגבור חלציו והתחיל
בעבודה עבודת הקודש. ראשית מלאכתו היתה להסדיר את
עניני הכשרות לטהר שכל דבר יהיה מן המותר וביתרון
הכשר, כי המאכלות האסורות מטמטמות את הלב ולשווא יהיה
כל טרחתו להחזירם למוטב וללמדם תורה ומצות ולעשות
מהם יהודים כשרים ונאמנים — אם הלב טמא אטום וסתום,
ע"כ מיד לקח תחת שבט בקורת את השוחטים, בדק את
יראתם ידיעתם ומהלך חייהם עניני הניקור והשגחת האיט-

ליזים, ואחרי עבודה רבה ויגיעה גדולה עלה בידו להסיר כל פגול וטומאה מקהלתו והסיר את המכשולים שעמדו בדרכו ועשה סדרים נכונים וישרים להעמיד את הכשרות על בסיס חזק בל ימוט. אז נגש א"א ז"ל ללמד את הקהל תורה וסדר תלמוד תורה שיהא הלמוד על טהרת הקדש וראשית חכמה יראת השם. הנהיג למוד חומש עם רשי יום יום עם בעלי הבתים והרגיל אותם לכך לקבוע עתים לתורה והוא בעצמו הגיד השיעור לפניהם ולמד אתם דינים מוסר, מתובל במשל ומליצה כיד ה' הטובה עליו.

בכל שבת ושבת דרש לפני הקהל ארוכות בענין פרשת השבוע ומוסר ומדות, וברוח חן וקסם שעל שפתיו לקח את הלבבות עד כדי כך שבזמן קצר ראה לשמחתו סימן יפה בעבודה זו היות שלאט לאט נתאהבו עם התורה והמצות ושמרו דרך השם בכל פרטיה ודקדוקיה.

אחרי שראה א"א ז"ל שהתוצאות הן ב"ה טובות, שהכשרות בכל ענפיה ופרטיה מסודר ומשוכלל ולימוד התורה עשתה פעולתה כי היו שוקדים לקיים המצות כתיקונם ליתר שאת, התחיל ללכת עוד צעד הלאה ונגש ליסד ישיבה במקום זה. בתחלה הצליח ללמוד עם עשרים בחורים מופלגים בתורה ויראת שמים למען יהיה פעולה זו לנס נגד אנשי הקהלה ולמען לחבב למוד התורה וכבוד לומדיה. יסוד ישיבה במקום זה בלי משען ומשענה מבחוץ היה דבר גדול מאד והיהודים בסביבה זו לא תארו לעצמם אפשרות כזאת, אבל הרב לא חת ולא זע והתגבר על כל המכשולים והוציא מחשבתו לפועל. לבני ישיבה סודר גם מטבח משוכלל אשר הושיטה כל צרכם. אף בן אדם לא ידע מאין לקח הרב הגדול הזה את האמצעים הכספיים לכלכל את הכל באופן יפה כזה וכנראה היתה לו סיעתא דשמיא מיוחדת ומן השמים עזרו לו. עמל ועסק בתלמידיו בני ישיבתו בכל כחו ומרצו והפיח בהם ראשית

יראת השם שהיא ראשית החכמה, הורם ולימדם באהבה ובשקידה עצומה דרך הלמוד הישר שירש מרבותיו הגאונים ז"ל. בין פעולותיו הראשונות היה גם כן שבנה שם מקוה טהרה מפוארה כבאחד הקהלות הגדולות למען הרים טהרת המשפחה בקהלתו וביישובים הסמוכים השייכים לדגל רבנותו. כאמור פעל אמר ועשה פעלים לתורה מאין כמוהו, הרים את קהלתו שהיתה מושפלת עד שאול תחתית עד שנהיתה לקהלה חשובה מאד.

מדת סבלנותו צדקתו, חכמתו ומסירת נפשו על כל דבר שבקדושה הם עמדו לו לעשות החייל הזה. כשהתחיל בפעולה הנדרשת לא נרתע מעולם לאחוריו ולא נשא פני איש אף אם האיש היה גבור שבגבורים גבר אלים וגם אם ידע מראש שע"י זה יקופח פרנסתו המצומצמת בלאו הכי, הוא לא נח ולא שקט והשתמש בכל האמצעים שעמדו ושבאו במקרה לרשותו — עד שהוציא לפועל את אשר זמם לעשות להרים הדת על תלה ולהסיר מכשול מבני עדתו. בקהלתו כאמור לא היה בית שלא שמרו בו השבת במלאו — חוץ מבית אחד בעל אחוזה וגביר גדול שלא הושפע עדיין מכל זה וחלל השבת למורת רוח הרב, הרבה נצטער אותו צדיק על פרצה זו וכל חכמתו הפצרתו והשתדלותו היה ללא הועיל. ויהי בהאריך הזמן והגביר ההוא עודנו במרדו — אינה לגביר זה מקרה רע כי בא במשפטים עם סוחר יין גוי תקיף אשר לא היה חס כל עמל להרוס את היהודי זה ולהכריז עליו כפושט רגל פושע. על פי חוקי המדינה. כמעט הצליח הגוי ובין לילה היה יכול להיות היהודי לעני ורש בחוסר כל ממש ובלי פרוטה. והנה בא יהודי אומלל זה אל הרב וגולל לפניו רוע מזלו בבכיה בבקשת תחנונים שהרב ישתדל גבי מציקו אולי יוכל להעביר ממנו את הרעה, ואמר לו רבי יהודה הכהן דע לך כי צדיק השם כי פיהו מרית והלא ידעת שהמחלל שבת

חייב מיתה ואם בזמננו אין בידנו לעשות משפט ואף הקב"ה אינו רוצה במיתת הרשעים כי אם בשוב מדרכו הרע ועל כן הביא עליך הרעה הגדולה זו. חז"ל אמרו עני חשוב כמת ובזה שאבד הונך ותהיה לעני ודל תציל את חייך — אולם אנסה להצילך אם תבטיח לי בשבועה שלא תחלל עוד את השבת. והגביר בשמעו דברים אלו נפל לרגליו ויבך ויתחנן וישבע שיעשה כפי שהורו הרב הג' מרא דאתרא. אח"ז נתן הקב"ה חן לרבנו בעיני הגוי הזה והצליח לשכנעו שקיבל ממנו סכום קטן ויחמול עליו וכן היה שהיהודי ניצל מעוני ופחד ומחרפה. קרוב לעשרים שנה ניהל את עדה זו קהלת יאנקובאטץ והגליל בחכמה ובתבונה באהבה וצדק, עד שנקרא אחרי כבוד להיות רבה של לאקענבך ולשבת שם על כסא רבנות של קהלה ישנה ומפורסמת.

בשנת תרס"ב קבל עליו א"א ז"ל ברוב פאר והדר את משרת הרבנות בק"ק לאקענבך. כאן חשב א"א ז"ל לשבת בשלוה על התורה והעבודה ומקום זה אוה השם למושב לו לנהל כאן ישיבה גדולה וכאן יוכל לשבת במנוחה להרביץ תורה ברבים, בקהלה ישנה זו שבה ישבו לפנים גאונים וגדולים, ימצא קהלה משוכללת ומסודרת בכל עניני הדת. אבל נתאכזב א"א ז"ל מאד בבואו שמה, לדאבונו הגדול נשתנו סדרי הקהלה והוזנחו בה ענינים חשובים וסדרי הקהלה הלכו אחור בהרבה דברים. הסבה היתה היות שהרב ר' דוד אולמן ז"ל היה מרותק למיטתו הרבה שנים עד שמת מחליו ועי"ז נטושו והוזנחו עיקרי הדת כמו כשרות שמירת השבת ובעיקר לימוד התורה. נראה היה שיצטרך א"א להתחיל במלאכתו מחדש. ואם בדבר שמירת שבת והכשרות היה הכל בסדר, אבל לימוד התורה וחינוך הילדים היתה עזובה מאד. אמנם היתה קהלת לאקענבך ברוכה בבעלי בתים תלמידי חכמים וידועים שמות כהר' ר' מרדכי בעער ז"ל ר' זלמן

יעקובוביץ ז"ל ועוד מתלמידי הגאון ר' אברהם שאג־צובנר
וצל"ה מקובסדורף, הם היו כלואים בתוך ד' אמותיהם וישבו
על התורה ועבודה אבל חסר היה המנהיג המזרז בעל מעוף
כא"א ז"ל שהיה מלא מרץ ואהבת השם, שבמדותיו הנעלות
ובלבבו הטהור המלא ענוה היה מחאה אדירה וחיה לכחות
השלילה ששלטו אז בעירו. דבר הראשון שעשה שחידש את
התלמוד תורה על אף שראשי הקהלה סרבו לשלם משכורת
למלמדים, וויתר הוא על חלק גדול ממשכורתו וגם קבל
עזרה גדולה מהנדיב הגדול בארון רוטשילד בפ"פ, והצליח
לפתוח את שערי התלמוד תורה לילדי המקום והסביבה. קול
התורה נשמעה מחדש מתוך כתלי בית המדרש. ראוי לציון
עזרתו הרבה של כמה מבחירי בעלי הבתים של קהלת
לאקענבך ובראשם הרבני המו"מ התלמיד חכם הגדול וירא
שמים מובהק ר' מענדל גליק זצ"ל שהיה במשך עשרות שנים
פאר הקהלה שלא פסק פומיה מגירסא ואורח גוברין יהודאין
שלמים וחרדים, ריבה וקבץ פעלים לתורה. ביתו היה בית ועד
לחכמים וכל ימיו השתדל לא ליהנות מכתרה של תורה. בניו
ובני בניו ממשיכים ללכת בעקבותיו בדרך הישר והטוב.

לשוב יזכרו האנשים הדגולים שעמדו לימין א"א ז"ל
בתפקידו לרומם קרן התורה בלאקענבך, ה"ה ר' יעקב ליב
לעבל ז"ל שהיה שנים רבות פרנס הקהלה והיה גדול במעשים
טובים ומוכתר בנימוסים ויחוסים. הוא זכה לגדל דור ישרים
בנים העוסקים בתורה ומצות. עלה לארץ ישראל ונפטר כאן
בשיבה טובה.

ר' משה ליב לעבל ז"ל — טיפוס מיוחד מדור הישן,
תמים במעשיו וישר בכל הלכותיו.

ר' יוחנן לעפפלער ז"ל בר אוריין ואיש עניו וצנוע וירא
אלהים מרבים, בעל מדות טובות וישרות והיה מדקדק
במצוה קלה כבחמורה באופן מפליא.

משפחת שטעסל מהעיירה לאקענהויס ומשפחת בלום
מקרומבאך נכבדות מאד ויראי שמים, היו תומכות בכל דבר
שבקדושה ולכל דבר צבורי של הקהלה.

כדבר שני במעלה סידר א"א ז"ל בית להכנסת אורחים,
בכבודו בעצמו חזר על כל בית יהודי לאסוף את כל הנצרך,
מטות כסאות כרים כסתות וכל שאר החפצים הזקוקים עד
שהבית עמד על מכוננו על הצד היותר טוב, לא נח — כי
גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני שכינה. עשרים
בחורים מישיבתו ביאנקובאטץ באו אתו ללאקענבך, גם כאן
השתדל להורותם דרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון. ברוב
הימים נהיו תלמידיו לבעלי בתים חשובים ואנשי שם נושאי
דגל התורה והיראה בכל מקומות מושבותיהם לתפארת רבם
ומורם.

א"א ז"ל אעפ"י שלא היה בן רב ולא בן בנו של רב,
הוריו היו בעלי בתים חרדים ומדקדקים על מצות השם במלא
מובן המלה, הבין תפקיד הרבנות בישראל מתוך הרגשה
שלהרבנות מצד עצמה צריכה להיות השפעה על חיי הצבור
מצד ערכה של האיש הנבחר בתור בעל בעמיו ובתור כח
מנהל ומשפיע. ההוראה הדיינות והדרשנות כל אלה התנאים
החשובים צריכים להיות כלולים בתוך אותה האישיות המיו-
חדת ועל כולם צריך הרב להיות חופף הוד האמונה העמוקה,
ואולם בתקופה ההיא — זכרו עוד את הסבות שגרמו לפירוד
היהדות האורטודוכסית בהונגריה. גם סיעות כמו החסידות
והציגונות גרמו הרבה לירידת כבוד הרבנות בעולם היהדות,
רק מועטים מהרבנים יכלו להתרומם מעל כל הסיעות אלו
ולהראות לכולם כי הרבנים בתור נושאי דגל הקודש המה
כטל מאת ה' להורות את דרך השם לכולם ולהחזיק במעוז
האחדות הכללית. השקפה זו היתה לו לעינים בכל ימי
רבנותו משעה שעלה על כסא הרבנות של ל"ב ועד יומו

לה

האחרון, תעודתו היחידה היתה להיות „חבר לכל אשר יראוך
— בלא הבדל —.

אמנם לאקענבך עיר קטנה היתה אבל זכתה להיות מעין
מרכז לסביבה זו של דרום בורגענלנד בהשפעתו של א"א
שהיתה מתפשטת על כל החיים, והוא נאמן להשקפתו התחיל
להוציא עתון שבועי כחבורות על פרשיות התורה, של
פירושים פופולריים ודברי מוסר השווה לכל נפש בשפה
המדוברת ביידיש דייטש. על ידי עבודתו הספרותית הזאת
יצאו לו מוניטין ונתפרסם שמו לברכה בקרב ההמונים, ולא
היה בית בישראל במדינת הונגריה והארצות הסמוכות שלא
היו קוראים מידי שבת בשבת את ספריו שבלשונם הצה
והנעים משכו את לב הקוראים. בפקודת רבו הג' המהר"ם
שיק ז"ל תרגם וביאר את הס' צאינה וראינה בשפה המדוברת
בהונגריה וכן תרגם ספר פלא יועץ ושמחת הנפש ספרי מוסר
ידועים והוסיף עליהם ציצים ופרחים. ספריו נתקבלו בחבה
יוצא מן הכלל בכל החוגים ועד היום משמשים הם למקור
הדרשנים והמטיפים בארצות דוברות גרמנית.

פניו הנוחות, העדינות הטובות ששכינת ישראל היתה
שרויה עליהן — יחד עם תמצית האהבה לישראל לכל אדם
מישראל, קסמו לרבים. מדתו וגדולת נפשו הובלטו ביותר
על ידי אומץ רוחו להתריע בכל מקום שראה בו תורפה הכי
קטנה בפרט בעניני זלזול שבת קודש או מצות אחרות קלות
כחמורות. עם רוח לבבו היה תקיף בדעתו, איתן ובלתי נכסף
במקום שיש משום חילול השם והקלת ראש בדת וביהדות —
לא חת ולא זע מפני התקיפים. מנהג היה עוד מימי קודמו
הרב ר' דוד אולמן ז"ל שהנוער היה מסדר נשפים בפורים
ובליל שמחת תורה — נערים עם נערות ברקודים ובקלות
ראש. בשבת לפני פורים דרש בביהכ"נ והזהיר את הצעירים
שלא יעשו עוד כמנהגם הרע נשפי רקודים, אך כמה בריוני

המקום לא שמעו לו ועשו כל ההכנות לקראת פורים באמרם שגם הרבנים הקודמים לא אסרו להם ולא מיחו בידם. בליל פורים אחר קריאת המגלה בזמן המיועד להם הלך לו בעצמו אל מקום המיועד וחכה שם על פתח הבית לראות מי שיעזו להמרות נגד רצונו, כעבור דקות ספורות הגיעו לשם ראשי המסדרים אך בהביטם וראו את הרב עומד על הפתח בקנאתו קנאת ה' נבהלו מפניו ונסו לביתם באין אונים והנשף נתבטל לעולמי עד. פעם אירע מקרה שבחור בן עשיר ידוע שלח יד בנפשו והתאבד מחמת אהבה נפשעת ויד גויה היתה באמצע, והנה בא אביו וצרור כסף בידו בבקשה שהרב יספידו כראוי, אך לא לבד שסרב לעשות לו הספד אלא צוה על החברא קדישה לעשות כדין המפורש בשו"ע ולקברו על יד החומה ולא בשורה הרגילה. עשיר זה היה רודף את א"א ז"ל כל ימי חייו ובכל עת והזדמנות הראה לו שנאתו, אבל הוא סבל ונשא באהבה את כל זאת ועמד — ולא הניח את המשחית לבא אל קהלתו לפרוץ גדרי רבותינו הק' אפילו זיו כל שהוא. כך היה דרכו בקודש עמד בפרץ וקנא קנאת השם, ולא השגיח על דברת בני אדם. פרנסתו היתה מצומצמת מאד, הנהגת ביתו, מאכלו משתתו, מלבושו ומלבושי בני ביתו היו הפשוטים ביותר, הסתפק הוא במשכורתו הקצוץ אחרי שחלק גדול הקציב מראש עבור התלמוד תורה ומעולם לא הטריח את בני קהלתו שיוסיפו לו, ומעולם חשך את ידו מלקבל מתנת כסף ולכן היתה ידו תמיד על העליונה לנהל את עדתו בעת הצורך גם ביד חזקה מבלי לשאת פני איש.

יחס קהלת לאקענבך לקהלות השכנות של בורגענלאנד היה טוב בהחלט. א"א ז"ל שמר על היחסים הטובים בפרט עם קהלת צעלים וקהלת קובעסדורף הקרובים ללאקענבך. עם רבה של קובעסדורף הרב הגאון ר' משה ליפשיץ ז"ל היה

קשור בקשרי אהבה וידידות. הרב ליפשיץ ז"ל זכה ג"כ באחרית ימיו לעלות לארץ ישראל ולחיות שם כמה שנים בכבוד ובהערצה — אצל בנו הרבני הח' והמופלג בתורה וי"ש ר' אריה צבי ליפשיץ נ"י, ומנוחתו כבוד בהר הזיתים שממזרח ירושלים.

א"א ז"ל שנא את המותרות תכלית שנאה באמרו שהוא מקור משחת והמקור לכל הרעות המתרגשות ובאות לעולם, הרחק הרחיקו מגבולו כי מום בו ופגול לא ירצה. כדרשן מובהק ומוצלח ניצל את כשרונותיו להשיב רבים מעון. ספרי המוסר שהוציא לאור וספרי אגדה בלשון המדור-ברת בעם, מכילים פירושי אגדה לפי עת וזמן, ממבחר ספרות האגדה של התורה, פרקי אבות, מועדים, דרשות וחומר לדרוש, לברית מילה, לפדיון הבן, נשואין, הספרים חנוך הבית, והדרגים. מאות מאות דרשות בכל ענפי הדרוש, ממש אנציקלופדיה שלמה לדרוש ואגדה ובשפה המובנת לכל אחד ואחד.

אי אפשר לתאר היום את הרושם הגדול שעשו ספרים אלו שנתפשטו בכל העולם, אנשים ונשים לאלפים ולרבבות, בלי להגזים, אשר לא ידעו מימינם לשמאלם מחוקי השם מדינים ומצות, נעשו ע"י קריאה ועיון בספרים אלו לחרדים ושומרי תורה ומצות, הוא גייר ממש אלפי נפשות והחזיר למוטב רבבות מישראל, הלא כן מעיד ע"ז הרב ש.ז. בריאר רבה של פרנקפורט, הרב קרליבך מליבעק ולייפציג, ועוד הרבה רבנים חשובים שבגרמניה של ימים ההם, כתבו אליו מכתבי הערצה ועדוד וכן הפצירו בו רבנים הגדולים והגאונים של הונגריה שימשיך להוציא קונטרסי מוסר בלשון יידיש דייטש וספרי נשים על ה' מליחה חלה הדלקה ונדת. מצד שני היו רבים תמהים לנפש אדם גדול זה בעל הכשרונות הגדולות אשר לפני מלכים — מלכי רבנן — התיצב בגדולת תורתו

בהלכה ושמעתתא ואיש שהיה בקי בהרבה סדרי ש"ס
ובירושלמי בספרי ראשונים ואחרונים, שיבזבו את כחו וזמנו
בהוצאות ספרי יידיש דייטש — וכה רבים — לפשוטי עם,
במקום שהיה יכול לעשות גדולות ולומדים ותלמידי חכמים,
אבל הוא בענוותנותו היתרה והמפליאה היה רגיל לומר: מה
אוכל אני להיות להועיל ללמדנים — הלא ישנם גדולים ממני
ומה מני יהלוך? אבל אלה הצאן עזובי הקיר שאין איש שם
לב עליהם והמה כצאן בלי רועה, מה יעשו אלה בשבתות
ובמועדים בימים הארוכים, האם רשאים אנו לעזבם ולהניח
שיקראו ברב שעמום בספרי פלסתר זולה? האם אין אנו
מצווים לדאוג לתחליף שבמקום לעייל מינות וכפירה בקרבם,
שהיו קוראים ספרי מוסר ואגדה? ! והאיש הזה שהיה מעוטר
במדות רמות וכה נשגבות אלו, וכה לאושר זה אשר רבים
מבני עליה לא זכו להיות ממזכי רבים במדה גדולה ורחבה —
היה ענוותן כהלל והתנהג בפשטות מלא אהבה וחבה לכל
אדם. אבל כשבא לשרת בקדש בתור רב ומנהיג לעדתו
ובפרט כשהיה צורך לעמוד בפרץ — אז התנשא כארי והוכיח
בדרשותיו ובמשליו המפוארות מבלי להעליב את מישהוא,
ותוזר ומוכיח עד שביער את הרע מקהלתו. בהונגריה היה
מתהלך הספור שהוגד מטעם הרב הגאון והצדיק רבי שמואל
רוזנברג אב"ר ור"מ דהונסדארף שאמר בימיו האחרונים שלו
לתלמידיו שנכסוף נכספה נפשו לזכות אחר אריכת ימיו להיות
יחד במדור המוכן ומזומן להגאון הצדיק רב יהודה כהן קראוס
רבה של לאקענבך, אשר זכות הרבים תלוי בו — תפילתי
יום יום שישמע השם תפילתי ויזכני להיות אתו עמו במחיצתו
בעוה"ב.

בשנת תרע"ה מתה עליו אשתו הצדיקת עטל בת הרב
הג' ר' אדוניהו שמעלצר ז"ל — ומנוחתה כבוד היא בבית
הקברות הישן בל"ב. כעבור שנתיים נשא את אחותה האלמנה

הרבנית לאה שהיתה אשתו של הרב המפורסם הדיין ר' שרגא
 פייוול גרוסמן ז"ל. מפעטרא-ואסעללא, היא היתה צדקנית
 מפורסמת ושמרה על כל צעד ושעל של א"א ז"ל כעל בבת
 עינה. א"א ז"ל היה רגיל לקום בעוד ליל בין שעה 2—3 מידי
 יום ביומו, אבל כל פעם כשקם היתה אשתו כבר עוסקת
 בהכנת חמין לא"א והוא לא ידע בקומה וסבור היה שהיא
 קמה זמן מועט לפניו אבל באמת היא גמרה כבר כל ספר
 תהילים היות שהיתה קמה באמצע לילה בחשאי שלא ירגיש
 מישהו, כך היתה דרכה בקודש שנים על שנים לגמור כל ספר
 תהילים מידי לילה בלילה. וא"א ז"ל למד שיעור עם תלמידיו
 השכם בבוקר לפני תפלת השחר, שיעור עיון גמרא רש"י
 ותוס'. רגיל היה גם ללמוד עם בחור אחד מבחוריו שהצטיין
 בשכל ובכשרון מיוחד הלכות מקואות לפני עלות השחר,
 סיפר לי ידידי הרבני המפורסם במדותיו הנעלות, אבן פנה
 בעיר ציריך אחד משרידי הענק, ת"ח מופלג וירא שמים ר'
 מנחם שלעזינגער נ"י שאתו למד א"א ז"ל הרבה שנים ה'
 מקואות בוקר בוקר לפני עלות השחר וחזר על למודיו מאה
 פעמים ואחת. רגיל היה א"א ז"ל לומר, שא"א ללמוד גמרא
 מתוך דוגמאות או אנציקלופדיות ומיני תרגימא, אלא פשוט
 צריך אדם לייגע עצמו בגמרות ומסכתות רבות ומפרשים
 ראשונים בעיקר בשקידה עצומה כאורח גברין יהודאין
 מקדמת דנא. הוא לא רצה להתגדר בחכמתו, היה בורח מן
 הפרסום והכבוד והיה משתמט מלספר על ימי טל ילדותו
 שבהם היה כבר מפורסם כמתמיד ורק בימיו האחרונים סיפר
 על אותו הפרק הנוצץ שלמד אצל הגאון המהר"ם שיק ז"ל
 ובמוחו נשאר עוד כל אוצרות הרשמים מן בית המדרש
 ההוא.

כשמתה עליו אשתו הרבנית הצדיקת לאה ע"ה גברו
 עליו כסופיו באין מעצור לעלות לארץ ישראל לירושלים

עיה"ק, אהבתו וגעגועיו לא"י היו כאש בוערת בקרבו ואמנם לא ארכו הימים וחפץ צדיק הצליח בידו. כל בני קהילתו שהביעו לו אהבתם ודביקתם והוקרתם התמימה, הפצירו בו להשאר עוד זמן מה בל"ב עד שימסור את הרבנות לחתנו האברך הגאון הרב מאיר חיים אונגער ז"ל. בשנת תרצ"ה אחרי שהבטיח מסירת כהונתו לחתנו — מיהר מתוך שמחה וצהלה לעלות ולבא ולהגיע לארץ משאת נפשו וחיי רוחו, ארץ הקודש. לא התחשב עם בקשותיהם של ידידיו אוהביו בגולה, אשר העתירו עליו דברים להמשיך בפעולותיו לטובת חיזוק התורה והיהדות וגם קהלת ל"ב השתדלה לשם עצירתו והוסיפה לו על משכורתו, אולם העצות והתחבולות היו ללא הועיל. הוא הגיע לירושלים להשתקע. בבואו הגה היתה החלטתו איתנה לשבת כאיש פרטי ופשט את איצטלתו הרבנית מעליו ולא ידע עוד ממנה כי אם הלחם לחמה — תורה אשר הוא אוכל ואשר היה ארוחתו — תמיד להגות בתורת השם יומם ולילה. בבית הכנסת של הפרושים בבתי ורשה קבע מקום תפלתו וגם שמע שם שיעורי הרב אליעזר לדרבערג ז"ל כאיש פרטי וכשאר אנשי ביהכ"נ, אף ההפצרות הרבות שהוא יקבל עליו להגיד את השיעור לא הזיזו אותו מעמדתו ומענותותו היתרה.

א"א ז"ל הספיק להכיר את ירושלים ובפרט את אפים של אנשי בתי הונגריה, לא התערב כלל בפוליטיקה שלהם. על מודעות איסורים וחרמות שהיו מופצים בחוצות העיר ובקירות הבתים שהיו קוראים לפעולות נגד הציונות וכו', לא נתן את ידו ולא חתם את שמו אף פעם על מיני כרוזים אלה על אף ההפצרות הרבות והדיבורים אליו — הוא באחת ומי ישיבנה — שלא בא לא"י להיטפל לעושי מזלוקת ולסייע לריב אין לו, גם אין הוא יכול להכריע ולא ירצה אפילו לנסות להכנס בעובי המחלוקת בירושלים עיר השלום.

בפרט אחרי שאינו רוצה להיות כאן רק איש פשוט ככל היהודים התמימים... פעם שב בבוקר מבית הכנסת שמח וטוב לב, כששאלו אותו אנשי ביתו לשמחה זו מה הסבה? השיב שהיום אכן נודע לו ונתקיימה תשוקתו שב"ה אין לו כל קשר עם כתר הרבנות שאמנם לבש אותה משך חמשים וחמש שנים, כי היום ניגש אליו שמש בית הכנסת ר' נפתלי ושאל בשלומו בזה הלשון: «ר' יודא מה שלומו» — כי עד עכשיו כולם קוראים לו הרב מלאקענבך, וכי יש שמחה גדולה מזו?

יש לעמוד במיוחד על פלא גדול והוא: כידוע היה א"א ז"ל ענוותן גדול כהלל ממש ותמיד היה מבטל דעתו מפני דעת חבריו הרבנים אם לא היה בו איזה צד איסור, ומכל שכן שהיה נכנע לדעת גדולי וגאוני עולם עמודי ההוראה, ובכל זאת לא נתן חתימת ידו בשום פנים על הכרוזים או המודעות שיצאו מטעם הרבנים הגאונים שבהונגריה שהיו נגד הציונות ונגד המזרחי ואפילו נגד ארץ ישראל. עוד בשנים הקודמות כאשר עוד לא חשב שתהיה לו פעם הזכות להתיישב בארץ הקדושה וכולו היה עוד מקופל ומצומצם בעולם התלמודי ובארבע אמות של הלכה, בא לידי הכרה שצריכים לעשות ומחוייבים להשתתף במשהו לכה"פ בבנין ארץ ישראל ובחזונו היה רואה קבוץ גלויות גדולה ואז תפלה חרישית היתה מסתננת מבין שפתיו — הלואי ויהיה חלקי עם אלה שעולים לא"י מתוך אהבה וחבת הארץ. ואמנם צדיק זה זכה לעלות לציון בלי שום קשיים ויסורים כלל, הוא לא הוכרח לברוח ולהמלט על נפשו אלא הוא עזב את הגלות מלווה בכבוד והדר מכל בני עדתו והגליל למגרול עד קטן, המון רב מקרוב ומרחוק באו להפרד ממנו כי קשה היה עליהם פרידת צדיק זה שהיה אהוב וחביב בעיני כל. בכל תחנות הרכבת שעבר באו לכבדו ולקבל פניו ולקחת ממנו

ברכת פרידה, רבים ליווהו עד עלותו על האניה שהובילה אותו לחוף מבטחים. א"א ז"ל לא היה זקוק מרגע הראשון מיום בואו לשום עזרה ולא היה נהנה משום אדם ולא הצטרך להשפיל עצמו לבקש עזרת מוסדות או עזרת הכולל ההונגרי, כי הוא ראה בזה השפלת כבוד התורה מאין כמוהו.

כל האושר והכבוד הזה אשר הגיעו, היה בלי ספק חלק משכר של זכות הרבים שהיה חלקו ובעבור זה זכה שתפלתו „ותליכנו קוממיות לארצנו“ וכן תפלתו „ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם“ נתמלאו ונתקיימו במלואו כפשוטו וכמשמעו. חמש שנים ישב א"א ז"ל במנוחה ובהשקט על התורה והעבודה בירושלים עיה"ק באין מפריע. הוא זכה להתפלל פעמים רבות על יד הכותל המערבי מקום מקדשנו ולטייל בירושלים העתיקה לארכה ולרחבה. שש ועלו והיה מאושר מאד בגורלו שיכול לבלות ימיו האחרונים באוירא דא"י וללמוד תורה לשמה — שלא על מנת לקבל פרס.

בשנת תרצ"ט כשקלגסי היטלער ימ"ש נכנסו לאוסטריה, חודש ימים לפני זה בכ"א שבט, אחרי מחלה קצרה עלה א"א ז"ל השמימה, בן שמונים היה במותו, זכות תורתו וזכות הרבים שהיו תלויים בו הגנו עליו שלא ראה בצרה הגדולה שבאה על קהלתו ל"ב ועל בניו ובנותיו הי"ד שנשארו שם בגולת אוסטריה והונגריה ונספו ר"ל בימי הגזרות האיומות.

מרגליות בודדות

מרגלא בפומיה דא"א ז"ל לפרש את הפסוק, רש ועשיר
נפגשו, עושה כולם ה' — מפני שטבעו של העשיר לחשוב
שכחו ושכלו עמדו לו לעשות את ההון הזה ואלו השני המסכן
שלא הצליח להתעשר הוא מפני שכאלו הוא מפגר בשכלו,
העני המסכן הזה חושב שמפני חולשת בינתו לא עשה חיל
לעומת רעהו העשיר שיש לו דעת יתירה לקבוץ הון. אבל
כשנפגשים שניהם בפונדק אחד רואה העשיר שהעני כלל
וכלל אינו חוסר דעה והעני רואה במו עיניו שהעשיר אינו
פקח כ"כ ואינו כ"כ בעל שכל וחכם גדול וא"כ למה בכל
זאת הצליח זה — וזה לא הצליח — בודאי עושה שניהם השם.
אשר שם שמות בארץ, אל תקרא שמות אלא שמות.
בר"ה כ"ו מסופר: לוי איקלע לההוא אתרא, אתא גברא
לקמיה א"ל א"ל קבען פלוני — לא היה יודע מאי קאמר ליה,
שאל בבית מדרשא, א"ל גולן אמר לך דכתיב היקבע אדם
אלקים. הפעל קבע פירושו הכנסת דבר מבחוץ בגבולות
ידועים לתוך שלו, ואפשר שבדורות הראשונים השתמשו
לכנות תועבותיהם בשמות אחרים ולא קראו אותם בשמם
הפשוט אלא רצו ליפות כל תועבה ולכסות פשע בשמות
נאותים לפי הדור כמו שאומרים היום למשל על גזילת רבים
ופשיטת רגל לנושים „העמדת הפרעונות“ או השואת חובות
וכדומה מן הלשונות הנקיות, במובן זה אמרו על גולן „קבען“
מבחינה ידועה שכל גולן קבען הוא כלומר מגביל את הקנינים
שאננם שלו בתוך רשותו המוגבל, וכן קוראים היום לפושעי
ישראל ומחללי שבת בפרהסיא „איש ליברלי“ טולרנט — ולו

היו קוראים בשמו האמתי „פושע בישראל — לא היו מתדיינין אתו. אל תקרא שמות אלא שמות — כלומר השמות שנותנים היום עושים שמות בארץ וד“ל.

רגיל היה א“א ז“ל לגעור באלה שאומרים שאין להם כל אפשרות לעזור ולהושיע כי אנוסים הם ואעפ“י שבדעתם ורצונם לקיים מצות צדקה ומחשבותיהם לטובת המוסדות האלו וגם ימליצו עליהם בפני אחרים — אבל הם בעצמם לא יתנו לא לישיבות ולא למוסדות אחרות, אלה דעתם שאנוסים הם ונכללים בכלל אלו שאמרו עליהם „חשב לעשות מצוה“ ולא עשאו — כאלו עשאו ומחשבה טובה הקב“ה מצרפה למעשה. שטות לחשוב כן דלגבי מצות שבין אדם לחבירו אין אומרים נאנס ולא עשאה כאלו עשאה, כי מה יועיל זה הלא העני ימות מרעב ומוסדות צדקה יחדלו להתקיים — ורק במצות שבין אדם למקום שייך לומר אם נאנס ולא עשאה שכאלו עשאה, מפני שלגבי אלו עשייתה ג“כ אינה מביאה תועלת לאחרים. וראיה ממ“ש בש”ך חו“מ סי’ כ”א ג’ שמביא מירושלמי דאמרינן אונסא כמאן דלא עביד שאם עשה עבירה באונס מחשבינן כלא עשאה — אבל אונסא כמאן דעביד לא אמרינן שאם רצה לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה — אין אומרים כאלו עשאה ושם הענין בין אדם לחבירו שאחד התחייב לעשות לחבירו ונאנס ולא עשה המעשה, אין חבירו חייב לקיים התנאי ולשלם לו כפי שהתנה אם יעשה זה את זה — משום דס“ס מה יש לחבירו תועלת ממנו.

אין בין יו“ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד, פי’ אאמו“ד ז“ל ודקדק את הלשון „בלבד“ כמ“ש בזהר; בחג אם לא יהיב למסכני ואם הוא חדי בלחודוהי — עונשא סגי, וז“פ אוכל נפש בלבד בשבת יכול לאכול לבדו בינו לבין עצמו אבל בחג צריך להזמין אורחים לסעודתו. וז“פ הפסוק אשר תקראו

אותם במועדם — כלומר לקרוא את העניים במועדים כי זה
 הוא בעצם עיקר החג לשמוח ולשמח אחרים.
 ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל
 לבבך ובכל נפשך. מתחיל בלשון רבים ובקשתם וסיים בלשון
 יחיד ומצאת כי תדרשנו וכו', ונראה שמרומזים כאן דברי
 חז"ל שאמרו בר"ה י"ח: היה ר' מאיר אומר שנים שעלו
 למטה וחליין שוה — אחד נתרפא והשני מת מחליו, או שנים
 שעלו לגרדום — זה ניצול וזה לא ניצול — זה התפלל ונענה
 וזה התפלל ולא נענה, מפני מה זה נענה וזה לא נענה? זה
 התפלל תפלה שלמה ונענה וזה לא התפלל תפלה שלמה ולא
 נענה, לכן מתחיל הפסוק בלשון רבים ומסיים בלשון יחיד.
 א"א ז"ל השאיר אחריו בכתובים חידושים על כל אגדות
 הש"ס והלכה על רוב מסכתות התלמוד עם חי' סוגיות ושאלות
 ותשובות מגאוני הדור שבזמנו. יותר מעשרים שנה חלפו
 ועפו מיום שנפטר אבי הגדול, אני רואה ומרגיש אותו
 בקדושת עבודתו, עומדים לפני כתבי ידיו ומבשרים לי את
 נצחיות התורה. לא עלי להלל כשרונותיו ולספר גדולתו —
 עומק שכלו והרחבת דעותיו. מי שלא ראה דמות דיוקנו, חן
 ויופי צדקתו וישרו, הליכות תנועותיו, פשטותו וגאוניותו
 וטובת לב, לא יבין לא ידע את מי אבדנו ומה הוא היה לנו.
 אני תפלה שיוכני השם ואוכל להוציא לאור לכה"פ את
 חידושיו בשטח ההלכה ואת שו"ת הרבות בכל מקצעות התורה.
 בערב שבת כ"א בשבט שנת תרצ"ט, פה בירושלים
 עיה"ק, הלך לעולמו אבי מורי. רבים הכירו אותו ולוו אותו
 להר הזתים שבמזרח ירושלים ושם מצא מנוחתו כבוד.

הרב משה אהרן הכהן קראוס הי"ד

בזרם הטרגדיה של עמנו בשנות השואה, נגדע ונפל אחי הגאון הגדול הרב המפורסם בתורתו ויראתו רבנו משה אהרן הכהן ז"ל רבה של נאדי-באניא. תוקף הטרגדיה הזאת פולחת לב שאינה בדמיון פיוטי אלא במציאות, מזמן שנודוג עם ישראל לשאר העמים, לא היתה טרגדיה דומה לזו של ימינו — זמן השואה של היטלר ימ"ש.

מסך דמים ודמעות, כאב ויסורי עינויים אשר לא חלם עליהם השטן — שערך בנו בקהלות אירופה "עם ההוגים והמשוררים" לעיני כל הלאומים הנאורים, אשר עמדו-מנגד ושתקו ונהנו, או שהוזילו דמעת תנין זולה ומזוייפת — עדיין מבלבל את רוחנו, אייה הדמיון היצר אשר יוכל לתנות את צערם וכאבם של אחינו ואחיותנו שנכלאו בין מלתאות הצורך ובחויץ השתולל הרצח ובבית צורב הרעב ומדכא הפחד והיאוש ודועך ניצוץ התקוה האחרונה. עדיין לא נוצרה הקינה אשר תוכל לבטא במלה-בצליל אף את חלק האלף מן הצער אשר נשקף מעיני שאר בשרינו בשעה שהובילו אותם לתאי הגאזים להחנק ולהשרף ר"ל. הדמעה חונקת את הגרון מבלי מלה — היר רועדת מבלי האפשרות לכתוב — העינים הזולגות כהו מראות את גודל הטרראגדיה של כנסת ישראל.

וכן הובלו אחי הגאון יחד עם אשתו אסתר לבית אולמן ובנו ישראל אלתר היניק וחכים, ובתו הנשואה תרצה דבורה עם בניה הקטנים, והילדה החיננית שרה ייטלה לאושביץ לשם חיסולם הפיזי. ניצלה רק הקטנה שרה ייטלה תחי' מחמד עיניו של אביה ז"ל שלפני הפרדו ממנה לצד השני סיטרא

דמסאבותא — אמר לה אביה תחנונים: שרה ייטלה חמדתי
תהי חזקה ואל תתיאשי! ולא ראו עוד אחד את השני. וכך
הובלו להשמדה רבנים גאונים וקדושים וביניהם גיסי היקר
הרב הגאון הגדול והאדיר, צדיק יסוד עולם, ר' יעקב שלום
סופר אבדק"ק טעט, הי"ד עם אשתו זו אחותי פראדל ועם בן
זקונים שלהם הילד הרך אדוניהו ז"ל.

קהלת אחי הרב הגאון משה אהרן הכהן — נאדי-באניא
עמדה לפני כן לתכן תכניות שונות להרחיב את מוסדותיה
ולחקים מוסדות חדשים. עלה על הפרק שפור ושיכלול בית
הכנסת הישן, בית ספר וכו'. באויר הורגשה מתיחות מסויימת
עוד שנתיים לפני זה. מן הרמזים התכופים של פקידים גבוהים
הבינו היהודים שעננים כבדים מכסים ומאפילים את שמיים.
בתוך הים הגדול של שנאה בוז והתעללות ברומניה לא ארכה
זמן רב שלוותם. מאז שנמסר חבל זה להונגריה חזרה, הודרכה
כליל מנוחת היהודים. ההונגרים שהיו חדורי רוח אנטישמיות
חזקה, הטילו את כל החוקים האנטי יהודיים עליהם שהגבילו
מאד את זכויותיהם — גם על החבלים שסופחו אליהם מחדש.
השיטות החדשות דכאו את רוח היהודים עד עפר, ובראשונה
שללו את רשיונות המסחר וחנויות יהודים עברו לידי הנוצ-
רים. רשיונות בעלי מקצועות — רופאים, עורכי דין כו'
בוטלו לחלוטין. בעלי היכולת היהודים ארגנו עזרה הדדי
והקימו בהרבה מקומות בתי תמחוי מפני שרוב רובם של
היהודים נהפכו בין לילה לעניים מחוסרי כל. משפחות יהודיות
גורשו לעבודות כפיה בפרט הנוער שולח למקומות רחוקים
לעבודה שהיא כאלו דין מות להם, שם עונו עד למות. החיים
נהפכו לגיהנום ממש. עם כניסת רוסיה למלחמה נשלחו
היהודים לחזית הרוסית. מוכן מאליו שהתזונה היתה גרועה
מאד בזמן שגם האוכלוסיה הגרמנית כבר סבלה מחסור
במצרכי אוכל שונים. גם בנות ישראל שולחו לעבודה לבתי

חרושת לתחמושת וא"א לתאר את כל התלאות הצרות והסבל הנורא שסבלו ע"י הרשעים הנאצים ימ"ש. כאשר נסוגו הגרמנים הונף הגרון על יהודי קהילות הונגריה, הם הובלו לגיטאות שהקימו הרשעים לשם איסוף כל נפש יהודי, לא פסחו על זקנים תשושים וחולים, רבים מתו במכלאות אלה ועוד זכו לכל הפחות לקבורה. מהמכלאות אלה שולחו אחרי סבל נורא לאושביץ אל תאי הגזים. רובם ככולם מתו מות קדושים ואפרם פוזר לארבע רוחות השמים.

הרס יהדות אירופה וחורבן חיי הרוח שלה, גבבו גל של מפולת על שרידי התקופה האחרונה ועל זכרונות שנותיה האחרונים. האישים הגדולים שפעלו בדור האחרון מתכסים באבק של נשיה. חטיבה בפני עצמה היתה יהדות הונגריה. עד שנות הפורעניות והשואה — מבצר ליהדות החרדית, והיום כלא היה — נהפכה לבית קברות גדול ושעירי הקומור ניסטים ירקדו בו. שבלים בודדים עדיין שומרים על הגחלת האחרונה שלא תכבה.

הרב מנאדיבניא היה מילידי ענק של דור האחרון. איש אשכולות, איש התורה בקנה המדה של דורו ואיש המדע במדעי הרוח, נשא במשרת רבנות יותר מארבעים שנה ומשרתו זאת שנשאה בכבוד, — לא רק שהעמיסה עליו תפקידים צבוריים גדולים ואחראים, אלא גם הגבירה על שאר כשרונותיו המרובים והמגוונים את כשרון הדרשה והטפה, אחד היחידים שנתברך בהם דורו. „בכל פעם שאני שומע את ידידנו מדבר, עושה עלי אישיותו רושם כביר, אדם בלתי רגיל זה שולט בכל האמצעים הלשוניים והמחשבתיים כמו שהוא שולט בשאר אוצרות הרוח“ — כך אמר הרצל אל ידידו ד"ר מקס נורדוי. הערכה זו מתאימה בשלמותה גם אל הרב משה אהרן הכהן ז"ל שמלבד עמקותו בתורה היה אמן הדבור ואמן המחשבה. נאומיו הרבים לכל מקרה בעדתו הם

פנינים, לשונו היה כהר געש, מפרק הרים ומפוצץ סלעים. נאומיו הנשגבים היו חדורים לא רק התלהבות נפשית ופאטוס נמרץ, אלא היו מלאים רעיונות ומחשבות ומוסר השכל מן הסוג הנעלה. זוכרני מקרה מענין: כשראש הממשלה הרומנית ביקר בעירו, ותושבי עיר זו לא ידעו עדיין את השפה הרומנית מכיון שעיר הונגרית זו צורפה לא מזמן לרומניה אחרי מלחמת העולם הראשונה, באה מועצת העיר לידי ההחלטה האלטערנאטיבית שרק רבה של עיר זו הרב משה אהרן הכהן יקבל את פני ראש הממשלה בנאום צרפתי ורומני, היות שאין איש אחר שישלוט בשפות אלו. וכך היה, ראש ממשלת רומניה התלהב מקבלת הפנים היפה ונאומו של הרב עשה רושם חזק והציל את כבודה של העיר.

וכמדת גדולתו כך מדת ענוותנותו, בטבעו היה איש צנוע בתכלית הצניעות ופשוט בתכלית הפשטות. התייחס באהבה וידידות אל כל אדם בשגם נפשו היתה עדינה אצילית ורחמנית. הוא סבל את סבלו של כל אדם נדכא והצטער בצערם, נפלאה היתה תכונתו זו.

אין זו ביאוגרפיה שאני כותב — רצוני לצרף צדדים שונים של דמות דיוקנו, של עבודתו, ולכבד את זכרו בספר זכרון ולשמור בכתב את ההולך ונשכח במהירות רבה כזאת. עוד לא נספד אחי הגאון כהלכה וסימן טוב לו כפי דרשת החז"ל, יהיו נא שורות אלו לזכרון נצח למען שזכרו לא ימוש מפנינו, וזרעו שנשאר בחיים ב"ה ידעו לעולמים שאביהם וסבא שלהם היה דמות לא רגיל ונדירה, דמות של זהר וגבורה ושל גאונות ואצילות.

סמכוני באשישות, בשתי אשות, באש של מעלה ובאש של מטה, אש של מעלה כיצד, אמרו חז"ל (ירושלמי שקלים) התורה שנתן הקב"ה למשה — היא אש, מובללת באש ונתונה מאש, באש של מטה מצינו מאמרם — כי אש יצאה מחשבון,

תצא אש ממחשבין ותאכל את שאינן מחשבין (ב"ב ע"ח) אשו
 של אדם במחשבין — בעמלי חכמה, בייגעי דעת, במשקעין
 עצמם וכל כולם ברוח מחשבה ועיון — ובהתאחדם יחד
 התורה והאדם, האש של מעלה והאש שלמטה בהתחברם יחד
 — מיתמרת ועולה שלהבת קודש. יוקד היה הרב משה אהרן
 הכהן באהבת תורה, בהתלהבות לא תשוער, בהקרבה ובמסִי-
 רות, לא היה לו בעולמו לא פאר ולא הדר, שקוע היה בכל
 להט חיותו בכל כח עמלו בכל אשו הגדולה באשה של תורה.
 מנעוריו רק בתורת השם חפץ, ובתהפוכות הבלי עולם מאס.
 בימי חורפו למד בישיבת הרב הגאון ראש כבה"ג ההונגרית
 רבנו יוסף צבי רושינסקי ז"ל בגאלאנטא. התמדתו שם
 היתה בלי כל גבול ורבו אהבו מאד ולא מש ידו מידי תלמידו
 האהוב. שבחו רבו ז"ל בכל הזדמנות וספר עליו ומהתמדתו
 הגדולה שהיה לנס עוד עשרות שנים אחריה. בחבה יתירה
 היה רגיל בתוך הלמודים שלו עם בחורי הישיבה להזכיר את
 תלמידו זה שהיו לו סגולות ומדות מיוחדות ומאז שהוא למד
 בישיבתו לא מצא בחור דומה לו בהתמדה בידיעות וביושר.
 רבו הגאון ז"ל העניק לו גם סמיכה להוראה אף שלא היה
 נותן הורמנא לאף אחד מתלמידיו הגדולים. כן למד גם
 בפרעסבורג ובעוד ישיבות חשובות בהונגריה. כשהיה בן
 עשרים התחתן ולקח את בתו של הח' הגביר ר' ליב אולמן
 בן הרב הג' ר' דוד אולמן רבה של לאקענבך — לאשה, והיא
 אסתר היתה מלבד יפיה, מצוינת במדות טובות ונאה גם
 במעשיה. אז היה בא בכתובים עם גאוני הדור בשאלות
 ותשובות שונות הנוגעות להלכה ולמעשה. מיד אחרי חתונתו
 נתקבל כרב בקהלה קטנה. אמנם היה חי שם כמה שנים
 והשלים את עצמו כי הקדיש את כל שעותיו לתורה ולהלכה
 עד שנתפרסם כגדול בתורה. אמנם הוא היה מדען ויודע
 בחכמות בפרט בחכמת הרפואה הצטיין כא' הרופאים המדופל-

מים — אבל מדקדק היה ביותר על כל מצוה קלה כבחמורה, ומקפיד על כל מנהג קל לא לשנותו. הוא לא היה נותן להשכלתו להיות נוגעת ברבנותו אף כמלא נימא הוא היה גאון תלמודי מן הטיפוס של גדולי הדור בדורות שלפניו וכמוהם לא היה יכול לסבול את דרך הבקורת. לחלול הקודש נחשב בעיניו לעשות את סיפורי התורה חולין. בימי ילדותו הגה גם בספרי המחקר של ימי הביניים אבל אחרי כן היה רגיל לומר: מה יושיעני כל החקירות. טובה לי יותר האמונה, שבה הנני מוצא פתרון לכל בעיות החיים. בימי שבתו בקהלה הקטנה הוציא לאור את ח' תורה ושו"ת דברי אברהם ודברי דוד מאז"א רבני לאקענבך עם הערותיו וחידושי הנפלאים. על ידי ספר זה נתפרסם שמו בכל הארץ והציעו לו רבנות גדולה בעיר טשעטשעוין אשר בטשכוסלובקיה.

מלבד בקיאותו הנפלאה בספרי הפוסקים ומפרשי הש"ס הראשונים ואחרונים, היה גם בקי בספרות המחקר העברית. לשונו היה לשון זהב ודבריו כפטיש יפוצץ סלע. בלי משוא פנים הוכיח את עדתו וגלה את התורפה על אף שאלה שהוכיח בגלוי היו אח"כ שונאיו. הוא רגיל לפרש בדרך צחות את הפסוק: ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמור, כי תכלית הדרשה להוכיח על מומין שבסתר ובגלוי הנמצאים בתוך העדה ולהורות לעם הדרך אשר ילכו בה, וא"כ אין מקום למנהג שנהגו הדורשים להסתיר את התוכחה במשל ומליצה אלא הנכון שהדורש יאמר בפירוש בלי לעוות פסוק שבמקרא — רשע מחלל שבת מות ימות, להגיד לעמי פשעם, כי לא המדרש העיקר אלא המוסר והתוכחה העטוף בו. אולם היודע את מצב החמרי של המגיד והמוכיח, מי שיודע שלא לחכמים לחם ושל הרב המגיד משנה חסר יחסר לו לחם משנה, והוא תלוי בדעת אחרים בדעת הבעלי הבתים ובחסדם, והיה כאשר יוכיחם על עונם יאבד לחמו פשתו מימו וצמרזו כי כלה גרש

יגרש, לזאת ישכיל המוכיח להלביש מוסרו במחלצת האגדה
 הנעימה, ותחת לחרף ולקלל את הפושעים, ישים מדברו על
 מדרש ואגדה ובתוך ביאור המדרש יבליע בנעימות לשונו
 דברי תוכחתו, אבל רק מוכיח עני מוכרח לפנות לתחבולה
 זו, אמנם אם המוכיח עשיר הוא אשר לא יקוה לאיש, בידו
 כן להגיד פשעי שומעיו בלי משל ומליצה, בזה ביאר מ"ש
 חז"ל שאמרו לרבי עקיבא כלך לך אצל נגעים ואהלות ומה
 לך אצל אגדה, אחר שר"ע היה עשיר גדול שזרחה עליו שמש
 ההצלחה עם זוזים בכנפיה ולא היה תלוי בדעת אחרים, ובכל
 זאת תפס בחבל הדרוש לדבר באגדות קראו לכן לו בצדק:
 עקיבא מה לך אצל אגדה, כלומר אתה שחננך ה' בהון רב
 מה לך להכניס את המוסר באגדה, לך נאה לומר התוכחה
 בלי שום לבוש, כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות — נגעי
 נפשות בני אדם, והעבירות אשר באהלי אנשים הרשעים.
 לדרכנו זה נבין את המקרא בהקדמת משל לקוח מהחיים:
 באחת הקהלות נתקבל רב חדש על מנת שידרוש מדי שבת
 בשבתו דברי מוסר ואגדה. ויהי בכל עת שקרב זמן הדרוש
 קרא הרב לשמש ונאמן הקהלה אשר בקי היטב במעשי אנשיו
 ובקש ממנו להודיע לו איזה חטא יש בעיר למען דעת על מה
 נחוץ להרים קולו, השמש הגיד לו באמונה את כל אשר ידע,
 אך לגדול תמהונו לא דרש הרב אף פעם אודות החטאים אשר
 הוא הגיד להרב ותמיד הוכיח על חטאים שלא נעשו בקהלה,
 אם הודיע לו השמש שחילול שבת נפרץ בעיר באופן מבהיל,
 אז דרש הרב על ההתרשלות במצות ציצית, ואם אמרו לו
 שצריך להוכיח על טהרת משפחה — אז הוכיח על מצות
 תפילין, כללו של דבר מהכל דיבר הרב רק לא מה שהיה
 צריך להוכיח בעת ההוא. אכן אמר הרב: הן עני אני ותלוי
 בדעתם של בני קהילתי ואם אוכיחם על פשעיהם יפנו לי
 עורף וינקמו נקמתם ממני, והיות שלא ייטיב בעיניהם אם

אוכיחם בדברים שבאמת חטאו, ע"כ חקר ודרש מקודם למען ידע על מה לא להוכיח שלא יפגע בכבודם. אך באמת צריך להיות למוכיח רוח כביר, שלא לפחד — ולדבר דבר בעתו ולהזהיר על הפשעים לבלתי חת, ויבטח בהשם המכין מזון לכל בריותיו, זה שהתפלל עליו משה רע"ה שיהיה לו העז לדבר דברי מוסר בעתם: ואתפלל אל השם בעת ההוא לאומר כלומר שאוכל לאמר מוסר על הפרצות של העת ההוא ולא את המוסר הנצרך בזמן אחר. דרשותיו אלו של הרב הגאון ר' משה אהרן הכהן על קוטב זה ילכו לזכות הרבים ולהשיבם מעון. הוא חיבר ספר גדול וחשוב על מסכת ודיני נדה שנשאר בכת"י. הרבה תשובות נכתבו ממנו על עניני רפואה והשמוש בהם ועל ההמצאות החדשות במדעי הרפואה ותועלתם מצד הדין. חיבר ספר זכרון נוסף לזכר ידידו הטוב ר' יוסף ארלנגער ז"ל שנפטר בדמי ימיו בשביצריה. בסוף ספר קטן זה נדפסו כמה תשובות חשובות מאד, וכן הדפיס ס' נפש אדוני' ובו חי' תורה מאת אאז"ק הרב הג' ר' אדוני' שמעלצער ז"ל, כוונתו היתה להדפיס יחד זה חידושיו על מס' נדה ועל שו"ע ה' נדה, אבל לא עלתה בידו, כמ"ש שם בהקדמה שדעתו לספח בסוף הספר חידושים על מס' נדה ועל ה' מקואות. כן הבטיח להוציא ספר בשם תפארת בנים חי' הלכה וחקירה לבעיות הזמן, גם ספר זה נשאר בכתובים ולא זכינו לראות וליהנות לאורו.

מלבד שהיה גדול בתורה, צנא מלא ספרא, בעל מדות טובות וישרות, וירא אלקים מרבים, היה גם משכיל גדול ואין כמעט ספר אחד מהספרות הישנה והחדשה שלא קרא ושנה אותו ושלא העביר אותו תחת שבט הבקורת. היה חובב ספרים נלהב ורכש לו בתמצית דמו ספרים רבים והיה מחבבם מכבדם ומוקירם בחבה עצומה עד להפליא. ובכל השכלתו הרחבה היה ירא השם ועובד אלקים באמת ובתמים כאחד

התמימים הפשוטים שלא ראה אור ההשכלה מימיו והיה מדקדק במצוה קלה כבחמורה באופן מפליא, כי כצדיק גמור היה תמיד יצרו ברשותו והיה נקי הדעת מאין כמוהו. את אהבתו וחבתו לציון ולישוב ארץ ישראל הביע רבי משה אהרן הכהן בכל הזדמנות ומאד היה משתוקק לעלות לארץ ישראל. היה רגיל להתאבל על ירושלים ומתאנה עליה מאין הפוגות. מפעם לפעם הוציא אנחות גדולות וכבדות שהיו משברות גוף ונפש של השומע אותן, והיה מצטער תמיד בצערו של ישראל ומתאנה תמיד על כבודו. כך עבד הרב רב פעלים זה את עבודת הקודש עבודת עמו עד נשימתו האחרונה.

אמנם היה אחי הרב ז"ל טיפוס רבני נדיר, סינטזה של רב מדורות עברו עם זו של רב זמננו הנוכחי. בעל השכלה רחבה ומשכיל לקלע מלה למטרתה ולא יחטיא. דלתותיו היו תמיד פתוחות לכל נדכה מר נפש או סתם אדם שרצה ליהנות מעצתו, וכל איש ואשה מצאו אוזן קשבת ועודד רב. בת צחוק רחף על שפתו תמיד שנבעה מתוך אהבת הבריות ושהפילה כל מחיצה בינו ובין הבא לחסות תחת צל קורתו. לא היה משתמש באיצטלתו לפסוע על ראשי עם אלא הלך מעדנות ורחש אהבה עזה לכל תושבי עירו. כל תושבי חבל ארץ זו של טרנסילבניה רחשו לו אהבה בלי מצרים וגם הנוצרים העריצו אותו מאד. הוא היה חי חייהם, מצטער בצערם ושש בשמחתם, כולם הרגישו שהוא השליח הנאמן והאחראי בהחלט. בעין בהירה היה חודר לתוך פנימיותו של הזר ועומד על טיבו בכח רב גווניותו זו עלה בידו לקנות לבבות אף את הנדחים.

ביחוד ידיו רב לו בשדה התורה, בהלכה והוראה, במקצוע זה יצא לו מוניטין בכל העולם. מקרוב ומרחוק פנו אליו בשאלות מסובכות העולות על הפרק יום יום ושפתרונו אינו סובל דיתוי. הוא לא הסתפק בתשובה פשוטה של חיוב

ושלילה, הוא נכנס לתוך השקלא וטריא של מפרשי התורה הראשונים והאחרונים, בכח שכלו הישר "בנה" ההלכה עפ"י סברותיהם של גדולי התורה וההוראה, שספריהם היו נר לרגליו.

בשעת פגישות של רבני חבל טרנסילבניה שמטרתן היה לטכס עצה להרמת קרן הדת והאמונה במדינה ולתקן תקנות להקהלות הכפופות להם, היה אחי הרב ז"ל ראש המדברים וראש המייעצים ודבריו שיצאו חוצבות כגחלי אש היו נשמעים ומכריעים.

קודם לכל היה "מרביץ תורה" וזה היה נובע מכך שכל עיסוקו לא היה אלא במשפטי התורה והוראה, בדיני איסור והיתר, שיפוט בדיני ממונות, פרשנות עפ"י פשטות התורה, הוראה למבוגרים ולקטנים, קביעת סדרים ותקנות — הכל היה מבוסס על יסוד התורה. יכול היה למלא תפקידו זה כי בעצמו מלא כבר כריסו בש"ס ופוסקים קודם שהגיע לרבנות ואף אח"כ לא חדל ללמוד. כל עתותיו וכל כחו ומרצו השקיע בלמוד התורה ובהרבצתה. באישיותו שימש דוגמא ומופת לכל הרבנים שבארץ הונגריה ורומניה. תפקידו השני — לדרוש דרשות ברבים בכל מיני הזדמנויות היה אצלו ענין חשוב ורציני. מתוך מקרא, מדרש, תורת המוסר, פילוסופיה דתית, קבלה ופיוט דתי — בנה הרצאה נפלאה שמטרתה היתה להחדיר לתוך הלבבות אהבת התורה ויראת שמים, חינוך אמונה ועידוד התקות והשאיפות למילוי יעודו הנצחי של העם הישראלי. צורת הדרשה וסגנונה היתה נפלאה ויחיד במינה, איין דומה לו בכל הרבנים והמטיפים, מרחוק באו לשמוע אותו והשפעתה היתה עצומה. הלא כן היה רגיל לאמור: אנו הרבנים תפקידנו העיקרי הוא להיות שומרים על הגחלת שלא תכבה ולשמור על העצמאות הרוחנית של האומה

להמשכו של המסלול ההיסטורי היחיד והמיוחד של עם יש-
ראל, שלא יפסק חלילה.

חוקרי ההיסטוריה מתלבטים בחקירה בהתפתחות האנו-
שיות — אם הגדולים יחידי הסגולה שבכל דור הם המשפיעים
על ההמון הנגרר אחריהם, או להיפוך; ההמון הוא המשפיע
ויחידי סגולה הם המושפעים, כלומר איפה לבקש את הסבה
ואיפה את המסובב, אם הדור לפי הפרנס או הפרנס לפי
הדור. אצל עם ישראל בודאי שרק המנהיג הוא המשפיע
והדור הוא המושפע, כל ההיסטוריה שלנו, היא שלשלת אחת
ארוכה של השפעת ענקי הרוח שלנו על חיינו הרוחניים
ועובדה שאין להכחישה שהרבנים הם התנוססו תמיד כאבנים
יקרות בחיי העם, הם הוסיפו אור בנשמת העם על ידי עבודת
הנצח של התורה והיו כמגדלים המאירים לפני העם. רבינו
הרב משה אהרן הכהן ז"ל לא רק בפיו השפיע על עדתו, לא
רק באומר ודברים, אלא הוא סלל דרך להראות בפועל ממש
את החיים עפ"י התורה, איך הם ישרים, תמימים, אמתיים
ומאושרים, והכל התפעלו לראות את האמת והכל נהנו מזיו
השמש. היה הוא לא רק גאון תלמודי אלא בעיקר רועה נאמן
שלא עזב את משמרתו אפילו ברגעים המסוכנים ביותר, ובזמן
קריטי מאד. בזמן שיצאה פקודה לגירוש היהודים מבתיהם
ואסיפתם במחנה למען הובלתם לאושביץ, בא אל הרב אחי
ז"ל קצין העיר המפקד ההונגרי והציע לו דרך הצלה למענו
ולמען ביתו אך הרב סרב לקבל את ההצעה וכל ההפצרות
של המפקד לא הועילו להגיא אותו שיעזוב את עדתו, אתם
יחד את כולם הוא מוכן ללכת לסבול ולשאת את כל מה
שנגזר עליהם עד הסוף המר. וכך הובלו כל היהודים —
אנשים נשים טף וזקן כולם לאושביץ ונשמדו שם. לפנים
כאשר רצה אדם להתייחד עם זכרו של צדיק — מנהיג או
רב מסויים, עלה על קברו ושם התייחד והתרכז בנפשו ונש-

מתו, בתורתו, בדבריו ומעשיו של הנפטר, שם על יד הקבר
חודשו ברוחו כל זכרונות העבר ולפני עיניו רחפה תמונתו
במלא קסם ובאזניו הקשיב צלילי דבורו — ויש אשר נדמה
לו שהוא מדבר אתו ושומע את קולו ממש. — ועכשיו! אין
קבר ואין מקום, אין זכר ולא מצבה, אפר הקדושים והצדיקים
פוזר על פני תבל אין לנו לעשות אלא לרכז מחשבותנו
ולאסוף ברעיוננו את הנצוצות הקדושים מעולם החזון. נגד
עינינו תהיה תמונתו תמיד, בתורתו נשתעשע, בדרכו נלך ולא
נסור ממנה לעולמים עב"גצ.

ר' צבי מרקין ז"ל

ציון לנפש.

מבין האישים היהודים החשובים בעולם היהודי באירופה, שנפלו ונמחו מעל פני האדמה על ידי הארורים הגרמנים, מבין טובי בניה שקדשו שם שמים ברבים, היה אחד מיוחד שכל חייו היתה פעולה אחת לטובת קיום רוח ישראל, שנקטף באופן נורא וטרגי בדמי ימיו. כל איש ואסונו החרות בלבו — כל משפחה מבכה את קרוביה — קשה לשאת את כל זה ביחידות — בעצרות אבל נמסך אבל היחיד בתוך אבל הכלל ומתוך הספד הכללי צצות דמויות של ענקי רוח וגדולי נפש, ואי אפשר לנו להזכר בכלל השואה בלי לראות את בבואה של הירשל מרקין אשתו וילדיו החמודים והיקרים מפז — ר הירשל מערקין הי"ד כפי שקראו אותו בישראל אנשים ונשים, זקנים וטף. ענשנו אלקים שנתן לנו לראות במיתתו בהריגתו של איש שאולי לא היה רק מלאך אלקים בלבוש אנוש. נגזר עלינו לשאת בתוך נפשנו את תמונתו ודמותו שופעת אור. אולם לא לשפוך קינה מטרתנו כאן, בדעתי רק לגלות לפניכם את פרצופו הקדוש ולהקל מעלי את הכאב הנורא ואת הפצע שאני נושא עמוק עמוק בתוך נשמת. בעיירה המפורסמת טלו בליטה בימי השואה, הנאצים ימ"ש השמידו כליל את כל תושביה היהודים מנער ועד זקן, ילדים בחורי הישיבה עם רבותיהם, משפחות משפחות יקרות ובתוכם משפחת הצדיק ר' הירש מערקין, את אשתו באבל שרה, חמותו הרבנית יוסעליאבסקי, בניו החמודים הקדושים והטהורים שלא טעמו טעם חיים עוד, את ראובן, מאיר, יעקב

ואת בנותיו היקרות: (רחל הגדולה שנשאה להרב ליבל בן הגאון ר' אלחנן וואסרמן), דינה מרים, אסתר, כולם נהרגו ביום אחד בחודש תמוז בשנת תש"א, בתו הגדולה שהיתה נשואה להרב ליבל בן הרב הגאון ר' אלחנן וואסרמן הי"ד נהרגה עם בעלה בעיר קעלם יחד עם בחורי הישיבה וילדי תלמוד התורה של קעלם שיצאו כולם לקראת המות בשירים של אדון עולם ושיר המעלות וקדשו שם שמים.

אשתו בניו ובנותיו שנהרגו בחודש תמוז באו לקבורת ישראל על ידי היהודים: מרדכי גאלד ושלמה סטאראסטא. את ר' הירשל השאירו עוד בחיים לתועלתם, היות שהוא שמש לרשעים הארורים כתורגמן — עד לשביעי לחדש אלול תש"א. ביום זה הגיע גם תורו ונתנו לו הרשעים הברירה לבחור לו את המקום שם יוצא לפועל הריגתו — והוא בקש שיהרגו אותו בבית הקברות היהודי ויקבר שם. כפי עדותם של הרב אייזיק אובנד רבה של ווילנא ור' שלמה ליפשיץ מטעלו, נקבר ר' הירשל מערקין בבית הקברות היהודי בטעלו ושם מנוחתו. זעקת שבר מתפרצת מתוך לבבנו — הכאב ישנו וקשה לנו להאמין שהיא דבר שבמציאות. — רגשות דורנו בזמן הזה נטמטמו כל כך בשל השואה האיומה עד שאינו מוכשר עוד להרגיש בכאב גדול שגורם מות יחיד — מות משפחה שלמה למקורביו, בשעה שרואים בחורבנה של כל יהדות אירופה, בשעה שמיליוני אחינו ואחיותנו וכמיליון ילדים תמימים וחמודים נשמדו באכזירות, איך אפשר לקונן על אבדן יחיד ואפילו על השמדת משפחה שלמה, — אבל הירש מערקין לא היה יחיד סתם, נביא היה בדורו, מלא צמאון לעבודה ופעולה לטובת עם ישראל, ברוחו היו כ"כ ערכים פורים ומפרים, בחצי חייו עמד, כולו פורת, כולו תפארת ותקוה, מנהיג עממי והמונים היו כרוכים אחריו, ומיוחד במינו היה הקסם שבו היה שולט בהמונים.

אישיותו הסוערת של ר' הירש מערקין היתה מיוזג של שירה ומחשבה. הוא לא התבודד בחדריו אלא הסתער כיהודי נועז אל הרחוב ולוהט ולוחם על מערכות החיים ברחוב היהודי וקרא ונלחם לתקון החיים. כחסיד חבד"י עמל לגלות את יסודות החסידות ולחיות על פיה. ר' הירשל לא היה מכיר דבר רע כי הטוב והרע לפי שיטת הבעש"ט הם אינם שני הפכים כי אם מהות אחת כשמהות זה במדרגה התחתונה אנו קוראים לה רע, וכשהיא במדרגה עליונה אנו קוראים לה טוב ועל כן כשהדבר הרע בא על תקונו הרי הוא נעשה טוב גמור. הרע הוא רק מדרגה התחתונה של הטוב ואין איפא הבדל עיקרי בין מדה טובה לרעה אלא שכל מדה ממידת האדם בשעה שהיא שקועה בגסות ובקטנות — אנו קוראים לה רעה ובשעה שהיא מזדככת ומתרוממת אנו קוראים לה טובה.

סוד השפעתו היה מונח בקדושת המהות הנפשית, באצילות היהודית שמצאה בו התגלמות. זה היה טיפוס אנושי שההיסטוריה יודעת למנות אותם מתי מספר בתקופה. בכל מעשיו ופעולותיו — הזהירו תמיד פניו המוסריים בכל ברק נגהם, אלה שקבלו טובה או חסד מידו הפתוחה עמדו מלא השתוממות והתפעלות לפני שיא גבהו המוסרי, אשר התגלה לפניהם לא רק במעשיו אלא בעיקר באופן עשיתו את מעשי החסד, כי הוא נתן גם דבר הסמוי מן העין, דבר שהוא חשוב הרבה יותר — חלק נפש — שהיה מספק את המקבל וניחם אותו בצרתו.

תורתו ולמודו לא נרכש בישיבות ליטא או פולין, רבו היחיד והמסייע הגדול היה גיסו הרב הגאון והמפורסם רבי אליהו משה רוגוזניצקי ז"ל שהיה הדיין הגדול בלייפציג ותלמיד חכם גדול מאד. ר' הירש היה בעל בית פרטי בלייפציג ובעל עסק. בקרב היהודים, השליחים והמשולחים השונים מכל קצבי תבל — היה הוא הקונסול היהודי בלייפציג ותל

תלפיות שכל הבא ללייפציג היה פונה אליו והוא נלהב לעזור ולהיות למגן ומחסה בכל דבר קודש או חול, והמעשים שהיה עושה בלב שלם תמים וישר היו מעוררים רגשי כבוד והכנעה, גם בלבות אלה שהתנגדו למעשיו, אכן זאת היא גבורתה של האמת המוסרית! סוף סוף מתעוררת מחשבה בלב — וכי מה הוא דורש? הלא אך ורק את האמת! ודאי שהיו נמצאים גם צוררים שרצו למרר את חייו ולחתור תחת השפעתו, גם קרוביו בחלקם התנגדו לו ושמו מכשולים בדרכו אבל הללו כאפס נחשבו מול מעריציו הרבים.

צדקת ר' הירש מערקין היה למשל באשר שחרגה ממס־גרת המקובלת בגרמניה מי שנמצא במחיצתו נשתחרר מכל יסורי הנפש ומכל הכאבים הכרוכים במאבקים של יום יום, השראתו דחפה להתעלות לתורה ומחשבה בהירה. נא ונד היה בלי הרף — הלך מחיל אל חיל לתפלה לשיעורי תורה או להרצאה עבור צעירי ישראל, לכל דבר ולכל מקום שהיה בו משהו לתקן, להקים מוסדות צדקה, להחזיק מקוה טהרה או לייסד תלמוד תורה — לדברים אלה היה רץ כצבי, ולא היה כח בעולם שהיה יכול לעצור אותו. רגיל היה להשיב לטענה הרגילה של אנשים הדוגלים בסיסמת ההתקדמות ובצורך הגדול ללכת עם הזרם — והוא בשלו ועונה שעם הזרם הולכים דגים מתים אבל חיים יכולים לשוט גם נגד הזרם, וכן הרשעים שהם כמתים הולכים רק עם הזרם.

אדם גדול היה ששכלו נתעלה לדרגה גבוהה ושמשבתו היתה מחוננת בשפע כחות מפותחים, בעמקות ובחריפות. עול ימים ונשמת ילד עדיין מקננת בקרבו ובכל זאת היה בעל נסיון רב ומבט מפוכח מלווה בגדלות רוחנית. איש שכל נפשו ומאדו שתולים היו על פלגי החנינה אהבה ורחמים, שבמעמקי נשמתו היה מפכה מעין החסד, האיש שמעולם לא טעם טעם שנאה וחימוד פרעון מדה נגד מדה — שמימיו לא

קבל על הזולת ולא התאונן על עלבון ועול שגרמו לו — היה יכול להבחר מפי הדור למשימה גדולה שהדור היה זקוק לה. ואמנם ימי חייו המעטים לא היו אלא הימנן אחד לכח הרוח בהתנגשו עם כחות הגשמיים, בכל מעשיו נראה לעין תמיד נצחון חלק המוסרי שבאנושיות, ולא זו בלבד אלא שהיה גם מעין שפע של טהרה, סולח ומוחל וותרן לכל נוגש, סובל כל מכשול כל פגע וכל מצוק בדומיה, באהבה ובתקוה, ומצד שני עז כנמר וגבור כארי לעשות רצון אביו שבשמים, משים פניו כחלמיש נגד כל מלעיו ובוזה, לא נע ולא זע, לא התבייש ולא התרפה, קשה כברזל נגד כל מסית ומדיח ודומה לארז שאינו נכנע מפני כל רוח שבעולם, כולו קיצוניות שבקיצוניות ושווא תכלית שנאה את הפשרה, איתן ומוצק כמחוטב שיש. אולם מי שיבא ויעשה גזרה שוה שהואיל שהיה תקיף בדעתו ולבו לב אביר מכלל שהוא קשה בתכונותיו וחסרה לו התמימות הנפשית — כמו שרואים שבעלי הגיון קר הם בבחינת אטומי הרגש והתפעלויות, אינו אלא טועה, הקנאות שלו לא היתה נובעת מרגש קפדנות וקושי המזג, אלא היתה מיוסדת על רגש הבטחון בכח האמת וצדק והכרת החוב העמוקה להלחם ולהסתכן על האמת והצדק שלו.

כשהיה עוד צעיר לימים כבן שמנה עשרה כבר הופיע ברבים והתחיל להתעניין בעניינים צבוריים ולפעול בהם, כשאביו הצדיק המפורסם הנדבן והגביר שלבו וכיסו היו פתוחים לכל דבר של מצוה, ר' ראובן מערקין זכר צדיק לברכה — היה יוצא מלייפציג לרוסיה למוסקוה לרגל עסקיו, והימים הרת סכנת מלחמת העולם בשנת תרע"ד, הניח בידי בנו הירשל את עניני חינוך הבנים הקטנים ושאר דברי הדת בבית, סמך את עצמו על בנו זה שידע להשגיח על כל דבר גדול וקטן הנוגעים לבית יהודי אמתי ומסורתי. ואמנם ר' הירש מלא תפקידו באמונה. אביו הצדיק ז"ל כבר לא חזר

לביתו כי הלך לעולמו בנכר בשנת תרפ' בעיר מוסקוה תחת
 שלטון הבולשביקים. תפקיד גדולה היתה מוטלת על ר' הירש
 להשגיח על הליכות הבית ולהשליט בו רוח התורה והיראה,
 ואמנם צופה היה ואת תפקידו מלא בחכמה בתבונה ובדעת
 ולא אחת עמד בחרף נפש על מצות קלות ועל מנהיגי ישראל
 נגד מקורביו ביותר ומפני שמסר נפשו עליהם לכן נצח
 במערכת אלהים חיים. דור שלם של צעירים חרדים ויראי השם
 הקים בלייפציג, נערים ממשפחות חפשיות כרכו אחריו והוא
 לימד אותם תורה ויראת השם ואלה הגדיים נעשו תישים
 ולבעלי בתים יראים ושלמים בכל תפוצת העולם. חינוך ביתו
 היתה למופת וחד פעמי בעולמנו זה. אין כמוהו שידע
 להחדיר בלב ילדים את מהות נפשם ומטרת חייהם כמו שידע
 ר' הירשל לעשות זאת. מביתו מפנתו, משולחנו היה מביע
 דבר החזון הנמסר בדרך שרשרת הדורות, ובכל צורות בטויים
 האפשריים, בסמל במחשבה, בדגם ובנסוח, בדבור בלמוד יום
 יומי — טפח הוא בלב בניו ובנותיו את האהבה, את ההוקרה
 לכל דבר שבקדושה והכשיר את טבעם ואת פנימיותם בחותם
 אלקי ממש. פעם היה ר' הירשל יוצא מביתו לתפלת מנחה
 לביה"מ בפערבערשטר. וכשיצא משער הבית הבחין בשני יל-
 דיו ראובן בן ה-7 ומאיר בן ה-6 עומדים וספר החומש בידיהם
 ושוחחים. גער בהם אביהם ואומר להם מה זה אתכם ילדי
 לבטל את זמנכם בדברים בטלים? ענו לו הילדים — אבא
 מה אתה חושב ממנו? הלא עוסקים אנו בלמוד וחזורים אנו
 את שלמדנו עתה בחדר ואיך אבא יכולת לחשוב עלינו כזה!.
 על אף החוק בגרמניה שכל אב חייב לשלוח ילדיו לבית ספר
 עממי — בניו ובנותיו של ר' הירש ז"ל לא בקרו אף יום
 אחד בית ספר חילוני. כזה היה ר' הירש מערקין קנאי ועומד
 על דעתו כשהדבר נוגע בענין של יהדות ואמונה. אמנם היה
 ר' הירש קנאי אבל יש לבחון טיבה של קנאותו מהו... יש

קנאות שלילית אשר היא יונקת מרגשי יאוש ומרירות שהכל אבוד בין כה וכה, אין כל תוחלת ואין כל סיכוי כלשהו לשינוי ערכין, קנאות ממורמרת ומורעלת המכתיבה צעדים אומללים ומסוכנים של מין „קרב אחרון על הבאריקאדים“ ללא פשר וללא תקוה, ולעומתה קנאותו של ר' הירש — קנאות נועזת ספוגת בטחון ואמונה שסוף הנצחון הרוחני לבא, קנאות מלאה אהבה ליצור האנושי וארשת חן על פניו וחובק זרועות עולם, קנאות ספוגת בטחון ואמונה וקנאות זו הכתיבה לו איוון נפשי פנימי ובחירה וזהירה ומדוקדקת של כלי הנשק שיהיו ראויים למערכת רוחנית קדושה כזו שאין למעלה הימנו.

מסרו לי עדים נאמנים את דבריו האחרונים שעמד ודרש בימי האפלה כשהיו שרויים במצב שלפני היאוש — מעורר ומעודד את ההולכים לקדש את השם: הלקח הראשון והגדול שעלינו ללמוד מהתופעות המרות אשר לעינינו — כי עלינו לחזק בלבנו את האמונה והבטחון בהשם יתברך, ועד כמה חשוב וחיוני לחזק את האמונה לעת צרה ולא להכשל ח"ו אף רגע אחד נמצאנו למדים מזה שלא נקרע הים לפני בני עד שנחשון בן עמינדב הלך במים עד חוטמו, — לכאורה לשם מה היה צורך בנסיון זה מאחר שאמונתם של ישראל הגיעה כבר לשיא, אבל יש שמנסים את האדם מן השמים בשעת צרתו אם הוא מתחזק באמונתו חזוק אחר חזוק ומוסיף להתחזק, אם למרות צרתו הגדולה אינו נופל מאמונתו הגדולה, אם התרגשה על האדם עוד צרה גדולה — כדי לחשל את האמונה עוד יותר עד שיהיו מסוגלים לקפוץ בתוך הים ולא לחוש לסכנה, אך לא די בחישול האמונה כי יש גם להתחזק בכלל מעצם היסורים כמ"ש בזהר: אעא דלא סליק ביה נורא מבטשין ליה עד דסליק ביה נהורא — האי גופא דלא נהיר ביה נהירו דנשמתין מבטשין ביה עד דנהיר — כלומר גם כאשר איש מתעלף מרוב היסורין, מרבים לבעוט בו ולהכותו

ודוקא על ידי ההכאות והבעיטות הריהו מתחזק ומתאושש
 ורוחו שבה אליו, המהלומות מעוררות לתחיה את כחותיו
 הטמירין של האדם. ואין ספק שהאדם צריך להתפלל להשם
 בהיותו שרוי בצרה אבל עוד יותר מזה שומה עליו להתחזק
 באמונתו בעידן זה כתוצאה מן הבעיטות וההכאות שמכים
 אותו ממרום. במדרש שה"ש אמרו: צדיקים העמידה לי
 בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבנינה, בתפלת נשמת
 כל חי אנו אומרים על כן אברים שפלגת בנו ורוח ונשמה
 שנפחת באפינו — הן הם יודו ויברכו — האברים בפני עצמם,
 הרוח בפני עצמה והנשמה בפני עצמה, כלומר שאף כאשר
 ימיתו אותנו — והאברים יהיו פזורים ונפרדים לעצמם, הרוח
 והנשמה תשובנה למקור מחצבתן — גם אז אודה להשם וכל
 עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך — אפילו כשלא ישאר ממני
 מאומה רק העצמות — אפילו אז תאמרנה מי כמוך השם. זו
 תפלת צדיק כתפלתו של ר' הירש מערקין שהתעלה למעלת
 מלאך בשעה שהובילו את כל יקיריו אשתו ובניו ובנותיו
 לעקדה ובמו עינו ראה בהמתת מחמדי עיניו. ההלם הגדול
 של המעבר מחיים אורחים תקינים למשטר של הריגות ועינו-
 יים האכזריים שהאנורמליות היא יסודם, לא השפיע על הצדיק
 ר' הירשל, הוא ראה בכל המאורע הזה יד אלקים, בשבילו
 לא היה זה ענין להתיאשות אלא ימי חישול הרצון וחיוזוק
 האמונה. ערכי המוסריים היו גורם נפשי עז שעזרו לעמוד
 זמן רב נגד שיטת הדיכוי והטרור הנאצי, הם עזרו לו אפילו
 בשעות הקשים ביותר כשמשפחתו הקדושה נהרגו כאלו לפני
 עיניו והוא לא אבד את צלם האדם אלא במצוקתו העצמי עזר
 לאחרים ולוא העזרה הזעירה ביותר על ידי שיחה מעודדת
 על ידי פת לחם או כף מרק לחולה או למי שהיה זקוק לזה
 להחיותו. הוא בעצמו לא היה זקוק לאוכל, הוא מלמל תמיד
 בלי הרף פסוקי תהילים באהבה ובכבוד באמונה ובתקוה זרק

אותן כפגזים בפרצופיהם הטמאים של הגרמנים הנבזים. הפחד
 מפני העינויים היה גדול מאד אצל העצורים, רבים היו בחפץ
 רב מסכימים להיעלם מן העולם ולמות אך לא לעבור את
 שלבי רצח העינויים, (למות טבעי קראו היהודים מות של
 לוקסוס והיו נשבעים: הלואי שאזכה למות של לוקסוס) ר'
 הירשל הצדיק מתנגד לשאיפה זו אלא כל זמן שהנשמה
 בקרבך עליך לצפות לגאולה ואפילו העינויים הרבים שקשה
 מאד מאד לשאתן — הם מן השמים ואסור לאבד את התקוה
 להישאר בחיים ולראות במפלתם של הרשעים הארורים האלה.
 דברים אלו ספרו אנשים שהצליחו להמלט חיים מהתופת
 הליטאית ובזכרם את הצדיק ר' הירשל פרצו בבכי ובקול חנוק
 בדמעות מסרו ממעשיו הטובים ומהמסירות הנפש הגדולה
 שאמנם היה הוא מלאך אלקים הלועג למות ולא איש פשוט.
 היה לר' הירשל חוש משפחתי מפותח, היה מוקיר ואוהב
 אהבה עזה את אמו הצדיקת ע"ה, בעל ואב טוב. וכאשר אנו
 מתבוננים לר' הירשל שהגיע לגדולות בשנות חייו כה מעטות,
 אפשר לתאר את כחות הנפש שהיו טמורים בו ולאיוזה פסגה
 היו מגיעים אלמלא נקטפו חייו באיבם ע"י המרצחים הנאצים
 ימ"ש. דמותו הטהורה והקדושה לא תשכח מכל אלה שהעריצו
 אותו בחייו וזכרו חרותה עמוק בלבנו ולא ישכח לנצח.
 תנצב"ה.

מצבת הג' ר' שלום חריף ז"ל

וירא העם כי גוע ויתאבלו ראשי העדה לפ"ק

י"ג יום א' ט"ז אדר ה"ה הרב הגאון הגדול המפורסם

מו"ה שלום חריף זצ"ל תקפ"ה.

זה ליום תוכחה כי יקד יקוד לפידיים.

רבו אראלים על המצוקים ותפסו במצודים,

בכו בכי והולך כי גם והלך והשאיר אותנו נדודים,

שר התורה מנורה טהורה — חכו מלא מחמדים,

למד ולימד ותלמידים העמיד בפלפול וחדודים,

ויהי בשלם סכה וערך ערכו פענח רזי סודם,

מה מר המות כי בו שבת יכין ובוועז שח עמודים,

אצעק מרה על תפארת עטרה ובלום פיו וידום,

וי על נפש יקרה כי כבה אורה רבץ כאחד האדם,

לבי על חלליו כי נס צללו, לבו הער ישן וידום,

מלך מלכים שלח רחמים לשה פזורה ונדחים,

נר המערבי אשר כבה ת... מהלכים בין העומדים

תנצב"ה

וצד השני של המצבה: "מורנו ורבנו ר' שלום חריף זל"הב

מצבת זוגתו מרת רעכיל

י"ג בש"ק ונקברה יום א' י"ב אדר ראשון תקפ"ט לפ"ק

ראו על האבנים בת ציון המהללה,

עברה על ארץ אחוזה עומדת לעד,

ככוכבי שמים צדקתה הרבתה טוב,

לשמים עלית על כולנה, נשמתה הטהורה עלתה שלום על

משכבה,

האשה הרבנית צדקת המפורסמת,

מ' רעכל ז"ל אשת הגאב"ד מו"ה שלום בה"ג מה' רפאל זצ"ל

תנצב"ה

הננו מביאים כאן שתי תשובות מתוך אוסף התשובות של אחי הרב הגאון משה אהרן הכהן הי"ד.

החיים והשלום עלי ראש האי גברא יקרא, ידיד נעורי, המושלם במעלות ומדות רב אסא, כש"ת ר' רפאל נ"י, מכוונה דר. גוגענהיים, אסיא דמגן בעיר לוצערן, במדינת שווייץ.

מוצא שפתי אשמור לברר לו כהלכה שאלות חמורות בחכמת הרפואה שעלו ספק בלבבו הטהור אם רשאי רופא ישראל מדקדק במצות קלות וחמורות כמע"כ ידידי נ"י לעשותן ואם חולה ישראל רשאי להשתמש בתרופות הללו:

הא.) בענין נאהרפראפאראטע הנעשים מבשר נבלות וטרפות וארגאנפראפאראטע לא אדבר — אם כי אין ביהמ"ד בלא חידוש — כי כבר דברו מזה תשובות גדולי דורינו ועיין בס' אלף המגן ח"ב סי' נ' ותשובה נפלאה להה"ג ר' סני שיפפער בס' היובל לדוד צבי.

וע"ד אשר עלה ונסחפך באיש א' אשר זקנה קפצה עליו שלא בעונתו*) שהמציא רופא אומן וחכם מפורסם בזמנינו**) לעשות לו ניתוח קל***) לחתוך שביל הזרע⁴⁾ שלא יוכל לזרוע לחוץ ועי"ז יתחזק אצלו כח גברא ויחדש כנשר נעוריו אי מותר לישראל לעשות ככה או לא, כבר אמרתי לו פא"פ דעתי לאיסור ואין כאן שום צד להקל ואפשר דגם מלקות חייב משום לאו דבארצכם לא תעשו בשבת ק"י ע"ב ואפי' לפ"מ שהביא הנמ"ה בס' רצ"א בשם הרשב"א וכן הסכי' הוא לדינא

*) senil praecox. **) Steinach. ***) Vas ectomie.

4) vas deferens.

דבאינו ראוי להוליד לא שייך בו אי' סירוס והוכיח כן מגמ'
הנ"ל שבת ק"י דמשמע דבזקן אי לאו דר"י דאמר הן הן
החזירוני לנערותי לא היה מיתסר לשתו' ירוקנא אף דמעקר
לפי שאינו ראוי להוליד וכמו כן בסריס אי לאו דילפינן
מקרא דמעוך וכתות דמסרס אחר מסרס לוקה לא מיתסר
משום דאינו ראוי, מינה, דבטריפה לשי' הסבורים דגם בזכר
טריפה אינו מוליד אינו אסור ול"ש סירוס עכתו"ד עכ"פ
בנידון דידן פשוט הדבר דשייך בו איסור זה משום דר"י דהן
שהחזירוני ומכ"ש במי שקפצה עליו זקנה שלא בעונתו, אלא
דעל גוף הדין שחידש הרשב"א דבאינו ראוי להוליד ל"ש
בו איסור זה תמוה מהיכי תיתי למידרש טעמי' דקרא לחדש
דין חדש דבאינו ראוי להוליד לא שייך בו איסור סירוס דהא
לא קיי"ל כר"ש בב"מ קי"ד דדריש טעמי, דקרא ומכ"ש דהא
חזינן דאפי' אחר מסרס אסור, ע"כ נראה דע"כ לא קאמר
הרשב"א דבאינו ראוי להוליד דלא מיתסר היינו דוקא למשתי
לירוקנא אבל לעשות מעשה באברי הזרע לסרס בכל ענין
אסור, וטעמא נראה דכבר הקשו האחרונים עיין במ"ח סי'
הנ"ל והת"ס אהע"ז סי' כ' וביד מלאכי דאמאי אסור למשתי
כוס עקרין הול"ל למדרש מקרא לא תעשון עשיה הוא דאסור
הא גרמא שרי כמו בשבת ק"כ לענין לא תעשון כן לד"א
דילפינן עשיה הוא דאסור הא גרמא שרי ולפי מה שמשמע
מדברי רש"י משמעת' דשבת ק"י דקרי' בי' לא תיעשו א"ש,
אמנם מדברי התו' בכורות ל"ט ע"ב שכתבו דסיפא דקרא
דלא תעשון כן לד"א אכולא קאי ומה"ת אסור למשתי כוס
עקרין בשבת ק"י עכ"ל משמע נמי דהוא מה"ת ולא משמע
דדרשינן קרי' בי' לא תיעשו ואמאי לא נימא עשיה אסור
גרמא שרי אלא די"ל דל"ק דבקרא כתיב כי משחתם בהם
ודרשינן בת"כ דלת"ק יליף מדכתיב משחתם בהם לרבות
נקיבה דלא כר"י דס"ל מום בם למעט נקיבה, עכ"פ כיון

דמדרבנן נקיבה אף דל"ש סירוס אלא ע"י כוס עקרין וליכא
אלא גרמא ממ"י מוכח דגם גרמא אסור, ואפי' לר"י דממעט
נקיבה מ"מ מדאצטריך למעט נקיבה משמע דשייך איסור זה
אפי' בגרמא ע"י שתיית כוס עקרין דדוחק לאוקמי קרא בנוגע
באברי הזרע דבנקיבה שהם מבפנים ל"ש זה וגם בלא"ה כיון
דאמר קרא כי משחתם בהם משמע דהתורה הקפידה שלא
להשחית אברי ההולדה וכאן לא כתיב עשיה ממ"י כל אופני
השחתה אסורה אלא דאינו אלא באיסור עשה ולא בל"ת דלא
תעשו דאינו אלא בעשיה ולא בגרמא, ודבר זה מתורת רבינו
הגרא"וו למדתי בהגהותיו לאע"ז בסי' ה' ע"ש, מעתה א"ש
דברי הרשב"א הנ"ל דבאינו ראוי להוליד שרי למשתי כוס
עקרין דכל עיקר איסור דכוס עקרין אינו אלא מקרא דכי
משחתם בהם דמקרא דלא תעשו לא שמעינן רק עשיה ולא
גרמא אלא מדכתיב כי משחתם בהם ממ"י לא שייך אלא
כשהוא משחית אברי ההולדה אבל באינו ראוי להוליד לא
מקרי כלל השחתה אבל בעיקר הלאו דלא תעשו דהיינו בנוגע
באברי ההולדה ממש דשמעינן מקרא דלא תעשו שפיר ילפינן
דאפי' מסרס אחר מסרס נמי חייב, אלא דלכא"ו דבר זה תלי'
במחלוקת השנויה בתורת כהנים דת"ק יליף ממשחתם בהם
לרבו' הנקיבה ור"י ס"ל מום בם ולא בנקיבות דלת"ק כיון
דמרבין גם נקיבות אף דל"ש בהם סירוס אלא ע"י כוס עקרין
ממ"י שמעינן דגם בשתיית כוס עקרין הוא מה"ת וממ"י נשמע
דגם במשקה לסרס או למי שאינו ראוי להוליד נמי אסור דקרא
איירי במעוך ואח"כ כתות וכרות ואעפ"כ אסור לשתות כוס
עקרין ואסור כמו במסרס אחר מסרס אבל לר"י דפליג בת"כ
וס"ל מום בם למעט הנקיבות דל"ש בהם סירוס אלא ע"י כוס
עקרין שפיר י"ל דאינו אסור אלא מדרבנן, והנה להלכה קי"ל
דבנקיבה ל"ש איסור זה כתוספתא דרפ"ח דיבמות דקאמר
אין זכר רשאי לשתות כוס עקרין ונקיבה שרי והוא נמי שיטת

הרמב"ם בפט"ז מהא"ב ע"י תשו' חת"ס סי' הנ"ל דס"ל כשי' ר"י בת"כ ונראה פשוט דטעמי' דרמב"ם דפסק דלא כת"ק דמשמע דסוגי' דגמ' כוותי' דר"י דלא כת"ק דמדשרי למיشتי משום צער לידה כמובא גבי דביתהו דר"ח ביבמות ואי מיתסר מה"ת מנ"ל למשרי משום צער היכי דליכא סכנה אע"כ משום דקיי"ל כר"י וכסחמא דתוספתא משו"ה פסק הרמב"ם דאינו אסור אלא מדרבנן דלא כת"ק בת"כ.

ובזה יש מקום ליישב קו' המורה שהקשה במנ"ח סי' הנ"ל להרמב"ם והפוסקי' דכתבו דמחלקי' בין כוס עקרין לנוגע ממש באברי ההולדה מנ"ל להגמ' להקשות מהא דמעוך וכתות לרבות מסרס אחר מסרס למשתי כוס עקרין אסור בסריס דלמא דוקא במסרס מרבינן אחר מסרס אבל מנ"ל לרבות גם למשתי כוס עקרין לאסור בסריס, אמנם לפי הנ"ל י"ל דדוקא למסקנא דגמ' דמסיק באשה עקרה ולא קאמר בעקר משום דבזכר אסור ודוקא בנקיבה שרי דל"ש סירוס וע"כ כר"י דת"כ דממעט פרט לנקיבה שפיר יש לחלק בין כוס עקרין למסרס אבל בס"ד דאכתי לא מחלק בין זכר לנקיבה משום דס"ל כת"ק ולדידי' אה"נ דאין חילוק בין מסרס למשקה כוס ומהי"ת לחלק כיון דילפינן ממעוך וכתות לרבות מסרס אחר מסרס הה"ד במשקה כוס עקרין דאסור דאין חילוק אבל למאי דמסיק דבנקיבה לא מיתסר משו' דס"ל כר"י וכן למאי דקיי"ל להלכה שפיר יש לחלק בין כוס עקרין למסרס, ולפי"ז א"ש דברי הרשב"א שכתב דבאינו ראוי להוליד שרי למשתי אבל לנגוע באברי הולדה אף באינו ראוי להוליד אסור' כמו מסרס אחר מסרס דמה שכתב המנ"ח לחלק דדוקא אחד מסרס אסור משו' דשם סירוס עליו הוא נראה קצת דוחק, אמנם לפי מש"כ א"ש, עכ"פ בנידון דידן כיון דנוגע ממש באברים חייב אפי' באינו ראוי להוליד וכ"ש בזקן וכנידון דידן. — אלא דלדידי קשה אגמ' דשבת דפריך ממסרס

אחר מסרס דחייב דיליף ממעוך וכתות וכרות לרבות מסרס
 אחר מסרס הא מדקאמר דוקא מעוך ואח"כ כתות ואח"כ כרות
 משמע דוקא בכה"ג הוא דמחייב אבל בכתות אחר כתות או
 מעוך אחר מעוך לא מתחייב וממי' גם במסרס אחר מסרס
 נמי בכה"ג דוקא וכמו כן במחמץ אחר מחמץ נמי כהאי גוונא
 כפירש"י דהיינו אופה אחר לש אבל בענין אחד ממש לא
 שמעינן דחייב א"כ מה פריך אהא דמשני בסריס דלמא
 למשתי ירוקנא לא מיתסר בסריס דהו"ל כמו מעוך אחר מעוך
 דלא הוסיף כלום ע"י שתייתו ולא מחייב, ואפשר לתרץ דגם
 בשותה כוס עקרינן הוסיף השחתה כמו כתות אחר מעוך, וי"ל
 עוד דהא דמרבין מסרס אחר מסרס ע"כ גם בשאינו מוסיף
 על הראשון דבמוסיף על הראשון לא אצטריך קרא דבלא"ה
 שמעינן ממשחתם בהם דאסור להשחית, ואף די"ל דאכתי
 מלקות לא שמעינן מ"מ מסתבר טפי לרבות אף בשאינו מוסיף
 דנמי חייב, בזה יש מקום למש"כ במהר"ם שיק בספרו על
 תרי"ג מצות דגם בב"נ חייב מסרס אחר מסרס והוא דלא
 כמש"כ במנ"ח דבב"נ דליכא ריבוי לא שמעינן דאסור מסרס
 אחר מסרס דבאמת כשהוא מוסיף על הראשון אה"נ דאסור
 בלא ריבוי מקרא דמשחתם ולא איצטריך ריבוי אלא למסרס
 אחר מסרס כשאינו מוסיף כלל.

ובמש"כ למעלה הרוחנו ליישב קו' העצי ארזים הובא
 בתשו' חת"ס סי' הנ"ל אמתני' דקדושין כ"ט כל מצות ל"ת
 אחד אנשי' וא' נשים חייבות חוץ מבל תקיף ובל תשחית,
 אמאי לא קאמר נמי חוץ מסירוס ע"ש ולפמש"כ י"ל דטעמא
 דל"ש באשה דאינו אלא גרמא א"כ אה"נ דגם באיש לא
 מיתסר בכה"ג מה"ת, א"כ אין לומר חוץ דבגוונא דאשה גם
 באיש שרי כגון למשתי כוס עקרינן ואפי' נימא דמדממעטינן
 אשה ממום במ משמע דבאיש אסור הא רבנן פליגי וס"ל
 לרבות כוס עקרינן דאסור א"כ גם באשה אסור וכיון דהוא

במחלוקת שנויה י"ל דבפלוגתא לא קא מיירי. — ובלא"ה י"ל דבאמת כל תשחית לכאוי לא שייך באשה דאין לה זקן ודוחק לומר דנקט התנא כשאירע שיש לה זקן אלא ד"ל דנ"מ טובא לענין עבד דקיי"לן כל מצוה שאשה חייבת גם עבד מיחייב א"כ י"ל דנפ"מ לענין עבד דאינו בבל תשחית אלא דתינח בבל תשחית אבל איסור סירוס ניהו דלא שייך באשה אבל בעבד שפיר שייך בו איסור זה אף דיליף לה לה מאשה, מ"מ הא גם בב"נ נוהג איסור זה מכ"ש בעבד משו"ה לא נקט חוץ מסירוס דלא נטעה דגם בעבד אינו נוהג.

ובענין ספק השני במי שהוא מחשוכי בנים ולא זכה להבנות ורוצה הרופא לבדקו אם המניעה אינו ממנו (*), דאל"כ מוכרח לעשות נתוח מסוכן לאשתו ורוצל הרופא לבדוק זרע האיש שיוציא לתוך כלי בידים אם יש בו חיות או לא, אם רשאי לעשות כן, הנה זו לא שמענו אך כיוצא בזה שמענו בב"ש סי' כ"ה נסתפק ברואה דם מ"ת אי מותר לבדוק עצמו אם זרעו אינו אדום כדי שלא לגרש את אשתו, וראי' מיבמות ע"ו בניקב ונסתם דבדק אם נסתם הנקב ע"ש וסיים דיש לדחות, נראה כוונתו במ"ש דיש לדחות דשאני התם דאינו אלא גרמא בעלמא אבל לא שמענו מיני' דשרי אפי' בידים, וראיתי בתשו' אמרי אש סי' ס"ח דכוונת הב"ש במה שאמר דיש לדחות דהתם שרי להתיר בקהל ישראל דאם אינו נסתם אסור לבוא בקהל וא"א לקיים פו"ר כלל משא"כ כאן דיש תקנה לגרשה ולישא אחרת, והוא דוחק דכאן נמי אפשר לקיים ע"י שישא גיורת או ממזרת, וגם מש"כ שאם ניקב ואינו נסתם אינו מוליד ול"ש בי' איסור השחתה אינו מוכרח (ודבר זה במחלוקת שנויה עי' תוס' סנהדרין נ"ה ע"ב ובמל"מ פ"י מה' מלכים ע"ש) ואכתי מידי ספיקא לא נפקא אלא נראה

דכוונתו כמש"כ דהתם ביבמות גבי אבי פוקרי דאינו אלא
גרמא בעלמא משא"כ ידים דחמיר כדאמרינן בפ' כל היד
וכדדרשינן לא תנאף בין ביד בין ברגל וכן מצאתי בשדה
חמד אות ז' שביאר כן כו' הב"ש ולפי"ז גם לפי ספק של
הב"ש אין כאן מקום להקל ומכ"ש דהב"ש לא העלה כן
להלכה רק ספוקי מספקי ל"י.

אלא דבאמת כל ספיקו של הב"ש תמוה דמהיכי תיתי
להתיר להשחית זרע בשביל בדיקה שלא תתגרש אף דמצינו
דגדול השלום דאפילו למחות שמו של ממ"ה הקב"ה מותר.
אין למדין ממנו להתיר בשביל זה איסור מכ"ש איסור חמור
שהוא כשופך דמים והראי' מהאי דכ' הבע"י הוא אומר ממנה
והיא אומרת ממנו דיוצא ויתן כתובה אמאי לא בדקינן. אע"כ
אסור ואין היתר בבדיקה משו"ה יוציא ויתן כתובה, וניהו
דיש לדחות מ"מ נראה פשוט דאין לחלק ואין להתיר בשביל
כך איסור חמור כזה כהסכמת האחרונים ואף דבתשו' שאילת
יעב"ץ ח"א סי' מ"ד חוכך להתיר בשהוא לצורך מצוה ע"ש
והביא ג"כ ראי' הנ"ל מיבמות ע"ו אך כבר כתבתי דאין ראי'
משם וכן בתשו' פנ"י ח"ב בא' שנפח כריסו ואמרו שרפואתו
לשפוך זרעו ר"ל וכתב שהוא אסור שהוא כשופך דמים ממש
דקראו הכתוב שוחטי ילדים אם לא שהוא סכנת נפשות אבל
בענין אחר אסור וכן בס' פחד יצחק החמיר בספיקו של
הב"ש, ועי' בשד"ח מערכת אישות שהביא בשם ויען אברהם
כנידון דידן ממש שנשאל אם יש היתר לבדוק אם אין המניעה
ממנו והעלה לאסור ע"ש.

והנה חכם אחד הובא בשד"ח סי' הנ"ל רצה להביא ראי'
מהא דמנחות מ"ה דאמרינן חטא בחטאת שתזכה בחטאת
הה"ד כאן שאומרינן לו כדי שתזכה לבנים אבל פשוט דאין
כאן שום ראי', כלל אדרב' דאפי' חטא בחטאת כדי שתזכה
עולה לא אמרינן מכ"ש כאן שהוא כשופך דמים ואיך נוכל

להתיר לשפוך דם זה בשביל שלא לשפוך דם אחר, וגם בלא"ה אינו דומה.

וכן נמי מה שרצה החכם הנ"ל להביא ראי' מהא דאמרינן בלאו דלא תעשון באיסור' מחיקת השם כשהוא ע"מ לתקן דשרי בסי' רע"ו דאין זה השחתה כיון שהוא ע"מ לתקן וכמו כן ביו"ד סי' קט"ו לענין עץ מאכל כשהוא לצורך תיקון דבר אחר שרי הה"ד כאן דלא מקרי השחתה, אבל פשוט דאין זה ראיה דמאיסור' מחיקה ליכא ראי' דהתם נמי לא שרי אלא כשהוא לצורך תיקון שם זה אבל לא לצורך דבר אחר וכן לענין איסור נתיצה בביהכ"נ בסי' קנ"ד מבואר בטו"ז בשם מרדכי דאסור אף לצורך תיקון אף דבא"ר חולק עיי' בסי' קנ"ג ברמ"א ואף לדבריו ליכא ראי' דהתם דכתיב לא תשחית או גבי מחיקה דכתיב ואבדתם את שמם לא תעשון כן דהיינו לאבד וכל שהוא ע"מ לתקן לא מקרי איבוד ולא השחתה משא"כ כאן ניהו דכתיב כי השחית כל בשר אבל לא דילפינן מקרא זה איסורא אותו דבר וכן משא"כ ושחת ארצה לאו משום דבלא"ה לא מיתסר אלא דמעשה שהי' כך היה כיון שהוא כשופך דמים ע"כ נראה דאסור.

ועי' באהע"ז סי' כ"ד דאף דשרי שלכד"ר בלבד שלא יוציא ז"ל ואפי' לשי' הר"י הובא שם ברמ"א דדוקא בקבע אבל בארעי גם במז"ל שרי כבר צווחו הרבה ע"ז ועי' בב"י בבה"ב שכו' אלמלא ראה הר"י מש"כ בזה"ק גודל חומר עון זה ר"ל לא הי' מקיל וגם בחרדים צווח ככרוכי' ע"ז אף שהר"י בעה"ת שהתיר אמר דבר הלכה וחלילה לומר שלא דקדק ח"ו ועי' בערך ש"י שכו' לתרץ רבינו בעה"ת, וגם אני אמרתי לתרץ דבריו שהם פליאה אבל י"ל דשאני שלכד"ד שהתורה התייר מדכתיב משכבי אשה וילפינן שני משכבות יש באשה עי' יבמות נ"ה דברש"י שם דהוקשו שניהם א"כ א"ש דברי רבינו הר"י, עכ"פ בנידון דידן א"א להקל.

לפי דרכינו הנ"ל יש לצדד ולהקל בשאלה ג' שנסתפק
אם יש להתיר בא' שלא זכה להבנות, והרופא אומר שמבנה
רחמה הגורם, אם מותר שיוציא זרעו לתוך שפופרת ועי"ז
יזרק הזרע לרחם האשה, עי' תשו' מהרש"ס ח"ג סי' רס"ח
שנשאל עי"ז וציידד להתיר ע"ש מטעם דלא נקרא לבטלה
ולפמש"כ יש מקום לדבריו כיון שהוא ע"מ לתקן אותו דבר
ממש אפי' נימא שהוא בכלל לבטלה אבל כיון שהוא ע"מ
לתקן דמיא להאי דאי' מחיקה או נתיצה דכשהוא לתקן אותו
דבר ממש דשרי וגם חשיב כחטא בחטאת כדי שתזכה בחטאת,
עכ"ז לא מצאנו לבי להקל והנני דוב"ש בלונ"ה מחכה לשמוע
ולהשמיע אך טוב וחסד כל הימים.

פה באניע, באיא-מארע ב' ואתחנן תפר"ה.

משה אהרן הכהן קרויס.

עוד שאלני ידידי רב אסא מו"ה רפאל בן דניאל גוגענ-
היים הנ"ל, באנשים זקנים וחלשים ומתיראים מהתענית
והמצאו הרופאים מיני מזון דרך פי הטבעת⁽¹⁾ לשם זורק
הרופא מיני מזון צלולים ע"י קליסטר⁽²⁾.

הנה פשיטא לי להתיר, דאף אמנם הסכימו גדולי האחרו-
נים דביו"כ כל החיוב רק בהנאת מעיו כהח"ס סי' קכ"ז
והמנ"ח, וכן מוכח מהירושלמי דמייתי המשל"מ פי"ד מה'
מאכ"א הי"ב, אכן בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכ"ג הביא בשם
בעהמ"ח שכיות החמדה דאף לפי"ד השאג"א דביו"כ חייב
גם בשכד"א והנאת מעיו, אבל לא בנכנס דרך מעיו למטה,
והמהרש"ם הסכים עמו והביא ד' רש"י בחולין דף ע"א ע"ב
כלום עושה עיכול למטה אלא ע"י מעלה ופירש"י שאם לא
יכנס דרך פיו לא יתעכל במעים לעולם והרי כל חיות האדם
מתהוה ע"י עיכול המאכל, וממנו נמשך כל התהוות הדם וכל
חיות האברים וביו"כ כתיב והנפש אשר לא תעונה ואין זה
דרך אכילה כלל וליכא למגור ב' הא אטו דרך אכילה, ואף
שכ' התוס' סוטה ד"ל ע"א ד"ה שלישי דאין דרך משקה
להתעכל בתוך מעיו באמת בר"ש פ"ט דפרה הוכיח מהמשנה
דמשקה מתעכל במעל"ע וצ"ל כוונת התוס' דרק קודם מעל"ע
אין משקה מתעכל אבל בנדון דידן שאינו מתעכל לעולם אין
זה בגדר מאכל רק כמונח בקופסא וכמו שהם נכנסים כך הם
יוצאים ע"ש, והן אמת מה שהביא ראי' שגם משקה מתעכל
תמיהני שלא זכר דברי הכו"פ סוסי' פ"ג שמשקין קלים

per clyisma (2). Rectalernährung (1)

להתעכל טפי מאוכל וכן מוכח מכל הפוסקים ביו"ד סי' פ"ז
דאף חלב צלול שבקיבה מותר לבשל עם בשר מכ"ז מוכח
שגם משקה מתעכל. —

רק מה שאני מתמה על הג' מהרש"ם ז"ל אשר כל רז
לא אניס לי' ולא זכר בכאן דברי הרא"ש בכורות דף ו' ע"ב
מש"כ בשם הר"מ מפונטיזא דל"ה עיכול רק כשאכלו ולעסו
בשיניו וה"ט דדג טהור שבלע דג טמא דאסור באכילה ואע"ג
דשיעור עיכול בדגים מיד משום שבלעו שלם יעשה ולפי"ז
בע"כ יש הכרח שלא כד' הגאון מהרש"ם מה שחידש דכ"ה
דליכא עיכול ל"ש איסור יו"כ שהרי בליעה בלא לעיסה
דאסור ג"כ ביו"כ אע"ג דל"ש עיכול אכן ברש"י תענית דף
כ"ב במעשה דר"ש בן יהוצדק שבלעו זאבים שני תינוקות
והביאום דרך בית הרעי ובא מעשה לפני חכמים וטיהרו
הבשר ופירש"י ובלעו כשהן שלמים ואפ"ה התירו הבשר
משום דשהו ימי עיכול ופירשא בעלמא הוא הרי בעליל
דרש"י ז"ל ס"ל סברת הר"מ מפונטיזא אלא שגם בבליעה
שלימה בלא לעיסה נמי יש עיכול, וגם אפי' לפי שיטת
הר"מ מפונטיזא אפשר לומר לפמש"כ התו' במנחות כ"ט
ע"א ד"ה ובלע הוצין דביצא דרך הרעי הוי עיכול טפי
מבנמצא במעיו א"כ י"ל דבלא לעיסה עכ"פ מתעכל כשיצא
דרך הרעי משא"כ כשלא בא דרך פיו אינו מתעכל לעולם
כפירש"י ע"כ גלע"ד להקל מאחר שהוי גם שלכד"א ולפי"ד
רוב האחרונים מותר גם ביו"כ —

וידעתי אהובי ידידי כי ישיב על דברי שאם אינו דרך
הפה והגרונ לא מקרי עיכול לפי מעמד חכמת הרפואה
היום, אך ידע כי אני דעת תוה"ק כתבתי, ובודאי קל
למצוא חילוק בין עיכול כהאי לעיכול כדרך העולם ואני
מאמין באמונה שלימה כי לא נעלם מחז"ל האמת שבחכמת
הרפואה של היום (פהיזאלאגיע, נאהרונגס אססימילאטיאן)

כאשר ביררתי בארוכה*) בספרי „התורה והחכמה“ ואפס
קצהו תראה בספרי „מעין מים“ על ה' נדה ומקואות.

* כמה מחכמי אומות העולם החסידים והישרים בלבותם ומודים
על האמת, הודו ואמרו, כי רוי רזים שנתגלו ברוב חקירות ובדיקות,
וברוב מאמצי כח, ובמשך אלפי שנים, ורק ע"י כלי הרואי המגדילים
מונחים היו גלויים ומפורשים, ברורים ומבוארים בתורת משה, בתלמוד
דינו ופוסקיניו, בספרי זקנינו אלה אשר אין די בוז בפי המתחכמים
לחפא עליהם. איש בקי מובהק ומומחה לאותו דבר כהרופא דר' דעמבא
עומד ומעיד „כי האשיות והיסודות אשר עליהם הטבעו חוקי התלמוד
במקצוע זה, עמוקים עמוקים המה... כי חכמינו ז"ל באו בעומק
בינתם עד תכלית החקירה וכל דבריהם צרופים ומוזקקים. לא אחת
אני משתאה ומשתומם בראותי מה עמקו מחשבות חז"ל, בחקרם ובבחינתם
את הלכות השחיטה לפי מצב החכמה בזמנם. ועינינו הרואות עתה כי
יש ויש דברים רבים אשר אותם הגידו חז"ל מראש לא בסתר, זה
מאות רובת בשנים, ועל שדה המדעים לא נודעו בלתי בעת האחרונה
וכגבר משכיל הכה אחר את המתאנה אשר אמר למצוא מחלה אחת,
מסוכנת „פערלזוכט“ שמה, אשר אסרו בדורינו חכמי כל האומות
המתקנות, וחכמי התלמוד לא ידעיה ולא אסורה, והנה החכם הזה
בא וגולל החרפה הראשונה ומוכיח, כי ידעו רבותינו את המחלה
הזאת אף קראו לה בשם „צמח כנדי, טנרי“ אף התיירוה, אך אם כן,
ידמה לקורא כי מעתה יקשה לנו שבעתים, אם אמנם ידעו רבותינו את
המחלה המסוכנת הזאת, מדוע לא חששו לאסור את הבהמה המנוגעת
בה? לתשובת קרי' החמורה הזו הביא דעמבא פסק מפורש, — לא
מספרי פוסקיניו כי אם מהלכות הרופאים החוקרים המובהקים שומרי
משמרת הבריאות בברלין, כי לאחר שנהגו בריעותא זו איסור ימים
רבים, בדקו ומצאו כי טעות היתה בידם ונמנו ליה והתירוה, מתוך
הובר הזה יראה עד כמה גברה חכמת רבותינו עד כי עינם החדה
בקעה בכחה בגבורתה גם את הקרומים אשר כסו את האמת מעין ראש
חכמי תבל של „המאה העשרים“ כפרופיסורי אשכנז בזמן הזה.

והנה חכמת הרפואה של היום נוע תנוע על כמה דרכים, וכמה
מאורות הגדולים בחכמה זו, חזרו לתורת ולשיטת האנצמאן (כפרופ')
שולץ בגרייסוואלד והפראפיסור המפורסם ביער) היא השיטה הנודעת

ומה ששאל אותי לפרש מאמרם איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר במס' נדה ד' ל"א נ"ל פירושו כך, ידוע שבכל חודש וחודש תבקע שלל בצי האשה¹⁾ וביצה אחת קטנה לא שזפתו עין אנוש, תעזוב שלל הבצים ותרד לרחם שבו הולד נוצר²⁾ וזה מה שקראו חז"ל זרע האשה, ואם תפגע בה זרע האיש או יתהוה מזה הולד, וא"א לולד שיוצר בלתי התאחדות אלו השנים, וזרע האשה תתקיים ברחם לערך ח"י ימים ולבסוף אם לא פגעה בזרע איש מתה והולכת לאיבוד ומיום ה"ח עד יום כ"ד כ"ה כמעט מן הנמנע שתתעבר האשה א) ולפעמים גם קודם לזמן הזה, בקיעת שלל בצים הנ"ל מביאה לידי זיבת דם הנדה, ואשר ע"כ האפשרות

בשם האמעאפאטהיע אשר פתגמה „דומה מרפא דומה“ והיא הפך שיטת האלעאפאטהיע, שפתרונה מחלה מתנגדת, שהם מתכוונים לתת לחולה סם המתנגד למחלתו, אמנם לשיטת החכם האנעמאן אופן הרפואה לרפא מחלה הוא אך לבחור בסם שטבעו להוליד באיש בריא דוגמת מחלה זו, ולרגלי שייגביר מעט הסם הזה את כח המחלה יבטלנה כי דומה מרפא דומה! והמעייין בתלמוד ימצא כי שמואל הרופא אסיא דרבי היה רופא מומחה בזמנו כבר ידע מסוד זה, ובדרכי רפואתו נשען על היסוד האמתי והנפלא הלוז „דומה מרפא דומה“ עיי' שבת דף מ"א א' דצרכי סעודת הקזה הוא יין או טחול „דסומקא חלף סומקא“ ובשבת מ"א ע"א „הבלא מפיק הבלא“ ובוה מבואר הגמ' דשבת דף ק"ח א' בהך עובדא דשמואל וקרנא והארכתי בזה בספרי „התורה והחכמה“ ואכמ"ל בספרי הנ"ל הבאתי ג"כ הערתו הנכבד' שהראני דעת חכם הנוצרי הפרופיסור המפורסם בליילי בענין יין נסך. ואם יש אתו כזה יודיעני ואביאנו בספרי.

א) וע"כ בבוא לפני שאלה באשה מסוכנת לילד ובקשו היתר לשמש באמצעים מעכבים העבור ואני מיראי הוראה ולא נחה דעתי בכל ההיתרים יעצתי שלא תטבול האשה עד יום ח"י לנדתה ואז תשמש כדרכה וכמעט מן הנמנע שתתעבר, והארכתי בתשובה צדדי היתר זה.

1) ovarium graf'sche Follukel.

2) Uterus.

היותר קרוב שתתעבר האשה הוא מביאה, שקרוב לוסתה או מיד אחר כלות זיבת דמה, וזה הוא שאמרו חז"ל אין אשה מתעברת אלא סמוך לוסתה או סמוך לטבילתה וע' בפרישה סי' רמ"א באו"ח וביו"ד סי' קפ"ד מה דקשי' לי' ומה שכ' הרא"ש בס"פ הבע"י לפ"מ דאי' בגמ' (דף ס"ג) והזרתם את בני' מטומאתם אזהרה לבנ"י שיפרשו סמוך לוסתן ועי' נוב"י סי' נ"ה דאף דוסתות דרבנן מ"מ סמוך לוסתה הוי מה"ת (אך דעת תו' דאי וסתו' דרבנן גם סמוך לוסתה דרבנן וכ"כ הרשב"א בתה"א והר"ן בפ"ב דשבועו' והראב"ד הביאו הרא"ש פ"ט סי' כ"ז וכ"כ השאלות ע"ש ודעת הנוב"י הס' ברתי בארוכה בספרי מעין מים, ואכמ"ל) ובזה מובנים דברי המדרש תן חלק לשבעה וגם לשמנה אם אתה משמר ז' ימי נדה אני נותן לך בן שנמול לשמנה כו' מבואר דלפי מה שאמרנו, באיש ואשה השומרים חוק טהרתם ופורשים סמוך לוסתה לכאו' מן הנמנע שתתעבר ותוליד, נגד זה מבטיח המדרש, שכמעט נגד הטבע וחוק היצירה אם "תשמור" ז' ימי נדה היינו שתחכה לביאת עת נדה וחשמר עוד מקודם בוא האורח כפי מה דמפקדת עונה הסמוך לוסתה בכ"ז תושע בבן זכר וק"ל.*

(*) שמא תאמר, מה יתרון בהקדמת בוא הביצה בשפופרת לגרמת המין מכיון שעדיין לא התקיימה ההפראה עד ההתנגשות? אשיב לך — שרק במאה התשע עשרה נגלה ע"י פרעבוסט והומס ענין הקוים להפראה ועד אז היו תיאוריות שונות ומשונות באופן ההפראה עד שבדקו ומצאו שבסוף המאה הי"ז היו 300 תיאוריות בזה, ומכ"ש בשאלת גרמת המין שעד היום אין דבר ברור ומגששים באפלה בהשערות שונות. הפרופסור ויליאמס פעסערסון באוניברסיטה אילינויס באמריקה הסיק שהמין של הנולדים תלוי במזג האויר, כשאויר קר מתים אנשים וכאויר חם מתים נשים יותר, וכאלו הטבע רוצה להשלים את המין הנחסר, באותו זמן נולדים בזמן הקור יותר זכרים ובזמן החום יותר נקבות.

עכ"פ אפשר שזרע האשה יהי' קודם ברחם ואח"כ תבוא עליה כח גברא היינו אחר עת נדתה, שהרי הזרע האשה כבר הוכנה ברחם מהתחלה הזיבה זה נקרא אשה מזרעת תחלה, וגם אפשר שזרע האיש יהי' קודם, באם משמש סמוך לוסתה שאז זרע האשה שמחודש העבר כבר כלה ואבד ורק אח"כ בבוא עת נדתה תבוא ביצת האשה מחדש ותמצא כבר לפניה זרע האיש שקלט רחמה טרם עת נדתה, וזה קראו „איש מזריע תחלה“ באופן ראשון יהי' הולד לדעת חז"ל זכר ובאופן השני נקיבה, וזה מסכים לדעת חכמי הרופאים (גינאקאלאגצן) היותר גדולים בזמנינו, והוא פלא איך אלף שנה קודם כבר ידעו חז"ל מסמך הקראי מה שנתגלה רק זה עתה לרופאים הגדולים * כי דרשתם בזה הוא רק אסמכתא כמובן עי' תורה תמימה ר"פ תזריע.

ישנה השערה של הד"ר זיענגל (בספרו געוואלטע אונד אונגע-וואלטע שוואנקונגען דער ווייבליכען פרוכטבארקייט) שאם הביצה זה עתה נחבכרה יולדת נקבה ואם מבוכרת מזמן (איבעררייף) יולדת זכר. אולי זה הפי' דמזרעת תחילה שהותחל אצלה עיבור הביצה תחילה והיא איפוא מבוכרת יותר. אח"ז ראיתי שהפרופ' טיורי מגענף כותב מפורש שכל שהביצה שוהה יותר בשפופרת היא מבראת ומתבכרת יותר יולדת זכר וכשאינה מבוכרת יולדת נקיבה והוא מתאים עם דעת חז"ל. החכם פעינטער מצא שבתאי הזרע של הנקיבה ישנם תמיד 24 כרומוזומים שלמים ויש בני 23 שלמים ואחד קטן שמכונים: y-chromosome ויהשלם יכנו: x-chromosome. לדעתו אם יתחברו שני חצאי תאים שלמים של הזכר יולד זכר. (אמנם אין מיעוט הכרומוזומים מעיר על חלישות התא.) אין סוף למחקרים אלו ואף לא זה המקום להאריך בזה.

(* ועפ"ז מובנים עוד יותר דברי המדרש הג"ל כי כפי האמור מביאה שסמוך לוסת, שאז זרע האיש קודם, יולד נקיבה, אמנם אם תשמר מלשמש סמוך לוסתה, רק אחר טבילתה, או קרוב שיהי' זכר, שהרי זרע האשה קודמה.

ידידו ומוקירו משה אהרן הכהן

SCHLUSSWORT

Ich schrieb dieses Büchlein nicht bloss zur Unterhaltung fremder Leser, sondern zu dem Zwecke, um den Nachkommen der Lackenbacher Juden ein Bild des ehemaligen echtjüdischen Kehillalebens vor Augen zu führen.

An jedem Einzelnen liegt es, auch in unserer bewegten Zeit in der Familie aus dem unvergänglich Grossen, das in diesem Erbgut liegt, die Kraft des Lebens zu schöpfen.

Wenn es mir gelingen sollte, die jetzt noch lebenden und alle künftigen Nachkommen der Lackenbacher mit gerechtem Stolze auf ihre Abstammung von biederem, aufrechten und ehrenhaften Vorfahren zu erfüllen, in ihnen die Überzeugung zu festigen, dass wahrer Seelenadel keiner Krone und keines Wappens bedarf das Andenken an unsere Vorfahren dauernd in unseren Häusern und in unseren Herzen zu erhalten, bin ich für meine Mühe reichlich belohnt.

Rabbiner Adonijahu Krauss

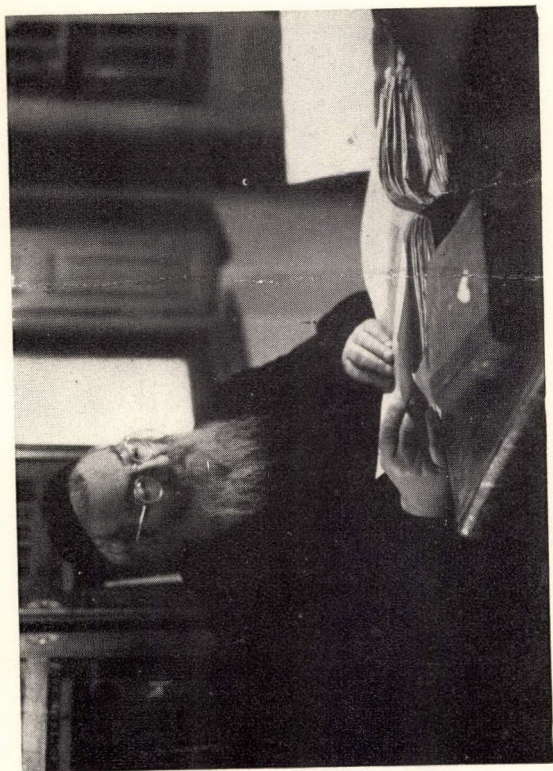
samen Todes sich bewusst zu werden, ist uns noch nicht gelungen. Unser Geist sucht umher nach einer Formel, einem Wort, durch das wir das Bild dieses Menschen kennzeichnen, solange dies nicht gelungen ist, solange finden wir keine Ruhe und Befreiung für unser schmerz-erfülltes Inneres. Jede Schilderung seines Wesens, jeder Lobesausdruck ist zu schwach, zu unbedeutend, nicht seinem Wesen entsprechend. Bei jedem Versuche diese einzigartige, herrliche Persönlichkeit zu fassen, überwältigt einem die Grösse und statt des klaren Gedankenbildes überkommt einem die Träne, dass alles nur war und nicht mehr ist.

זי"ע ותנצב"ה

erfüllen haben. Er war berufen dazu; denn er war umhüllt mit dem Mantel kindischer Unschuld, der ihm auch in der Jugend unverseht geblieben, in dem Alter, wo heftige Leidenschaften im Herzen toben, und mit dem Mantel jugendlicher Tatkraft, Hingebung und Begeisterung für die *Emunah* geziert war. Er, dessen Jugend makellos verlief, war berufen der Jugend ein leuchtendes Vorbild zu sein. Noch im Alter von 18 Jahren, war er mit Feuer und Flamme durchseelt, wanderte er von Ort zu Ort in den kleinen jüdischen Gemeinden Deutschlands, um Talmud Torahs zu gründen. Ohne fremden Antrieb, aus sich heraus, suchte er die Jugend zu sammeln, sie zur Torah zu führen, begeisterte mit seinen wundervollen und enthusiastischen Reden Alt und Jung, für den wahren Glauben und echter Gottesfurcht.

Man glaube ja nicht, dass es immer für ihn ein Leichtes gewesen ist, auch in seiner eigenen Familie hatte er so manchen Kampf auszufechten, den er zuletzt doch siegreich beenden konnte und ihm Anerkennung und Hochschätzung seitens seiner Verwandtschaft eingebracht hatte. Aber auch seine materielle Lage liess viel zu wünschen übrig, ja er hatte für seine Lebensexistenz zu kämpfen und war bezüglich materiellen Gütern wirklich nicht auf Rosen gebettet. Aber seine übermenschliche Tätigkeit auf allen Gebieten von Torah und Awoda, sowie Gemiluss-Chassodim, liess ihn die täglichen Parnossesorgen vergessen.

Die unabwendbare Tatsache seines gewalt-

Rabbi Moshe Aron Krauss.

Bei einem solchen Menschen ist aber nicht
blos dasjenige Torah, was er im Lehrhaus vor-
trägt, sondern alles was er spricht und was er
tut ist Torah. Daher אם הרב דומה למלאך ה' צבאות scheint dir auch was er ge-
sprochen nicht Torah zu sein, so suche nur,
du wirst schon darin Torah finden, שיחת חולין.
אם לאו — אל — Hingegen של ת"ח צריכה למוד
אם לאו, von einem anders gearteten kannst
du wohl mitunter auch Torah annehmen, wenn
er solche darbietet, aber suchen sollst du To-
rah nicht in allen seinen Reden.

Diesem Ideale gottdienenden Gehorsams
immer mehr näher zu kommen, soweit es von
Menschen erreichbar, in die Wirklichkeit um-
zusetzen, war Reb Hirsch Merkin s.A. zeitle-
bens bestrebt. Jeden Splitter seiner Tatkraft,
jeden Puls seines Herzens, jede Regung seiner
Seele, jeden Funken seines Geistes stellte er
in den Dienst Gottes, sein ach so kurzes Leben
war ein ununterbrochener Gottesdienst, ein
Kiddusch Haschem. Wie ein Malach Gttes wan-
delte er unter uns und wir wussten ja so we-
nig ihn zu schätzen, wir ahnten ja selten,
welcher Mensch er ist und doch nahm er Teil
an dem Schicksal jedes Menschen.

Viele Jahre sind nun verstrichen, seitdem
die Nazimörder seine Familie ausrotteten, seit-
dem er durch Mörderhand aus dem Leben
scheiden musste, allein seine verklärte Gestalt
schwebt noch vor uns, noch hören wir seine
lieblichen Mussarworte, väterlich ermahnend,
sanft belehrend, wie wir unsere Pflichten zu

persönlichen Interessen Gottes Sache nicht mit der gebotenen Entschiedenheit vertritt; wenn er eben mehr Menschen- als Gottesfurcht besitzt, für jeden Treubruch sofort mit der billigen Zustimmung bei der Hand ist „um es nicht mit den Menschen zu verderben“. Demgegenüber wird uns das Ideal vom Propheten gezeichnet: „die himmlischen Boten, denen die Frommen nachzuahmen haben, die kein anderes Ziel, keine andere Seeligkeit kennen als — das treue Vollbringen des Gotteswortes.“ Sie verhüllen ihr Angesicht, es gilt ihnen gleich *wohin* sie kommen, sie verhüllen ihre Füße, es gilt ihnen, gleich *wo* sie stehen.

Mein Vater s.Z.l. erklärte den Ausspruch der Weisen in folgender Weise: Es gibt Lehrer, die auf der Kanzel zwar treffliche Lehren aussprechen, aber im praktischen Leben sich ganz und gar nicht ihren Lehren gemäss führen. Von solchen kann man auch manches Gute lernen, wie der grosse Tanna Rabbi Meir von den Apostaten Ellischa ben Abujah Torah gelernt hat; aber man darf nicht alles, was sie aussprechen, noch weniger was sie tun, alls massgebend betrachten, man muss vielmehr zwischen Kern und Schale zu unterscheiden verstehen. אכל קליפתו זרק Aber dies ist nicht das Ideal eines Lehrers in Israel. Wie ein Malach stets unverändert der gleiche bleibt, אין מלאך אחד עושה שתי שליחות darf der Lehrer sich im vertrauten Freundes- und Familienkreise nicht anders zeigen, als im Bethmidrasch oder auf sonst einer exponierten Stelle.

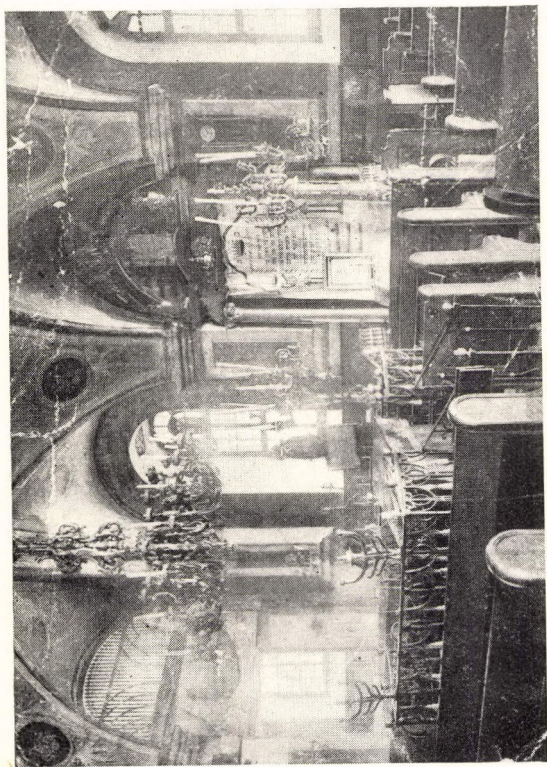
ben: Nicht nur תורת אמת בפיהו war stets die Lehre der goldenen Wahrheit in seinem Munde, sondern ועולה לא נמצא בשפתיו auch kein Unrecht blieb haften an seinen Lippen durch *Ver-schweigen* einer Wahrheit, durch das Weigern und Verweigern irrige und irrtümliche Aeusserungen und Entscheidungen als solche zu bekennen und richtigzustellen.

Weil Reb Hirsch Merkin die Wahrheit hochging über alles, vertrat er mit dem Adel seiner Gesinnung, mit der Lauterkeit seines Herzens, mit der Ehrlichkeit seines Strebens die Wahrheit auch dann mit der grössten Wärme und Hingebung, wenn er hierdurch seine frühere Meinung ändern, seinen früheren Standpunkt verlassen musste.

Aber auch die nächstfolgenden weiteren Worte des Propheten Malachi fanden bei ihm ihre schönste Verwirklichung, die Worte die lauten: Denn die Lippen des Priesters sollen die Erkenntnis schützen, und Lehre suche man von seinem Munde, denn ein Engel Gottes ist er. Erklärend bemerken unsere Weisen hierzu: Wenn der Lehrer und Führer einem Engel gleicht, dann erst suche man Torah, die Gotteslehre aus seinem Munde. Wie ist es nun möglich, einem Engel zu gleichen? In welcher Beziehung sei der Führer ein Engel?

Es ist verhängnisvoll für das Volk, wenn der Führer andere Ziele verfolgt als die Verbreitung und Förderung der Torahkenntnisse, wenn er in seiner Wirksamkeit nach der Menschen Gunst buhlt; aus Rücksicht auf seine

bekannt und richtigstellt. Wieviel Unheil wurde schon gestiftet in den jüdischen Gemeinden, indem in dieselben die verzehrende Fackel der Zwietracht geschleudert wurde, dadurch und damit, dass man um jeden Preis *עומד בדעתו* festhielt, krampfhaft sich klammerte an Ansichten, Aeusserungen, die an sich ja wahr und richtig sind, und in anderen Kreisen und in anderer Umgebung viel Segen stiften können, in einem gegebenen Falle jedoch als schädlich sich erweisen, da sie im Grunde genommen aus falschen Voraussetzungen entstanden, aus flüchtiger, oberflächlicher Bekanntschaft mit den wirklichen Zuständen und Umständen hervorgingen! Der Tautropfen von der Lilie aufgefangen, erfrischt und belebt dieselbe, aber in den Staub gefallen, wird derselbe zu schmutzigem Morast. Dieselbe Feder, mit der man die erhabensten Ideen zu Papier bringen kann, wird auch zum Vermitteln der hässlichsten Gedanken missbraucht; ein unbesonnenes kleines Kind ritzt sich sogar damit die Finger blutig. Dasselbe Wort, zur richtigen Zeit, am richtigen Ort gesprochen, kann eine Fülle des Heils hervorzaubern; zur unrichtigen Zeit, am richtigen Ort, eine Flut des Fluches heraufbeschwören. Der Hohepriester Aron, dem diese Prophetie des Maleachi gewidmet war, gehörte nicht zu jenen, die unter allen Umständen bei ihrer früheren, inzwischen als unrichtig erwiesenen Meinungen aus purer Rechthaberei steif und fest beharren; vielmehr wird von ihm rühmend hervorgeho-

Innenansicht der Synagoge — Lackenbach.

Eigenschaften uns zur Nachahmung anspornen und begeistern. Einem Weibgeborenen, und wäre er der allergrösste Mann, der je auf Erden gewelt, selbst unserem grossen Lehrer Mosche schreiben wir die Unfehlbarkeit nicht zu.

Unsere Talmudlehrer zählen in den Sprüchen der Väter, Abot 5, 10, sieben Merkmale auf, die einen jüdischen Weisen zieren müssen, von denen das Wertvollste in jener hohen Tugend sich äussert, dass er vor der Wahrheit sich bedingungslos beugend, מודה על האמת offen und ehrlich bekennt, *wenn* er sich geirrt, *dass* er sich geirrt habe. Als nachahmenswertes Beispiel hebt der Talmud rühmend Mosche hervor, dass er nicht gezögert, sich nicht geschämt habe, freimütig zu bekennen, dass ein wichtiger Lehrsatz seinem Gedächtnisse entfallen sei. Nun ist es gut möglich und gewiss löblich, dass man stets die Wahrheit im Munde führe, was man spricht durch die Sprache zum Ausdruck bringt, der reinen Wahrheit entspreche, und doch wäre es ein Unrecht, wenn man so manche Wahrheit absichtlich verschweigen, gleichsam zwischen den Lippen behalten möchte. Ein Makel wäre es dem Charakter eines sonst so rechtschaffenen Mannes, und je höher stehend, umso grösser wäre das Unrecht von den bittersten Folgen, wenn er aus falscher Scham, oder aus unlauteren Motiven nicht zu der Höhe der Rechtschaffenheit der Wahrheitsliebe sich emporschwingen möchte, die einen Irrtum unumwunden öffentlich

pheten Maleachi: כי שפתי כהן ישמרו דעת, תורה יבקשו מפיהו וכו', ועולה לא נמצא בשפתיו, ורבים השיב מעון. Die Lehre der Wahrheit war in seinem Munde und Unrecht ward auf seinen Lippen nicht gefunden, und viele brachte er zurück von der Sünde. Dieser Teil des Lobes: „und Unrecht ward auf seinen Lippen nicht gefunden“ ist eigentlich nicht gut verständlich, besonders wenn man denselben mit dem vorangehenden Satz vergleicht. Wie, müssen wir erstaunt fragen, *das* wäre für einen Mann wie Aharon ein Lob, dass er eines der hässlichsten Laster, ein *Unrecht* nicht geübt oder gesprochen habe?! Eine derartige Zumutung schliessen übrigens die Worte: Die Lehre der Wahrheit war in seinem Munde „vollständig und entschieden“ aus. Vielleicht dürfte folgende Erwägung über diese schwierige Stelle Licht verbreiten und zu ihrem Verständnisse führen.

Nicht für Engel, für Menschen ist die Torah gegeben, von Menschen soll sie erfüllt werden, sie verlangt daher auch nichts Uebersinnliches von uns. Menschen, gleich uns fehlbare, irrende Menschen stellt die Torah als Muster und Vorbilder für uns hin, denen wir in ihren leuchtenden Vorzügen und herrlichen Tugenden nachzustreben haben. Von der Göttlichkeit der Torah zeigt auch die Tatsache, dass sie als eine Lehre der Wahrheit die etwaigen Fehler und Verirrungen noch so bedeutender Männer nicht verschweigt; hierdurch werden diese uns menschlich näher gebracht, und können umso eher mit ihren hervorragenden

zueilen, wo dies vonnöten war. Er liebte alle Menschen mit ihren Vorzügen und Mängeln, die höchste und die heiligste Aufgabe erblickte er darin, die Menschen der Torah näher zu bringen, die Jugend für das Judentum zu gewinnen und diese in die Torah einzuführen. Wie es bei Samuel dem Propheten heisst: וְתִשְׁבֹּתוּ הִרְמַתָּהּ כִּי שָׁם בֵּיתוֹ dort war sein Haus, von dort richtete er Israel, so hat Reb Hirsch seine Tätigkeit von seinem Hause in Leipzig entfaltet. Die Weihe seines Hauses, die Würde und Gottesfurcht, die in seinem Hause waltete, dehnte sich aus auf seiner Umgebung, auf seinem ganzen Wohnort, auf *Alle*, die nur einmal in sein Haus eintraten, dorthin strömte man — wollte man ein ehrlich wahres Wort hören, um wahre Gottesfurcht, um echte Jüdischkeit um Torah und *Jirah* sich anzueignen. Wer einmal einen Schabbat im Hause Hirsch Merkins verbrachte, wird diesen Schabbath sein Leben lang nicht vergessen. In diesem Hause wurden gemeisselt die festen Säulen, die starken Pfeiler des Judentums, die allen Stürmen der Zeit kräftigen Widerstand leisten konnten. Man musste ihn sehen, wie er mit seinen Kindern im Reigen den heiligen Schabbat empfing, man musste hören, wie er mit den Kindern gesungen, wie er sie gebenscht und nachher sogleich das erklärende und belehrende Wort vernehmen, und wie aus seinen Augen Licht und Wärme, aber auch tiefer Ernst, echte Lebensklugheit und Wahrheit ausstrahlten. Wahrlich lässt sich auf ihn sagen die Worte des Pro-

ne einzig in der Welt kostbaren Kinder, sind ihm im Tod vorausgegangen, sind vor ihm gemordet worden, mit seiner Gattin Rivkah und seiner alten Schwiegermutter, der Rebbezen Josselliowsky, umgebracht und auf grausamster Weise zu Tode gemartert. So sind ihm seine Kostbarkeiten vorausgegangen. In stiller Ehrfurcht beugen wir das Haupt vor solcher sittlicher Grösse, vor solcher Messirus Nefesch. Wenige Wochen nach der Ermordung seiner Kinder und Frau, am 7. Ellul folgte Reb Hirsch den Seinen, doch hatte er noch das Verdienst, auf dem Friedhof in Telz, sich sein Grab selbst schaufeln zu dürfen und zu *Kewer Jisrael* zu kommen. Er wurde von den Nazimördern bevorzugt, sich seinen Tod wählen zu dürfen, nachdem er ihnen Dolmetscherdienste geleistet hatte.

Um das Leben Reb Hirsch Merkins s.A. zu schildern, die tatsächliche Wirklichkeit zu zeichnen, ist unser Wort zu schwach. Bewunderung hegten ihm gegenüber Juden und Nichtjuden, Fromme und Nichtfromme. Wer hätte auch je in seiner Nähe geweilt, ohne von dem Zauber der sittlichen Hoheit dieser Persönlichkeit gebannt zu sein? Und weil er vom Geiste der Torah erleuchtet, so durch und durch von echter Gottesfurcht erfüllt war, weil sein Leben und Streben die strikte Verwirklichung des göttlichen Willens veranschaulichte, eben deshalb betätigte er auch die umfassendste Menschenliebe, jene Menschenliebe, die das Bedürfnis hat, ratend helfend herbei-

Reb Hirsch Merkin und seine Familie.

REB HIRSCH MERKIN s.A.

Es gibt Namen, in deren Klänge sich uns die höchsten Bestrebungen der Menschheit verkörpern, so dass sie unserer Seele mehr sagen, als der kunstvollsten Rede zu sagen gelingen würde. Ihr Andenken ist das heiligste Vermächtnis der Vergangenheit, die erhebendste Bürgschaft der Zukunft. Der Name *Hirsch Merkin* ist das heilende Zauberwort für die Wunden, die uns geschlagen wurden. Ein ganz seltener Mensch und Jude ist es, dem wir nähertreten werden. Auf ihn kann man mit dem Altmeister der jüdischen Wissenschaft sagen: Wenn es eine Stufenleiter der Leiden gibt, so hat er die höchste Staffel erklommen, und wenn die Geduld, mit der Schmerzen getragen werden, adelt, so konnte er es mit den Hochgebornen aller Völker aufnehmen.

מלכים מתים ומניחים כתרם לבניהם, עשירים
מתים ומניחים עושר לבניהם, שמואל הקטן נטל
כל החמודות שבעולם והלך לו. (שמחות ח')

Könige, wenn sie sterben, hinterlassen ihre Krone als Erbschaft ihren Kindern, wenn Reiche dahingehen, bleibt ihr Reichtum ihren Kindern zurück, Samuel Hakatan schied aus der Reihe der Lebenden und nahm alle Kostbarkeiten der Welt mit sich.

Die Kostbarkeiten Reb Hirsch Merkins, sei-

Tempels gleichkommt. Es kann aber auch nicht an letzter Stelle stehen, nachdem wir doch wissen מפני הרעה נאסף הצדיק dass vor dem Unglücke der Fromme heimberufen wird, damit er das Unheil nicht miterlebe. Darum ist des Gerechten Tod im Kapitel der Flüche gar nicht aufgeführt, nur angedeutet ist er in den Worten מכה אשר לא כתובה בתורה mit dem Schläge, der nicht in der Torah geschrieben steht, respektive nicht geschrieben stehen kann.

In dieser Zeit jedoch, da unsere Zadikim durch alle diese Todesarten zusammen, durch Schwert, Hunger, Gefangenschaft und noch mit Schlägen, die nicht in der Torah geschrieben stehen, weil sie unbeschreiblich sind — gewaltsam weggerissen wurden, übertrifft der Tod dieser Zadikim bei weitem die Einäschung des Tempels. Daher verstehen wir das Wort der Weisen שקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו und an anderer Stelle heisst es: קשה סלוקן של צדיקים יותר משריפת בית אלקינו Man beachte die Ausdrücke מיתתן — סלוקן Unter מיתה versteht man den natürlichen Tod nach Jahren abgeschlossenen Lebens und Wirkens. סלוק dagegen bezeichnet das jähe, unvermittelte Herausgerissenwerden mitten aus dem vollen Leben und Schaffen. Wir beweinen die rauchenden Trümmer, wissen aber, dass Trümmer eben nur Trümmer sind. Dagegen der entriszene *Zaddik* wiegt an Tragik weit mehr als die Zerstörung des Tempels.

השם ינקום דמו ותנצב"ה

goldenen Belag keinen Schaden zufügten, so wenig vermochten die Stürme des Lebens das Gold seines Charakters und seines Bitochens zu trüben. Weil er fest stand mit seiner Lebensleiter auf dem Boden des Gesetzes, und mit seinem Sinnen und Denken hinaufzagte zur lichten Höhe des Ewigen.

In einer Zeit, wie sie kritischer Judentum und Judenheit nicht erlebt hat, sind uns solche Männer auf so grausamer Weise genommen worden, und wir dürfen und können nicht fragen warum? גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה בספר התורה הזה Der Satz, sagen unsere Weisen, deutet auf den Tod der Frommen hin. Der Grund für diese Deutung liegt im Folgenden: in Jeremija 15 lesen wir:

והיה כי יאמרו אליך אנא נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי.

Dazu wird in Talmud Baba-Bathra 8 gesagt: כל המאוחר קשה מחברו all diese Strafen werden in der Reihenfolge von unten nach oben genannt. Natürlicher Tod ist leichter als der Tod durch das Schwert, schlimmer wie das Schwert ist aber Hunger, und am allerschlimmsten ist die Gefangenschaft, wo der Mensch freies Wild ist und auf Gnade und Ungnade preisgegeben ist. Wo soll aber das Sterben der Frommen in der Zusammenstellung der Torah plaziert werden? Es kann nicht an erster Stelle stehen, da es damit den Anschein hätte, als wäre es das kleinste Unglück, während doch in Wahrheit der Tod des Gerechten der Zerstörung des

Höhe es gar leicht auch wieder abwärts führt. Was schützt den Menschen vor diesem Vergessen? Das Bild des **נוב** das der Midrasch als eine Erläuterung der *Szulam* gibt, verrät das Geheimnis. Das Lamm, jenes selbstlose, bescheidene und zufriedene Wesen, soll in uns den Gedanken wachrufen, geduldig, selbstlos und bescheiden zu sein. Im Besitze dieser Eigenschaften sind wir in der Lage auf der höchsten Spitze der menschlichen Stufenleiter verharren zu können. Rabbi Mosche Aron Krauss war geschätzt und hochgeachtet ob seiner tiefen Gelehrsamkeit. Er hat die Stufenleiter, die hinauf führt zur Höhe des Wissens, erklommen. Ihn hat aber seine geistige Grösse nicht vereinsamt. Stolz hat ihn nicht seinen Brüdern entfremdet; als schönste Perle glänzt in seiner Verdienstkrone die lauterste Bescheidenheit, er verschmähte es nie mit den Kleinsten das heilige Torahstudium zu pflegen. So hoch er auch geistig stand, so tief liess er sich herab.

Und dieser **עני**, wie bewährte er auch weiter das Wort des Midrasch **מוצב ארצה זה מובה**. Wie der tief in der Erde wurzelnde Baum Wind und Wetter gegenüber stand hält, so hat Rabbi Moshe Ahron Krauss in den Stürmen des Lebens nicht gewankt, die öfter hochgehenden Wogen haben sein Lebensschiff nicht zu erschüttern vermocht. War seine Lebensleiter auch zuweilen zur Erde gestellt, seine Lebensführung, sein Wesen blieben unerschüttert. Wie die Flammen auf dem Opferaltar seinem

לשונות רכים וקשים. התחילו בוררין את הרכים ומניחין את הקשים — א"ל בני כך יהיה לשונכם רך אלו עם אלו — Der grosse Rabbi liess einst seinen Schülern angenehm schmeckende, gleichzeitig aber auch, in sinnreicher Weise, hart gekochte Zungen vorlegen. Die Schüler erquickten sich an den wohlduftenden Zungen, verschmähten aber die ihnen hart scheinenden. Rabbi belehrte sie, indem er ihnen sagte: Meine Kinder! Diesem Bilde gleich sei Euere Sprache, wählet schöne und wohlklingende Worte und verbindet hiermit Euere strengen Belehrungen, auf dass sie Eingang finden bei Eueren Zuhörern.

Seine selltenen Tugenden wurden von aller Welt anerkannt. Er war es, dessen Ansicht von allen Seiten bei schwierigen rituellen und allgemeinen Fragen eingeholt wurde; er war es, dessen Ansichten allgemeine Beachtung fanden. Gegen sein *Muttar* oder *Osser*, gegen sein Koscher oder Trefe wagte niemand zu handeln. Viele hervorragende Männer der letzten Zeit standen mit ihm in Briefwechsel und von ihnen allen wurde er um Rat gefragt, seine Responsen waren klassisch und seine Sprache einzig in Reinheit, Schönheit und Klarheit. Unsere Weisen bemerken zu der Stelle: והנה In der Leiter, סולם מוצב ארצה — סולם זה כבש die Jakob in seinem Traumbilde erblickte, dürfen wir ein Bild des menschlichen Strebens sehen, das ein ewiges Auf- und Absteigen darstellt. Viele erklimmen die sonnenbeschienenen Höhen des Glückes, vergessen aber dann den bescheidenen Anfang, vergessen, dass von der

Munde, vermied er in Wort und Tat alles, was auch nur den leisesten Schein einer Zweideutigkeit auf sich lenken konnte. Dieses gerade und rechte Handeln hatte er in seinem Elternhause vor sich gesehen, von seinem grossen Vater s.A. gelernt. Sein beispiellos fleissiges Torahlernen, trotz seiner ausgebreiteten Amtstätigkeit und seiner vielfachen Wirksamkeit für Gemilluth-Chessed, sind von aller Welt bekannt, jede freie Minute füllte er mit seiner Lieblingsbeschäftigung, dem Lernen, aus. Recht tun, dieser Grundsatz seines Charakters, wurde vervollkommnet durch die beiden nicht minder edlen Eigenschaften: *Ahawath Chessed*, der aufrichtigen Liebe zu den Mitmenschen und des hervorragend bescheidenen Wesens. Und diesen Zug der lauterer uneigennütigen Liebe gegen Gross und Klein, gegen hoch und niedrig, gegen Glaubensgenossen und Andersgläubige, bekundete er nicht nur in seinem Verkehr mit den Nebenmenschen, sondern auch in seinem Wirken als Kanzelredner. Von der Kanzel herab verkündete er die himmlischen nie alternden Wahrheiten, von hier aus ermahnte er zu Gottesfurcht und Gottesdienst. Mit den Eigenschaften eines Aron-Jüngers, selbst Frieden liebend, Frieden stiftend, suchte er in seinem ganzen Leben diesen Begriffen Verbreitung zu verschaffen. Niemals liess er Ermüdung oder Entmutigung in seinem Wirken eintreten. Gleich unserem grossen Mischnalehrer Rabbi verfuhr auch er in seinen Belehrungen. רבי עשה סעודה לתלמידיו הביא לפניו

Mond aus den Wolken hervorschien, eilte er mit grosser Freude hinaus, sprach das Gebet und tanzte mit seinen Kindern unter fröhlichen Melodien.

עשות משפט וצדקה

Das Rechte Tun! Dies war der erste Grundsatz seines Lebens. Dieser Mann war ein *Eschkol*, bei welchem alles aus einem und demselben Gusse, alles nur *Leschem Schomaim* in edelster Absicht geschah, der kein unlauteres Motiv, keine unlautere heilige Triebfeder, vielmehr nur עשות משפט וצדקה das Rechte tun als Ziel kannte. Wort und Herz waren bei ihm zu einem Ganzen verschmolzen, dem ununterbrochenen Dienste Gottes geweiht. Von richtiger Erkenntnis erfüllt und durchdrungen, einen geradezu tadellosen Lebenswandel pflegend und hegend, besass er seltene Charakterstärke und Festigkeit. Mit aufrichtigem heiligen Ernst trat er ein für Wahrheit und Recht, nicht achtend das Ansehen einer Person, wo es galt der Wahrheit und dem Rechte das Wort zu reden. Arm und reich, hoch und niedrig erschienen da vor seinem Blicke in gleichem Werte. Allen gegenüber war seine Gesinnung von gleicher Liebe, gleicher Sorge, gleichem Recht und gleicher Wahrheit erfüllt. Die Kraft und das Licht der Wahrheit bewegten sein Inneres; diese waren sein Banner, nach welchem sein Tun und Lassen sich richteten. Gewinn und Gefallsucht waren fern von ihm. In seinem eigenen Wandel makellos, in seinen persönlichen Ansprüchen genügsam und bescheiden, Wahrheit im

ihre Werke sind ihre Denkmäler. Das Leben Rabbi Mosche Aron Krauss war die Erfüllung seiner Lehre.

Briefe wichtiger Persönlichkeiten bilden in der Regel ein bedeutsames Material für Lebensbeschreibungen. Aus unseres Rabbis schriftlichen Gedankenaustausch zwischen ihm und anderen Gelehrten, die Gutachten, die er an Schüler und Kollegen sandte, geben einen treuen Widerschein seines Gemüts und Denkart. Gerade hier hätte man Gelegenheit diesem Menschen unmittelbar ins Herz zu schauen. Tiefe Frömmigkeit und strenge Gewissenhaftigkeit ist die Grundstimmung in seinen Responen. In einer Gemeinde war ein Streit ausgebrochen. Er wird gebeten Kraft seiner Autorität zu schlichten. Er schreibt: „Fern sei es von mir, mir den Ruhm einer Autorität anzumessen. Weiss ich doch nur zu gut, wie gering ich an Wert und wie winzig ich an Bedeutung bin“. Dass seine Frömmigkeit über alle Zweifel erhaben ist, braucht kaum bemerkt zu werden, aber alle die kleinen Züge, die zusammengenommen ein so überaus sympathisches Bild von ihm ergeben, zeigen uns wie seine Frömmigkeit war. Nichts Finsteres, Fanatisches können wir entdecken — nur die milde klare Religiosität. An besonderen Geboten Gottes hielt er mit besonderer Liebe fest. So verrichtet er das Kidusch-Lewono-Gebet mit besonderem Enthusiasmus. Unzählige Nächte wachte er mit Besorgnis, um ja dieses Gebet in der Zeit sagen zu können, wenn dann endlich der

unserer Weisen: אבן טובה היתה תלוייה בצאורו, ein Edelstein hing am Halse des Vaters Abraham, seine Vorträge und Predigten waren so berühmt, dass man von weit und breit nach Nagy-Banya kam um den Rabbiner zu hören. Seine Sprache war fesselnd, נחרפא אותו, wer nur das Glück hatte seine Drosches zu hören und seine Lehrweise zu verfolgen, der ward geheilt von allen Zweifeln, die seinen Geist beunruhigten. Er verstand die Seelenkämpfe, die in den Herzen junger Männer ausgefochten werden. Er wusste, dass die intellektuellen Anfechtungen dem überlieferten Judentum noch mehr Gefahren bringen, als die sittlichen Versuchungen. Und er, — ein durchaus feinfühler Mann, im Besitze umfassenden Wissens, auf den Gebieten der Bibel-Talmud, in der Religionsphilosophie, aber auch heimisch und kenntnisreich in der medizinischen Wissenschaft und sonstigen weltlichen Wissenschaften, er verstand es den Triumph der göttlichen Lehre mit den sie bekämpfenden Gedankenrichtungen zu sichern. Und in diesen Gedankenkämpfen kam ihm noch seine Geistesschärfe, und eine ihm von Natur eigene und durch das Talmudstudium geschärfte Kunst der Dialektik trefflich zu statten.

Die Sitte, den Helden des Geistes Standbilder zu setzen, ist jüdischem Wesen fremd. Zu der Zeit, als man in Hellas und Rom durch schönheitsvolle Bildsäulen die Heroen der Geschichte verewigte, predigten Israels Weisen: Den Gerechten setzt man keine Denkmäler —

und im Kleinen, Segen und Glück spenden konnte, wie er es vermochte! Wo er die Kraft und Mittel hernahm, wie er unerschöpflich und unermüdlich war im Suchen und Finden neuer Gaben der Tröstung und Stärkung Unglücklicher, das bleibt ein Geheimnis. Dieser Mann war aber so schlicht und anspruchslos und fern von aller Förmlichkeit. Täglich sah man, dass dieser sanfte Mensch mit dem Gebote der Menschenliebe, wie mit den Geboten, die das Verhältnis des Menschen zu Gott regeln, es gleich ernst nahm. Aber soviel Liebe und Gunst er auch bei den Menschen erntete, war er doch kein Umschmeichler der öffentlichen Meinung und kein Popularitätshascher. Schiller unterscheidet die grossen Menschen als erhabene Charaktere oder schöne Seelen, die einen, die im Kampfe mit der eigenen Natur, sich selbst überwindend zur Höhe der Moralität sich durchdringen und die anderen, denen die Uebung des Guten eine Selbstverständlichkeit, ein Ausfluss ihres eigenen Wesens ist. Rabbi Moshe Aron Krauss gehörte zur letzten Kategorie. Alles war für ihn das vollkommen Natürliche, das Selbstverständlichste in der Welt.

In allen ungarischen Gemeinden war er bekannt und äusserst beliebt, grosse Gemeinden bewarben sich um ihn, doch Rabbi Moshe Krauss in seiner Bescheidenheit dachte gar nicht daran sich zu verbessern, noch weniger galt ihm die Ehre — Rabbiner einer grossen Gemeinde zu sein. Von ihm galt die Allegorie

ten sie, trotz seiner Jugend seine Lehre. Von den grössten Rabbinern seiner Zeit erhielt er die Autorisation und wurde im Alter von 22 Jahren Rabbiner in Nemes-Szalok (Ungarn).

Es vergingen nur wenige Jahre und unser Rabbi wurde nach einer grösseren Gemeinde, nach *Galszece* (Tschechewitz) berufen, von wo er später nach *Nagy Banya* ging. Er heiratete im Alter von 22 Jahren *Ester*, die Tochter des Reb *Leb Ullmann*, aus Lackenbach, eine Ur-enkelin des Rabbi Abraham Ullmann und Urur-enkelin des grossen Reb Scholem Charif.

Rabbi Moshe Aron Krauss war ein Genie, alles an ihm atmete die Originalität und die Grösse. Jedes seiner Worte trug den Stempel seiner Persönlichkeit. Sein Gedächtnis war unbegrenzt, unter seiner bildnerischen Hand formte sich das Rohmaterial der Einzelerlebnisse zu wertvollem Beitrag der Welt- und Lebensauffassung. Imposant war seine äussere Erscheinung, und es offenbarte sich an jedem Ort und zu jedem Anlass die Macht seines Geistes.

Aber dennoch waren diese Eigenschaften nicht das Hervorstechendste an ihm. Er war ein Genie der Menschlichkeit und der Güte, die Genialität und die Macht seines Herzens war grösser als die seines Intellekts. In ehrfürchtigem Schweigen muss vor solcher Grösse allgemeinsten Menschenliebe das Menschenwort verstummen. Es klingt wie ein Märchen, es bleibt ein Rätsel, dass ein einziger Mensch, so weltumfassend, so tausendfältig, im Grossen

und gebeugt ob der unsagbaren Tragik seines Volkes. Es war zuviel für sein mitfühlendes Herz, es zerbrach . . . Turmhoch stand er über seinen Gegnern, über seinen Henkern und Peinigern, die es wagten Hand an ihn zu legen. In dem kleinen Städtchen Petrovocello in der Bacska (Ungarn) hat seine Wiege gestanden. Von seinem grossen Vater erbte er die Tatkraft, die sich mit einer von der Mutter stammenden Güte paarte. Eigenschaften, die zusammen das harmonische Wesen ausmachten. Seinen ersten Unterricht erhielt er bei seinem Vater, später besuchte er die schon damals berühmte Jeschiwa in Galanta, des grossen Rabbiner Reb Josef Zwi Duschinsky. In diesen Jahren hat er die Grundlagen zu seinem reichen talmudisch-rabbinischen Wissen gelegt, das er dauernd und fortlaufend vertiefte und erweiterte. Er kam auch nach Pressburg in der Jeschiwa wo er mit riesigem Fleisse lernte. Von seinen Lehrern nahm er die Lernweise an, die darauf ausgeht, eine Sugja in ihrem Grundprinzip zu erfassen und deren gesicherten Reingehalt zu ordnen, sodass daraus die Halacha abzuleiten ist. Noch jung an Jahren war er bereits befähigt eine Rabbinatsstelle in Ehren zu bekleiden. Dabei hatte er es nicht versäumt, so viel er konnte und durfte, seine profane Bildung zu vervollständigen. Er ging auf einige Jahre nach Luzern als Hauslehrer zur Familie Abraham Erlanger s.A. Er gewann die Achtung und Liebe aller, Freunde und Schüler waren ihm ergeben, treu befolgt-

den, kein Machsor und kein Klagebuch wird sie fassen können.

Rabbi Moshe Aron Krauss war nicht nur der grosse Gelehrte, der auf allen Wissensgebieten Ausserordentliches leistete, er war auch nicht nur der von Gott begnadete Redner, dessen fesselnde Worte die Zuhörer wie labendes Quellwasser schluckten, er war auch der meisterhafte Lehrer, dessen Schüler, die nach Tausenden zählten, ihn väterlich liebten. Als das Unglück unerwartet hereingebrochen kam, hatte Rabbi Moshe Gelgenheit sich und die Seinen zu retten, da ihm der Stadtkommandant gut gewogen war, derselbe bat ihn, doch seine Gemeinde zu verlassen und sich zu retten, da, wie ihm dieser versicherte, 24 Stunden später es bereits zu spät wäre. Doch er blieb wie der Kapitän auf der Kommandobrücke eines sinkenden Schiffes, unwankbar stehen. Laut heulten die Sirenen für die Deportation, der Rabbi bestieg entschlossen und mutig mit seiner ganzen Familie den Zug um auch das Schicksal seiner Gemeinde im Exil zu teilen. Wie musste es in dieser Stunde in dem Manne ausgesehen haben! Seine Kehillo, deren Glück und Wohlergehen sein ganzes Sinnen galt, wurde, wie Schafe zur Schlachtbank geführt. Wie konnte er allein zurückbleiben? Gehörte er nicht seiner Kehillo und diese ihm?! Vor Schmähung und Leid hatte er sich nicht gefürchtet, was bedeutete ihm Leid, wenn er noch aufrichten und helfen konnte? Er stürzte gleich der hohen Zeder am Libanon, geknickt

RABBI MOSHE ARON KRAUSS s.A.

Die Zierde, oh Israel, liegt erschlagen auf
Deinen Höhen,
Es ist mir so leid um Dich, Bruder Jonathan,
Wie Helden sind sie gefallen, zerschlagen
wurden ihre Waffen.

Diesen wehmütigen Nachruf hielt König David, als er vom tragischen Tod seines treuen Freundes Jonathan erfuhr. Einen Heldentod starb auch der grosse Rabbi aus Nagybanya. Er starb wohl nicht in einem Panzer, auch nicht mit dem Bogen und Schwert. Meuchelmörderisch fiel dieser Riese zu Boden zusammen mit den Besten seiner Gemeinde, und doch war sein Tod ein Heldentod, wie sein Leben das eines Helden war. Wie der tragische Tod der zehn Märtyrer vor 2000 Jahren, einen Sturm der Engel im Himmel auslöste, so musste auch bei den nach Millionen zählenden jüdischen Märtyrern, ein gewaltiger Sturm im Himmel ausgelöst worden sein. Ein furchtbarer Aufschrei, ein Zittern erbehte alle Herzen dieser Generation, die diese entsetzlichen Tragödien miterlebten. Die Kraft des Weinens hat längst versagt, die Stimme erstickte längst in der Kehle. Wie erschütternd und herzzerreissend werden die Kapitel sein, die über die Märtyrer unseres Zeitalters geschrieben wer-

gerne zu folgen pfl eget, sondern damit ihr gedenket und heilig werdet eurem Gotte" — der Gemeinde zugewendet, sprach, plötzlich ein Donnerschlag ertönte. Draussen war das Gewitter losgebrochen, während hier in der Synagoge ein mit den Kronen des Priestertums und des Lehramtes gezielter Greis die zu Herzen gehenden Worte der göttlichen Ermahnung zu seiner Gemeinde sprach. *D.*

löser, der einer der Schüler des Rabbi Scholem Charif gewesen war und in Lackenbach bei dem Mäzen Reb Reuwen Hirschler gewohnt hatte. Er wies uns auf die Heiligkeit dieses Beth Hamidrasch hin, indem der Prophet *Elijahu* so oft mit Reb Scholem Charif gelernt hatte. Wir besichtigen die alte und besonders imposante Synagoge, mit den schönen Wand- und Deckengemälden, ein Bild von der hohen Kulturstufe, die in Lackenbach von jeher heimisch gewesen sein muss. Hier verstand man allem Anscheine nach, das Leben jüdisch und menschlich zugleich zu geniessen. Während wir noch beim Rabbi sassen, kam ein alter Jude, um die Erlaubnis zur Schlachtung eines Kalbes während der fleischlosen Tage vor dem 9. Aw zu erbitten. Diese kleine Szene aus dem Alltag in der Kehille beleuchtet klar die ursprüngliche Stellung des Rabbi in der Gemeinde, denn ohne sein Wissen und ohne seine Zustimmung wagt es niemand, auch nur ein Kalb zu schlachten. Die Rabbiner im Burgenland sind eben das, was ehemals die Rabbiner in aller Welt waren, die Ersten, die Verantwortungsbewussten, in ihren Gemeinden; sie beugen sich nicht vor den Gemeindegewaltigen und kennen keine Kompromisse, und darum wird es mir auch unvergesslich bleiben, wie bald darauf beim Abendgebet in der Synagoge, gerade während der Rabbiner die Worte: ...auf dass ihr aller Gebote Gottes gedenket und sie ausübet und nicht eueren Herzen und eueren Augen folget, denen ihr so

Es werden die Namen: Stössel, Feigelsstock, Deutsch, Kopstein, Lederer, Herzl, Welisch, Hacker u. a. genannt.

Auszug aus der „Jüdische Press“, Wien, 1928.

BILDER AUS OESTERREICH

Wir eilen um nach dem Besuch im jüdischen Friedhof Lackenbach bei den Gewesenen, wieder zu den Lebenden zu kommen. Die Morenes von Lackenbach sitzen schon im Beth-Hamid-rasch, um noch vor dem Minchagebet einen Abschnitt aus der Gemara zu lernen. Ungefähr zwei Minjanim Baale Batim nebst einigen jungen Bachurim hören gespannt die Ausführungen des Vortragenden. Rabbi *Jehuda Cohen Krauss*, der Rabbi von Lackenbach, ist eine ehrfurchtgebietende Erscheinung von hohem Wuchs mit silberweissem Patriarchenbart. Er spricht jugendlich lebhaft über die Vergangenheit seiner Gemeinde und über seine grossen Vorgänger. Aber er selbst ist auch kein Ge-ringer und sein Name besitzt guten Klang, da mehrere, darunter auch volkstümliche Belehrungs- und Erbauungsbücher, von ihm herrühren, die von den Juden des ehemaligen grossen Ungarn und in Deutschland hoch geschätzt werden. Kein jüdisches Haus in Mitteleuropa gibt es, wo nicht wenigstens eines der Erbauungswerke Rabbiner Krauss an den Sabbaten und Feiertagen gelesen wird. Er erzählt uns von dem berühmten Reb Schmelke Szöl-

stand an heiligen Kultusgegenständen gibt uns das Chewrabüchlein kund. Im Jahre 1804 besass die Gemeinde bereits 24 Sifre Torah, von denen 14 koscher gewesen sind. Zwei Sifre Torah hatten silberne Ez-Chaim. Es gaben hierzu 34 Mäntelchen und 8 mit Silber und Gold verzierte Porauches. Das älteste dieser Porauches stammte aus dem Jahre 1710.

Das zweitälteste weisse Samtporauches, herrlich bestickt, welches nur an den hohen Feiertagen angehängt wurde, war ein Geschenk des Freiherrn Baron von Schey von Koromla. Auch an silbernen Kronen, Schildern, war die Synagoge reich. Torahzeiger in allen möglichen Arten, Becher und Büchsen, waren Spenden ältesten Datums. Die religiöse Gesinnung suchte und fand auch noch andere Mittel zu ihrer Betätigung als die Schenkungen von wertvollen Kultusgegenständen aus Silber zur Verschönerung des Gotteshauses, zur Verherrlichung der in ihm verkörperten Ideale des Lichtes und der Lehre. Mit derselben Liebe und Opferwilligkeit, waren die Frommen auch bereit im Interesse der Gemeinde grössere Beiträge zu widmen, wenn auch ihre Namen dadurch weniger sichtbar in den Vordergrund traten. So entstanden zahlreiche Stiftungen, deren Erträge teils für religiöse Funktionen bei Wiederkehr des Todestages der Spender verabfolgt wurde.

jekt einer Erbschaft, vielfach wurde er als Stiftung für fromme Zwecke benützt und der Obhut der Synagogenverwaltung überlassen. Mit dem Versuche von der Geschichte dieser grossen und imponierenden Synagoge ein Bild zu entwerfen, betreten wir einen wenig bekannten Boden. Die Quellen versagen hier vollständig. Das mutmassliche Alter wurde auf 400 Jahre geschätzt. In den Jahren zwischen 1560 und 1570 soll sie erbaut worden sein. Eine alte Inschrift oberhalb der eisernen Eingangstüre wies auf die Wiederherstellung, resp. Renovierung im Jahre 1878 hin.

Das Aeussere dieses Gebäudes liess nicht ahnen, welchen prachtvollen Innenraum seine dicken Mauern in sich schlossen. Eine breite eiserne Tür öffnete den Eingang zu einem langen Vestibül, sechs breite Treppen führten hinab zur Polisch, von der drei breite und hohe Eingänge zum eigentlichen Synagogenschiff führten. Beim Betreten des Gotteshauses selbst, fiel zuerst die imposante Höhe des eigenartig schönen Plafonds, recht angenehm auf. Dieser Eindruck wurde um vieles durch die schönen Säulengerüste überboten und den herrlichen farbigen Gemälden der West- und Nordwand verstärkt.

Die ganze Anlage der Synagoge, ihre vornehme Einfachheit, die Ballustrade zum Aron Hakodesch, ihr eindrucksvoller Stil, hat etwas Anheimelndes, so dass man gern in ihren Mauern weilte und mit Wonne hier den Hauch des Göttlichen empfangen hat. Ueber den Besitz-

DIE SYNAGOGUE

Es ist mir ein Bedürfnis, dem Andenken einer sehr alten und ehrwürdigen Synagoge einige Zeilen zu weihen. Alle Seiten des Gefühlslebens werden in Schwingung gesetzt bei den Gedanken, dass in dieser geheiligten Synagoge zahlreiche Generationen in den mannigfachsten Situationen der Daseins standen, dass sie in Freud und Leid hierher strömten, um durch ihre Herzensergüsse vor Gott Trost und Zuversicht sich zu erleben. Hier errangen sie sich durch das Gebet das beseligende Gefühl des Gottvertrauens, hier fühlte sich vor Gottes ausgleichender Gerechtigkeit, reich und arm, klein und gross, alt und jung einig in dem Bewusstsein; dass sie alle Kinder sind dem ewigen Gott.

Schmerz erfüllt die Seele bei dem Gedanken, dass heute die Synagoge ausradiert ist und nicht einmal der Platz, wo dieselbe gestanden hat, erkennbar ist.

Leider gibt es nur sehr spärliche Dokumente über die Vergangenheit dieser Schul. Als Besitzer einer sogenannten „*Stot*“ in der Synagoge, ward der Eigentümer eines solchen Synagogensitzes zum Miterhalter der Synagoge. Wir sehen den Synagogensitz als Gegenstand von Kauf und Verkaufsverträgen, bald als Ob-

wirtschaftlichen und geistigen Rückgang. Ein letztes Aufflackern der Kehille mit ihren zahlreichen und ruhmvollen Institutionen, war in den Jahren 1925—1937 noch zu spüren. Die Annexion Oesterreichs durch Hitler hat auch dieser Gemeinde den vollständigen Untergang bereitet. Die Synagoge — Schul wurde bis auf den Grund zerstört, die jüdischen Häuser von Nichtjuden bewohnt, kein Schir-Haus, kein Chewrehaus besteht mehr, dagegen erhebt sich inmitten der ehemaligen jüdischen Gasse eine katholische Kirche. Nur der uralte Friedhof mit seinen unzähligen jüdischen Grabsteinen, zeigt noch von der Grösse der einstigen Lackenbacher Kehille Kedojsche.

durch den Versöhnungstag, reissen sie zwischen 3—4 Uhr morgens, sich und die Knaben aus den Betten, eilten in die Schul um Sliches zu sagen. Aber unmittelbar nach Jomkippur begann ein hastiges Schaffen und Tun, die Errichtung der Sukkes und die Besorgung der vier Gattungen für den Feststrauss nahmen sein ganzes Wesen in Anspruch. In diesen Wochen kannte man keine Sorgen. Der letzte Sukkostag, Simchat-Torah — war ein wahres Freudenfest in der Kehille. Am Vorabend wurden alle Häuser und Fenster illuminiert, überall sah man die Sabbatleuchter auf den Fenstern, die zur Gasse waren, entzündet. Der Chossen Torah, meist der Rabbiner, wurde unter der Chuppa (Baldachin) von der Schul mit Gesang nachhause geführt. Mit der Torah freute sich — Jung und Alt.

In letzter Zeit, mit dem Fortschritt der Zivilisation und Technik, ist man auch in Lackenbach von so manchen Minhagim abgekommen. Ich erinnere mich noch eines Ausrufes einer jüdischen Frau in Lackenbach in Bezug auf diesen Fortschritt: „Eine Schwalbe lässt sich nicht umdrehen, das Rad der Zeit macht keinen Sommer“.

War einst durch mehr als 150 Jahre die Nähe der österreichischen Hauptstadt zum Teil der Anlass zum Aufblühen der jüdischen Gemeinden, der „Schewa Kehilloss“, gewesen, so war nach dieser Zeit ein Rückgang aus demselben Anlass eingetreten. Mit Wehmut sah jeder treue Sohn der Lackenbacher Kehille den

meindesteuern auf die einzelnen Mitglieder, je nach ihren Vermögensverhältnissen. Wichtigere Angelegenheiten beriet er mit der Vollversammlung der Gemeinde, z.B. die Vermittlung zwischen Gemeinde und Herrschaft oblag dem Gemeinderichter, und da war ein Mann von Ansehen und klugem Gebahren notwendig, es war ein Ehrenamt in höchstem Sinne des Wortes. Späterhin wurden Streitigkeiten vom Rabbiner der Gemeinde geschlichtet. Der Rabbiner entschied nach rabbinisch-juridischen Grundsätzen und besass ein derartiges Ansehen, dass sich Kläger und Beklagter seinem gerechten Urteil unterwarf. Hatte der Rabbiner derart die Rechtssprechung zu besorgen, so war er aber in erster Linie dazu bestimmt, das religiöse, rituelle, wie das liturgische Gebahren in der Gemeinde zu überwachen. Jeder Minhag, mag er noch so rätselhaft erscheinen, war heilig, und man hielt sich an viele lokale Minhagim streng, weil, wie die Lackenbacher zu sagen pflegten, der grosse Reb Scholem Chariff (Ullmann) die Festhaltung an alle alte Minhagim der Lackenbacher Kehille unbedingt empfohlen hatte.

Die Schul (Synagoge) bildete den Mittelpunkt des Lebens ausserhalb der Geschäfte. Die Meisten besuchten sie täglich zweimal. Die ganze Woche fühlte sich der Jude niedrig, in der Schul stand er unmittelbar unter und dicht neben Gott. Aus den Gebeten schöpfte er Hoffnung und Tröstung. In der Woche vor Rosch Haschana bis zum Abschluss

auch der Reicheren herrschte. Die Gelegenheit zum Geldausgeben fehlte im Städtchen, wagten sich doch nur wenige in die Stadt zu fahren, um ein Theater zu besuchen. Im Ganzen waren diese Juden der sieben Gemeinden brave fleissige Leute. Wo es auf reines Menschentum ankam, stand der Jude überhaupt höher als der Christ. Der Jude gab auf der Strasse dem christlichen Bettler sein Almosen, ohne dabei an etwas anderes als dessen Not zu denken. Für die Kehilleleute bedurfte es nie eines Trunkenheitsgesetzes, für deren Töchter keine Findelhäuser. Roheiten gegen die Frau und Kinder sind bei ihnen undenkbar.

Das Bild des jüdischen Städtchens Lackenbach steht mir noch lebhaft vor Augen. Im Bilde der Vergangenheit haftet meine Erinnerung an das Leben dieser Juden abseits vom Erwerb. Der dauernde Mittel- und Brennpunkt der Juden war die Gemeinde mit ihren Institutionen. Der Rosch-Hakohl (Gemeindepräses) wurde alle zwei Jahre neu gewählt. Bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts waren es die jüdischen Richter, vor denen alle Streitigkeiten gebracht wurden und der nicht nur unter seinen Glaubensgenossen, sondern auch dann Recht sprach, wenn es sich um einen Rechtsstreit zwischen Juden und Christen handelte. Diese Einrichtung war von der Herrschaft anerkannt. Die Aufgabe des Richters bestand in der Aufrechterhaltung der Ruhe und Ordnung in der Gemeinde, in der Kontrolle der Einnahmen und Ausgaben, in der Verteilung der Ge-

lieu des Hauses, der Frohsinn der Familie geht naturgemäss von der Frau aus. Wenn man an die Frauen des jüdisches Städtchens Lackenbach denkt, an die *Feiglstock, Wellisch, Lederer, Hacker, Löbl* und andere viele, so hatte man den klassischen Typ der uralten Erscheinung, wie er im Lobgesang Salomons besungen wird.

Wie verhält es sich nun mit den Männern im Städtchen? Nun sie waren vor allem die Uebersetzung des geschilderten Frauentyps ins Männliche. Wie die jüdische Frau vor allem an den Mann dachte, so war auch sein erster und letzter Gedanke auf sein Weib gerichtet. Hier war charakteristisch, dass der Mann des Städtchens so oft Gelegenheit sich bot, von seiner Frau sprach: Auf mein Weib kann ich mich verlassen! Wenn ich meiner Frau nicht folgte, habe ich es immer bereut, usw.

Die Gesellschaft im Städtchen hatte einen von jener der grossen Gesamtheit verschiedenen Charakter. Sie hatte keinen Adel und keine Geistlichkeit, daher gab es keine Kastenunterschiede. Die Gleichartigkeit prägte sich auch im sozialen Leben aus. In allen Schichten herrschte das Beschränken auf die Familie und der Verzicht auf Vergnügen „ausser dem Hause“, auch in den ärmsten Familien der gleiche Zusammenhang, die gleiche Opferfähigkeit und die gleiche Empfindlichkeit zur Familienehre. Die heutige Generation kann sich überhaupt keinen Begriff machen von der Einfachheit, die damals in der Führung des Haushaltes

wunderbar konstruiert, aber eben eine Konstruktion, keine Jüdin. Später wieder schreibt Grillparzer „Die Jüdin von Toledo“. Da ist sie von Scheitel zur Sohle ganz Tugend ohne jede Schwäche. Diese absolute Fehlerlosigkeit wirkt auf den König erkältend, er selbst weiss sich nicht im Besitze dieser absoluten ausnahmslosen Tugendhaftigkeit; seine Liebe wäre stärker, wenn er seiner Gattin auch dann und wann etwas zu verzeihen hätte. In dieser Seelenverfassung tritt ihm ein Weib entgegen, ohne alle Tugend, aber ganz Blut und Feuer. Es ist ganz rätselhaft, was den Dichter bewogen hat, diese Geliebte des Königs zu einer Jüdin zu machen, eine feurige Spanierin wäre näher gelegen, er scheint dies selbst gefühlt zu haben und stellt neben Rachel ihre Schwester Esther, die wenn auch nicht eine volle Zeichnung eines jüdischen Weibes, doch viele Züge desselben aufweist. Esther ist nicht nur eine wunderbare Gestalt, sie hat tatsächlich wunderbar getroffene Züge der Jüdin: die Klugheit, die ruhige Wärme, die Fähigkeit der Hingebung. Aber ist sie wirklich Jüdin? Nein! Die Judenfrau ist keine Römerin, keine Griechin, nicht die Iphigenie. Und am allerwenigsten ein Gretchen. Die richtige jüdische Frau vereinigt mit einem gewissen Talent des Herschens ein Heldentum des Duldens, der Arbeit, der Aufopferung. Die Schilderung der Bibel gibt die jüdische Frau als dem Manne kluge und ehrliche Gefährtin, in Haus und Hof, Stab und Stütze überall. Die heitere Farbe im Mi-

führen echt jüdische und fromme Häuser zum Ruhme des Judentums. Ich erwähne gerne das schöne jüdische Haus der Familie Sussmann in Genf (Schweiz). Die Hausfrau „*Elsa*“ eine überaus edle Tochter des Reb Awrom Wellisch s.A. aus Lackenbach, galt noch als Mädchen als sehr fromm, schön und gut. Ihr Gatte, Herr Sussmann, stammt ebenso aus einer sehr guten und vornehmen alten Lackenbacher Familie. Ihr Haus in Genf ist bekannt als besonders fromm und gastfreundlich. Ein zweites angenehmes Lackenbacher Haus, ist in England, es ist das bekannte Hotel-Pension „Löbl-Grünsfeld“ zweier wohlbekannten Familien aus Lackenbach, die nach ihrer Errettung, in Southport eine streng koschere vornehme Pension errichteten.

Die jüdischen Frauen in den jüdischen Städtchen waren unstreitig in ihrer Art bedeutende Persönlichkeiten. Soll ich Wesen und Kern dieser Judenfrauen möglichst kurz und bündig bezeichnen, so möchte ich es mit einem Worte: Mit der Tapferkeit — sie waren tapfere Frauen. Es ist sehr bezeichnend, wie wenig unsere Klassiker bisher imstande waren die Jüdin zu erfassen und wiederzugeben. Die älteste, die *Jessica Shakespeares*, hat von einer solchen auch nicht das geringste, sie ist ein leichtsinniges sinnliches Geschöpf, von einer Jüdin nicht die geringste Spur. Hundert Jahre später, die *Athalie* und *Esther Racines*, sind französische Paradenfiguren, jüdisch kostümiert. Ebenso die *Recha* im *Nathan*, sie ist

die Assentierung, dann die Krida und sein ganzes Leben hindurch den Goj. Der gewöhnliche Jude bezeichnete den Christen der unteren Schichten mit dem Namen „Essoff“. Charakteristisch war das Gespräch das zwischen Vater und Mutter gewöhnlich über die Laufbahn ihres Sohnes geführt wurde. Er hat einen guten Kopf, er soll studieren, meinte der Vater. Die Mutter war dagegen ... Ein Goj wird ein Hofrat, ein General, aber was kann ein Jude werden? Ein Chossen und ein Gabbe! Der Vater fängt an sich zu ärgern, die Mutter repliziert: Was willst du — sieh einmal an die Gojim, er ist ein Schikkernik, sie eine Chazufe, der Sohn ein Gannef, statt sich zu waschen saufen sie, einmal prügelt er die Frau, einmal der Bruder die Schwester, und doch sind sie alle, weil sie Gojim sind, mehr wie wir und unsere Kinder. Das wirst du nicht anders machen. Man betrachtete diesen Status als etwas unabänderliches. Die Jugend Lackenbachs hatte jedoch die Schranken durchbrochen, sie besuchte Gymnasien und Universitäten und wurden Aerzte, Anwälte und akademisch graduierte Rabbiner. Trotzdem vergassen sie nie ihre Heimat und von Zeit zu Zeit kamen sie zu Besuch in ihre alte Kehille. Sie hielten ebenso fest an die von ihren Eltern ihnen vererbten Traditionen und gelten bis heute überall in der grossen Welt, wohin sie teils durch Hitler vertrieben wurden, als gute und fromme Jehudim. Auch die Töchter der Lackenbacher Juden, die nach ausswärts heirateten,

fenden Antwort, hat sicherlich nicht im Ernste an eine geographische Problemlösung gedacht. Dennoch ist in ihr ein guter Kern von Wahrheit enthalten. Der Platz, auf den der Mensch gestellt ist, wo immer er ist, — ist stets der Mittelpunkt seiner Welt. המקום אשר אתה עומד עליה קודש הוא dort von wo aus sich dem Menschen seine perspektive Schau erschliesst, ist sein Zentralpunkt von Welt und Leben.

All dies kommt mir zum Bewusstsein, wenn ich an einen sehr bechoweten Lackenbacher denke, an Reb Akiba gennant Karl Sussman. Reb Akiwe Sussmann versäumte gewiss nie das Früh- und Abend-Schulgehen, aber er hatte, in seinem egozentrischen Weltbild, Lackenbach als das Zentrum der Welt angesehen. Ich erinnere mich, als Reb Akiwe S. im Schulhof noch im Jahre 1937, also ein Jahr vor der Besetzung Oesterreichs durch Hitler, stolz und laut verkündete, dass hier in Lackenbach der Mittelpunkt der Welt sei und hier auch Erez-Israel ist, und auch der Messias ihn nicht von diesem Orte wegbringen wird können.

Die interessantesten speziellen Lackenbacher Sprüche werden Leb Knöpfler nachgesagt.

Das Angstgefühl überhaupt war ein durch Jahrhunderte erduldeter Angstkomplex, welcher durch die Rechtsunsicherheit aus ihrem Bewusstsein nicht wegzumachen war. Ich erinnere mich einen Satz gehört zu haben: Der Jude kommt aus der Furcht nicht heraus, zuerst fürchtet er den Rabbi, dann fürchtet er

ner Art nicht ungebildet, höflich zu jedermann, wusste er auch alles was in der Kehille vorging. Er hatte immer so seine Meinung über manche Vorstandsmitglieder und als man ihn einst in seine Grenzen zurückweisen wollte, sagte dieser trocken: ich werde länger Schammes sein als sie Kohlsmann. Schanderl, wie ihn der Volksmund nannte, hatte keine Angst vor den Baale-Batim, nur vom Rebben.

Im Grunde waren fast alle Juden im Städtchen mehr oder weniger Originale. Da war Reb Moshe Neifeld, eine äusserst interessante Persönlichkeit von altem Geschlecht. Er hat über 75 Jahre als *Mohel* der Kehille fungiert, ausserdem bekleidete er Jahrzehnte lang das Amt des ersten Präsidenten der Chewre Kadische. Als er 96 jährig sein Ende nahen fühlte, und wie es sich geziemte, hatte er sich ins Bett begeben und erwartete ruhig seine Stunde. Es kamen die Chewre-Leute um mit Gebeten ihm den letzten Beistand zu leisten. Da erhob sich Reb Moshe und sagte ärgerlich: Rabbossaj, ich weiss ich muss sterben, ich will auch sterben, aber „jaugen“ (jagen) lass ich mich nicht.

In einem geistreichen Frage- und Antwortspiel mit athenischen Weisen hat einmal Rabbi Jehoschua ben Chananjah den Sieg errungen. Er sollte angeben, wo sich der Mittelpunkt der Welt befinde, und er gab die Antwort: „Hier!“ und wies dabei auf eine Stelle des Raumes, in dem er sich gerade befand. Der Rabbi, mit dieser durch ihre Naivität verblüf-

Frage kam, mit unumschränkter Macht. Die Schul bildete den Mittelpunkt des Lebens ausserhalb der Geschäfte. Innerhalb dieses religiösen Lebens vollzogen sich auch die Sensationen der Woche, der Socher, der Briss, die Chuppe und schliesslich die Lewaje, die in den Familien vorfielen, waren Dinge, an denen immer die ganze Kehilleh teilnahm. Die Chewra-Sude war ein Fest der ganzen Gemeinde. Da sich diese Ereignisse während des Alltagslebens vollzogen, veränderten sie nicht den Charakter der Gasse. Anders am Sabbath und an den Feiertagen, da gewann sie innerliches Leben, ein Gesicht und eine Farbe, die nicht leicht zu schildern sind. Wenn an diesen Tagen alle Läden gesperrt, nicht nur die Gasse, sondern auch alle Bewohner sauber gekehrt waren, und alle mit einem gewissen Stolz in Schul wanderten, so hatte man den Eindruck, als wäre auf dem Boden der Strasse selbst ein Teppich ausgebreitet worden. Es ist also gewiss nicht zu leugnen, dass die Religion diesen Juden eine Erhebung über die Misere des Lebens gewährte.

Im Bilde der Vergangenheit haftet meine Erinnerung an eine Reihe von Personen, welche durch ihre Originalität ins Auge fielen. Da war vor allem ein Mann häufig zu sehen, der die Funktion des Gemeindeschammes versah, — Schanderl Lederer — er war autorisierter Geflügelschochet, Chumischlehrer, Liberer der Chewra-Kadischa, Kassierer und gelegentlicher Vorbeter. Er war klug und in sei-

Töpfe mit ihrer kostbaren weitriechenden Götterspeise aus dem Ofen herausgeholt, und jeder erkannte seinen eigenen Topf wieder. Freudig und mit echter Schabbatstimmung gab man sich dem Scholetschmauss hin. Verwechslungen der Töpfe waren auch nicht selten, solche Fälle gaben nachher Anlass zu diversen Schmuß und Loschen Horo.

Wohl nur sehr wenige von heute werden ein echtes Ghetto gekannt haben, welches gewöhnlich aus einer einzigen langen Gasse bestand. Die sieben Gemeinden des Burgenlands waren Ghettos in anderem Sinne, nicht eingepfercht waren die Juden, nicht abgeschlossen und durch eiserne Gitter getrennt, sondern das ganze Städtchen, weil es eben fast nur von Juden bewohnt war, bildete ein zusammenhängendes jüdisches Ghetto. In diesem Städtchen wurde gearbeitet, gesorgt und in diesem jüdischen Städtchen kannte man auch zeitweilig Heiterkeit und Frohsinn. Keine Resignation wie in den beschränkten Ghettos war die Grundstimmung der Bevölkerung, die Wohnverhältnisse waren der Zeit gemessen auch nicht eng und dürftig bemessen. Wie war das Leben abseits vom Erwerb? Allen voran stand die Religion, denn auch das Geschäft musste sich in den geschaffenen Rahmen fügen. Durfte doch kein Jude es wagen, am Samstag Geld auch nur in die Hand zu nehmen, vielweniger ein Geschäft zu machen. Die Religion durchdrang und beherrschte alles. Der Rabbiner regierte, insoweit das religiöse Gebiet in

hafter im Städtchen. Bekanntlich hatte das Städtchen zu jeder Zeit seine heimischen Narren, resp. Kehilleidioten, erinnerlich sind jedem noch *Otto* und *Schabsele*, die Kinder hatten ihre Spässe mit ihnen sehr zum Leidwesen der Angehörigen dieser Narren.

Gegenüber der Synagoge stand das Shierhaus, das Lehrlokal der Talmud Torah und gelegentlich auch Lehr- und Gebetstube der Jeschiwabachurim. Die Winterschul war im Chewrehaus. Das Kehillebüro, Kohlshaus genannt, war im Gebäude der Schule. Die Volksschule hatte mehrere Räume je nach den Klassen geteilt. Zwei geprüfte Lehrer, vom Staat besoldet, unterrichteten täglich ca. 6 Stunden die jüdischen Kinder in Lackenbach. In diesem Gebäude befand sich auch die Bäckerei für Mazzes, und im Sommer diente der grosse Ofen fürs Sholetsetzen. Die Scholetpromenade begann am Schabbath nach Pessach nach dem Mussafgebet. Von altersher war nämlich in Lackenbach der Brauch am Schabbath das Morgengebet zu teilen in der Art, dass man ganz früh das Schachrissgebet zuzüglich des Mussaf Schmone Essreh verrichtete, sodann nach Hause ging — das Frühstück einnahm um 2—3 Stunden später wieder zum Leinen in Schul gerufen zu werden. Die Mussaftefillah wurde auch jetzt offiziell gebetet. Nach diesem Gottesdienst begab man sich zur Scholetpromenade.

Der Ofen wurde unter Einhaltung eines gewissen Zeremoniells feierlich geöffnet, die

die Chewraleute sich bereitwilligst bedienten. Beim Rabbiner natürlich grosse Soiree, verbunden mit einer Purimvorstellung, meist Dramas des Ghettos, dessen Hauptfigur gewöhnlich der Schadchen ist, aber auch die feinen Baale Batim und sogar der Rabbi ihren Teil abbekommen. Mit Tränen in den Augen lacht der Rabbi oft über sein eigenes Konterfei und das Publikum geniesst mit grossem Verständnis jede Geste der Dilletanten. Der Purim ist eng mit dem bald darauffolgenden Pessach verbunden, durch das letzte Kindl, das erst am Schabbath Hagodel verzehrt werden soll. Kaum ist der Purimrausch vorüber, wird im Backhaus die Mazzothbäckerei etabliert, bei der Handlangerdienste leisten zu können die Ambition der Jugend ist. Am Vortage des Pessach werden Schmuremazzes gebacken, d.h. jene Mazzoth für den Sederabend, deren Mehl vom Schnitt des Getreides angefangen, stets unter jüdischer Aufsicht stand. Das Wasser zum Kneten, das Schmurewasser wird abends vorher vom Rabbiner und einigen Leuten der Kehille geschöpft. Erew Pessach vormittag widerhallt die Backstube von den Halleluja-Gesängen der freiwilligen Bäcker, die sich hierzu drängen. Inzwischen geht es gross und laut beim Kaschern zu, das im Ritualbad geschieht. Alles ist fertig zum koscheren Pessach. Die 8 Tage des Pessach mit den strengen Chomezgesetzen bringen dem Einzelnen meist kein Vergnügen, erst mit dem Chomezigen Borchu am Ausgang des Festes, wird es wieder leb-

grundehrliche Juden, die getreu ihrer Ueberlieferung nicht einen Jota von den Dinim und Minhagim abgewichen waren. Ihr Streben und Denken, war das jüdische Leben innerhalb der Kehilleh. Das Verhältnis zu den Nichtjuden Lackenbachs war im Grossen und Ganzen gut. Als ein Goi sich einst mit einem Juden stritt und ersterer dem Juden die uralte Verleumdung „Ihr Juden habt ja unseren Herrgott gekreuzigt, ins Gesicht schleuderte, antwortete der Lackenbacher ruhig und gelassen: Ja — das waren ja nicht die Lackenbacher Juden, das waren doch die Kobersdorfer Juden. — Durch die sozialen Verhältnisse des zwanzigsten Jahrhunderts, die den Juden aus den Ghettos hinaus in die grösseren Städte zwangen, verloschen nach und nach auch diese individuellen Züge der kleinen Gemeinden. Doch behielten diese sieben Gemeinden ihre Eigenart und sogar ihre Autonomie unter schwersten Existenzbedingungen bis zum letzten Tage, bis — zur Hitlerinvasion im Jahre 1938.

Purim war nicht bloss der Tag der Begillah, gestört von Hamanratschen und Klopfen, der Kindel und Schlachmones, Purim war auch der Tag der totalen Brüderlichkeit in Masken. Das eigentümliche am Purim war der Umzug der Chewraleute mit Spaten und Schaufel und ihre Besuche in allen jüdischen Häusern. Maskierte und Zivile begleiteten den Zug und in den Häusern waren grosse Tafeln aufgestellt mit allen möglichen Leckerbissen und Getränke, wovon

meinden innewohnt, entspringt dem lebendigen Bewusstsein, dass die Gemeinde mit ihren Sitten und Gebräuchen, mit ihrem jüdischen Leben und schönen Einrichtungen, massgebend sei. Das war bei uns in Lackenbach nicht so, lautete die selbsterhabene Kritik eines jeden Kehillejuden, wenn er anderswo einen anders gearteten Minhag sieht. Das Resultat dieser Erziehung durch die Gemeinschaft waren Charaktertypen, die sich von den Juden anderer Gemeinden genau unterscheiden liessen. Selbst zwischen Bewohnern nachbarlicher Gemeinden der sogenannten "Schewa Kehilloth", lassen sich Unterschiede nachweisen. Jede Gemeinde hatte ihre eigenartigsten besonderen Typen, es waren fromme alte Leute aus dem vorigen Jahrhundert, die noch nie in ihrem Leben aus der Kehille gekommen sind, die keine Ahnung von den modernen Errungenschaften der Technik, auch nicht von den elementarsten wie Elektrizität, Automobil etc. hatten. Reb Mosche Neifeld, der alte Mohel in Lackenbach, ist 96 Jahre alt geworden, sein Handwerk, die Mohelschaft übte er ca. 75 Jahre aus. Vor ihm war der berühmte Naftoli *Herzl* geprüfter Arzt und Mohel zu Lackenbach, das schön illustrierte Mohelbüchlein *Herzls* befindet sich wohlbehalten in unserem Besitze. Die Familien Sussmann, Leitner, Hacker, Lederer, Wellisch, Kohn, Löbl, Stössl, Kopstein und Feiglstock waren altansässige Familien, deren Ahnen und Urahnen stets zu den besten Stützen der Kehille gehörten. Es waren opferfreudige und

Ausübung ihrer Tätigkeit stehen auch einige Stiftungen zur Verfügung. So gab es noch die Chewra „Bikur Cholim“, die den Bedürftigen Arzt und Medikamente gratis zur Verfügung stellte. Dieser Verein erhielt sich hauptsächlich durch Jahresbeiträge. Nicht unerwähnt soll der Frauenverein bleiben, der armen Wöchnerinnen, Kranken und sonstigen Hilfsbedürftigen ausreichende Hilfe leistete. An der Spitze dieses Vereines standen stets die vornehmsten Damen der Kehilla, unvergesslich bleiben die Namen: Frau Lea Feigelstock, Frau Awrom Wellisch, Frau Iitzig Kohn, Frau Kssile Baruch und noch viele andere ehrenwerte fromme und edle Frauen, die ihr Leben für das Wohl der Gemeinde und ihrer Armen hinzugeben bereit gewesen waren.

Es wären noch einige Vereine zu erwähnen die der allgemeinen Wohltätigkeit gewidmet waren, einige die nur noch in den Büchern leben. Es änderten sich die Chewras, sie passten sich neuen und neueren Forderungen an, ohne dem in ihnen ruhenden göttlichen Funken untreu zu werden. Und die Chewras sind nicht bloss eine Freude, ein Stolz und ein Segen ihrer Mitglieder, sie haben den Geist der ganzen Gemeinde mit Mildtätigkeit getränkt. Wenige Gemeinden dürfte es geben, wo so viel Wohltat im Geheimen geübt wurde, wie in Lackenbach. Und der Lackenbacher war stolz auf seine Gemeinde, er war Lokalpatriot mit Herz und Seele. Aber dieses Gefühl, das übrigen den meisten Einwohnern bedeutender Ge-

tuten, die mit minutiöser Genauigkeit eingehalten wurden. Das Vereinsleben zeigte überhaupt, wie man in Lackenbach für einander gelebt hat. Nicht Vereinsmeierei, nicht Ehrenhascherei hat die vielen Vereine ins Leben gerufen, allen liegen wirkliche Bedürfnisse des jüdischen Gemeindelebens zu Grunde, allgemeine Wohltätigkeit oder irgend eine gute Sache, die bloss mit vereinten Kräften ausführbar schienen. Es gab natürlich Stiftungen, Legate älteren und neueren Datums. Bekannt war die grosse Baron Schey v. Koromla Stiftung, von deren Zinsen eine gewisse Zahl Arme beteiligt werden sollten. Der Verein „Zedokoh“ war der ansehnlichste Verein und die Zdokogaboim wurden zu gleicher Zeit und Wahl mit den Gemeindevorstehern gewählt. Ueber alle Gepflogenheiten und Minhagim wusste immer der Gemeindegrosskueche genau Bescheid. Wer erinnert sich nicht an den letzten braven und grundehrlichen Schammes „Schanderl Lederer“, der über 40 Jahre seiner Gemeinde treu diente und zeitweise auch die Funktion eines zweiten Melameds ausübte. Eine Seele von einem Menschen, immer hilfsbereit, zu jeder Arbeit bereit, war er geehrt und geschätzt von der ganzen Kehille.

Die Zedoke Chewre waltet des Tempels und seiner Funktionäre, sorgt für durchreisende Fremde. Der Zedoko gehört jede erste Spende beim Thoravorlesen, eine Sammlung mit der Büchse am Montag und Donnerstag, sowie eine allgemeine Kollekte einmal des Jahres. In der

an den Verlust Jerusalems zu erinnern. Nun folgt der Zug zur Chuppa, der ohne Musik hier nicht gedacht werden kann. Die dabei üblichen Märsche unterlagen natürlich der Mode; den Radetzkymarsch und die Melodie: „Madl willst dir Leid erleben, nimm dir nur einen Mann“ löste den Rakocymarsch ab, — von jüdischen Melodien keine Spur. Bald erscheint auch die Braut an der Hand ihrer Unterführerinnen und die Trauung beginnt. Nach Schluss der Zeremonie wird das junge Paar an einem separierten Ort mit Suppe und Chosenhendl traktiert. Zum Speisen wird öffentlich geladen, der Schammes ruft durch die Gassen: „*Alle* Leute sollen kommen zu die Chassene“ und nicht selten brachte man auch sein Esszeug mit. Am Samstag nach der Trauung ist „Schulführen“, das junge Paar wird in den Tempel geleitet, wo der Chossen aufgerufen und mit einem feierlichen „*Echad Jochid*“ beehrt wird. Bei dieser Gelegenheit wird dem Chossen, den *Würdigen*, der Chower oder die Morenu verliehen.

Aber nicht nur bei Simches sind alle Lackenbacher zugegen. Wenn von Kranken die Rede ist, oder Gott behüte von Sterben die Rede ist, so ist selbstverständlich allgemeine Teilnahme vorhanden. An anderer Stelle dieses Büchleins bringen wir die Statuten und Tekoness der Chewra Kadischa, die zur Zeit des grossen Rabbiners Reb Scholem Chariff verfasst wurden und mit seiner eigenhändigen Unterschrift gezeichnet sind. Jeder Verein hatte seine Sta-

lich in der festlich beleuchteten Schul statt. Sobald das Kind zur Schultür kommt, ertönt vom Synagogendiener der Ruf „Gewatter“ und eine Frau streut eine Schürze voll Nüsse auf die Erde und die Zeremonie nimmt ihren Anfang. Die Wöchnerin verlässt meist Samstag ihre Wochenstube, welcher Vorgang in der Schul durch ein besonderes „*Smechim Bezeesom*“¹⁾ angekündigt wird.

Besondere Minhagim gab es bei Hochzeiten. Die Chuppe wurde auf der Gasse vor der Schul aufgestellt. Das Publikum sammelte sich vorher beim „Bedecken“ bei der Braut, die im Bedeckstuhl sitzend, von ihren Freundinnen umgeben, der Gegenstand aller Aufmerksamkeiten ist. Neben ihr zu sitzen, von ihrem Brautbouquett, ihrem Schleier ein Stückchen zu erhaschen, bringt der Freundin Glück. Die Decktücher, meist feine Seidentücher mit schweren Goldspitzen, waren einst verleihbare Familienerbstücke. Nachdem der Rabbiner im festlich erleuchteten Saal, die Braut bedeckt, und ihr den üblichen Segen der Rivkah verleiht,²⁾ werden Wachskerzen verteilt und es wird zum Chossenführen geladen. Beim Chossen wird erst Mincha gebetet, dann bekleidet ihn ein junger Mann mit den Sterbekleidern und streut ihm Asche auf die Haare, um ihn

1) D.h. „Sie freuen sich wenn sie ausgehen“, ein Gebetvers zu Schabbath, hier als Anspielung benützt.

2) UNSERE SCHWESTER, Du mögest werden zu Tausenden und Zehntausenden!

fehle der sonst zum Tempel gegangen. An Samstagen und Feiertagen wird das Klopfen durch Schulrufen ersetzt. Mit Eingang des Sabbats tritt der offizielle Schabbesgoi in seine Rechte und Pflichten. Er muss in den Häusern wo keine nichtjüdische Dienstboten sind, des Abends die Lichter auslöschen, wofür er sich sein Stück Berches verdient. Ein alter Minhag verlangt es, dass der Tempeldiener, bevor er das Gotteshaus zum Gebet öffnet, dreimal an die Tempelpforte anklopfte, dann geht er seinen Rundgang des Schulklopfens und die drei letzten Schläge desselben bedeuten den Anfang des Gottesdienstes. Die Gebetordnung ist die- des in Ungarn-Böhmen gebräuchlichen Ritus mit einigen kleinen Abweichungen. Zur Torah muss jeden Sabbath und Feiertag der Rabbi- ner aufgerufen werden. Ledige Leute werden an Samstagen überhaupt nicht aufgerufen, nur im Falle, dass sie ein sogenannter *Chijuw* sind. Das Predigen des Rabbiners war auch gere- gelt, es gab eine gewisse Zahl von Pflicht- predigten, so am Schabbath Hagadol und Schabbat Schuwe, vor dem Schofarblasen am Rosch-Haschono und die Predigt am Jom Kip- pur bei Eingang des Fasttages. Ebenso hatte der Rabbiner am Schabbath vor dem Tag der Chewra Kadischa zu sprechen, sowie bei der Chewrassude.

Die Beschneidung — Briss, findet wenn mög-

jemand gestorben und nur zwei Anteile auf Erden zurückgeblieben.

keine der sieben Gemeinden aufzuweisen hatte. Sie erhob sich majestätisch, ein ungeheuer massiver Bau, von meterdicken Wänden und Säulen gestützt, im Zentrum des Ortes, frei sichtbar und von der Ferne bereits erkennbar. Es fallen sofort die hohen Wölbungen und die grossen, bis zur Decke gehenden Fenster auf. Dieser der Andacht geweihte Raum beeindruckte ungeheuer den Besucher, die gewaltigen grossen Kandilaber vor dem Oraun Hako-desch, der schöne und alte Thoraschrank, machten einen sehr ehrwürdigen Eindruck. Besonders die farbenreichen Gemälde, die Jerusalem, das ehemalige Heiligtum, die Darbringung Jizchaks (Akedah) auf dem Berge Morijah u.a. vorstellen, hat schon so oft Bewunderung hervorgerufen. Früh und Abend wird zu der vom Rabbiner festgesetzten Zeit — „in Schul geklopft“. Der Gemeindediener geht von Haus zu Haus und gibt mit seinem Holzhammer an jedes Tor, das zu diesem Zwecke meist direkt beschlagen ist, in rhythmischen Intervallen, drei Schläge. Bestürzung ergreift die Gemeinde, wenn statt der gewohnten drei — bloss zwei dumpfe Schläge ertönen. Wer ist gestorben? flüstert man leise, denn das Man-ko ¹⁾ sagt allen Lackenbachern klar, dass einer

1) Es gibt auch einen tiefen Sinn für diesen Brauch. Drei Faktoren haben Anteil am Menschen, Gtt, Vater und Mutter. Von Gtt ist die Seele, wenn diese von Gtt zurückgenommen wird, verbleiben nur zwei — der Anteil des Vaters und das Anteil der Mutter — daher wenn nur zwei Schläge erfolgen, so ist gewiss

LACKENBACHER MINHAGIM

Die Religion, in der der Jude lebt, empfindet der Kehillejude doppelt, deshalb ist ihm das ganze Jahr mit seinen religiösen Satzungen eine Reihe von Sitten und Gebräuchen. Aber daneben lebt der Jude auch sein Privat- und Familienleben. Dieses in seinen bedeutungsvollen Momenten hat von jeher die Phantasie jedes Volkes stark gereizt. Das Judentum als lebende Volksreligion hat diesem Gebiete ebenfalls neue Quellen zugeführt, die aber heute nirgendsmehr unverfälscht fließen, die Umgebung hat auf sie, hier läuternd, dort trübend eingewirkt.

Charakteristisch für Lackenbach ist, dass die Familienereignisse in erster Reihe Gelegenheiten zur korporativen Beteiligung, zur Funktion werden, bei denen weder jung noch alt, der Reichste ebensowenig wie der Aermste fehlen dürfen oder wollen.

Die Minhagim lassen sich in zwei Gruppen teilen, in periodische — von Jahr zu Jahr zu gewissen Zeiten wiederkehrende, und in solche welche sich an gewisse Ereignisse knüpfen. Die ersteren sind mit der Synagoge und dem Ritus verbunden. Die Schul, wie die Synagoge allgemein hiess, war ein monumentaler Bau ersten Ranges, wie sie in Form und Schönheit

tiefen und persönlichen Frömmigkeit. Seine materielle Lage war gewiss nicht rosig, mancherlei Leid hatte er zu tragen. Doch war er stets hilfsbereit für jeden, der sich an ihn wandte.

Die restlose Fürsorge für die Talmud Torah, das unaufhörliche Forschen und Graben in der Torah, die ewigen Sorgen für die Bittenden und immer der Gebende zu sein, haben seinen Körper zermürbt. Aus seiner gesegneten Tätigkeit wurde er durch eine ernstliche Herzkrankheit, in seinen besten Jahren herausgerissen.

So verschied der letzte Rabbiner Lackenbach's, Rabbi *Meir Chaim Unger*, im Alter von 52 Jahren in Jerusalem.

Jerusalem. Durch sein kluges und mildes Auftreten und durch sein organisatorisches Talent, lenkte er sofort die Aufmerksamkeit der streng orthodoxen Kreise auf sich. Er wurde Raw und Dayan der ungarischen Häuser in Jerusalem und übernahm die Reorganisation der grossen Talmud Torah dort, dessen geistiger und administrativer Leiter er wurde. Für diese Talmud Torah sorgte er väterlich. Die Lehrer und Kinder hingen mit einer seltenen Liebe an ihn, denn sie wussten, mit welcher Wärme sein Herz für sie schlug. Rabbi Unger war mit einer besonderen Duldsamkeit ausgezeichnet. Es gibt eine Duldsamkeit der Schwäche. Sie ist ohne eigene feste Ueberzeugung und gibt sich leicht den Meinungen des Tages preis. Sie ist immer duldend und niemals handelnd. Sie ist immer Ambos und niemals Hammer und sie ist immer in Aengsten. Bei Rabbi Unger zweifelte niemand daran, dass seine Duldsamkeit angepasst war dem religiösen Suchen und Fragen. Wo es um prinzipielle jüdische Fragen sich handelte, konnte er stark wie ein Löwe und mutig wie ein Leopard sein. So hatte er es von seinen grossen Lehrern überkommen. So pflanzte er die Lehre weiter in die Herzen seiner Jünger. Er hat alles und alle zu ertragen verstanden. Er besass diese für einen Führer in Israel unentbehrliche Eigenschaft. Aber es war nicht die Duldsamkeit der Schwäche, sondern die Duldsamkeit der Stärke, die reiche, schöpferische, die gebende. Sie strömte aus den Quellen einer

in der talmudischen Welt bereits als grosser Talmid-Chacham und Charif bekannt. Er entstammte einer Gelehrtenfamilie, die Generationen hindurch Männer aus ihrer Mitte als Rabbiner verschiedener Gemeinden gestellt hat. Als der fleissigste Bachur hat er sich die Grundlagen zu seinem reichen talmudisch-rabbinischen Wissen gelegt; das er später in seiner Wirksamkeit vertiefte und erweiterte.

Eine vielfache Tätigkeit entfaltete Rabbi Unger in Lackenbach. Die sozialen Verhältnisse gestalteten sich in diesen Jahren 1935—1938 für die Juden Oesterreichs sehr besorgniserregend. Die grauenvolle Nazi Herrschaft in Deutschland warf ihre Schatten auf die Nachbarländer, und die Juden in den Gemeinden Oesterreichs fühlten bereits was ihnen bevorsteht. So war seine kurze Amtstätigkeit von den Ereignissen der Zeit getrübt. Rabbi Meir Chaim Unger war also der letzte Rabbiner in Lackenbach. Im Jahre 1938 besetzte Hitler Oesterreich, und somit war das Schicksal der Kehilloth in Oesterreich und Burgenland besiegelt. Die Juden Burgenlands wurden gezwungen Haus und Hof zu verlassen. Unter Hinterlassung von Hab und Gut mussten sie alle dieses Gebiet schleunigst verlassen. Ein Teil wandte sich nach der Hauptstadt Wien, ein anderer flüchtete nach Ungarn und die Tschechoslowakei. Wenigen gelang es in Wien Zertifikate nach Palästina zu bekommen. Rabbi Unger wanderte mit seiner Familie nach Palästina aus und besetzte sich in

Auf die letzten Jahre seines Lebens warf die Vorsehung düstere Schatten.

Sorgen um seine Kinder, die in europäischen Ländern von der Hitlerära bedroht waren, beeinträchtigten seine sonst so gleichmässige Stimmung, auch der Kummer hat nicht gefehlt. Nach einem achtzigjährigen Leben der Arbeit, der beständigen Vertiefung des Schaffens, des Ringens im Dienste des Judentums, ist er in Jerusalem im Jahre 1939, einen Monat vor Purim gestorben. Sanft entschlief er, ohne Leiden, im vollen Bewusstsein, zufrieden mit seinem Los auf dem Oelberge bestattet zu werden.

Rabbi Josef Zwi Duschinsky hielt vor seiner Bahre einen grossangelegten Hespel und erinnerte an die weite Vergangenheit, jener Zeiten, als sie zusammen in der Jeschiwa, im Fleiss und Ausdauer wetteiferten, dass Rabbiner Krauss seligen Andenkens schon zu jener Zeit eine legendäre Gestalt gewesen sei und seine menschlichen Vorzüge seine besonderen Eigenschaften, hätten immer schon bezaubert, welch seltener Adel der Gesinnung ihn auszeichnete und Anmut auf seine Lippen ausgegossen ward, darum habe Gott ihn gesegnet.

Dem Wunsche ihres scheidenden geliebten Rabbiners Jehuda Cohen Krauss gemäss, wählte die Gemeinde Lackenbach als Nachfolger seinen Schwiegersohn, Rabbi Meir Chaim Unger s.A., zum Rabbiner in Lackenbach. Rabbi Unger wohl noch jung an Jahren, aber doch schon eine markante Persönlichkeit, war

Verfassers in seiner Eigenschaft als Bibelerklärer, als Midraschdeuter, als Redner und Homiletiker.

Aber auch Rabbiner Jehuda Krauss, dieser Prototyp der Beherrschtheit, der Seelenruhe und der Ausgeglichenheit, kannte eine תאוה ein leidenschaftliches Begehren. Auch er hegte in der Tiefe seines Herzens ein Verlangen, das mit der Zeit sein ganzes Inneres ausfüllte, es war die Sehnsucht in Erez-Israel zu leben und dort sein Leben zu beschliessen. 50 Jahre Pflichttreue und mit Erfolgen gesegnete Wirksamkeit, 32 Jahre langes Wirken in Lackenbach hat er auch das Gepräge seines Geistes und seines Strebens, dieser Kehillah aufgedrückt. Als sein jüngster Sohn, Schreiber dieser Zeilen nach Israel auswanderte, hielt ihn nichts mehr zurück, und im Jahre 1935 kam er beglückt nach Jerusalem. Er dankte Gott stündlich und täglich für das grosse Verdienst, dass es ihm gegönnt sei, im Lande der Väter, zu leben zu lernen und die heiligen Stätten zu besichtigen. Mit der Begeisterung eines Jünglings sprach er von all dem Wundervollen, von der Renaissance des alten Vaterlandes und der hoffnungsvollen Zukunft, die dort für das Volk im Entstehen begriffen ist. Trotz seines vorgerückten Alters ruhte er nicht und ging täglich grosse Strecken um ja alles zu sehen und zu begreifen. In der Altstadt und um der Altstadt, kannte er fast jeden Stein und jede historische Stätte.

fassen, doch haben diese Zeilen nicht den Zweck die Genialität unseres Rabbi zu beleuchten, sondern seinen Namen und sein Andenken in die Annalen unseres Volkes einzuzeichnen.

Wenn bei einem Talmid Chochom von einer Spezialität geredet werden darf, so möchte ich von Rabbi Jehuda Krauss rühmen, dass er ein ausserordentlicher Kenner der Responsen des Chatham Sofer sowie des Maharam-Schick war. Die Wege dieser grossen Meister waren ihm so genau bekannt, wie die Strassen seines Heimatsortes.

Er verfasste viele Werke, die in der grossen jüdischen Welt mit Liebe und Achtung aufgenommen wurden, sie sind volkstümlich geschrieben, dass jedermann aus ihnen lernen und Mussar annehmen kann. Es gab auch kein jüdisches Haus in Ungarn und in allen deutschsprachigen Ländern, in denen nicht die Sforim von Rabbiner Jehuda Krauss an Sabbaten und Feiertagen gelesen wurden. Es gab auch kaum einen Rabbiner, der zu seinen Predigten nicht die Sforim benützt hätte die Rabbiner Krauss schrieb und in denen zu jeder jüdischen Gelegenheit, ob Freude oder Leid die passenden Drosches zu finden sind. Diese Sforim sind von hohem Interesse selbst für den Leser, der es unter dem Gesichtspunkte studieren wollte, aus dem Geiste des Modernen das Judentum zu begreifen. Dieser psychologische Gesichtspunkt drängt sich dem Leser auf, bei eifrigem Lesen dieser Werke, denn die Psychologie ist die starke Seite des

Zeitalter gelten wollen und sollen. Die Lade selbst schlicht und einfach, aus Holz hergestellt, war von aussen und innen mit reinem Gold bekleidet, um dem Lehrer und Führer die Lehre zu erteilen, dass sein Wesen die Zierde der Demut und Bescheidenheit tragen und seine Gesinnung innerlich und äusserlich rein wie Gold von Aufrichtigkeit und Ehrlichkeit erfüllt sein müsse.

Ich hätte nach diesen kurzen Umrissen noch zu sprechen über das **הצנע לכת**, über das häusliche Wirken unseres Rabbis, über das seltene Familienleben, über sein zartes Verhältnis zu seiner Frau, über die Erziehung, die er seinen Kindern angedeihen liess, wie er strenges Recht mit feinführender väterlicher Liebe in seltener Weise zu verbinden verstand.

Wie ergreifend und bewältigend verstand er Vater zu sein, Vater seiner Kinder, Vater seiner Gemeinde, Vater der unzähligen Armen, wie er mit seinen **פה מפיק מרגליות**, mit seinem Feuerwort, mit der zündenden Macht seiner Beredsamkeit die Hörer in sein mächtig anregendes Innenleben einführte, wie diese Fundgrube von Geist und Gemüt er erschloss, wie er Trost und Liebe, und Stütze in leidvollen Tagen war, wie er lehrte alles **מקבל באהבה** zu sein, — all dies kann schwer erzählt werden. Er war ein von Gott begnadeter Redner, sein angenehmes Organ und Sprache konnte jeden packen und ergreifen. Die Eigenart, die in seinen Reden herangezogenen **מאמרים** zu erklären, verdiente es, mit dieselben sich mehr zu be-

lag auf seinen freundlichen Zügen, die den Adel und die Reinheit seiner Gesinnung widerspiegeln. Dabei fehlte es ihm nicht an Festigkeit, die in manchen Fällen zur rücksichtslosen Energie werden konnte. Sein Charakter hatte nichts Abstraktes, nichts Unpersönliches. Es war das Gefühl der Ehre, das von höchster Feinheit in ihm war, daher auch von Schärfe. Die Ehre war der Grenzstein seiner Liebe. Wo er nicht achten durfte, da wollte er auch nicht lieben.

Es gibt Charakterbilder, in welchen sich die Einzelkräfte der Seele in ihrem Zusammenwirken zu einem solch hohen Grade harmonischer Einheit in Geist, Wort und Tat verdichtet und verkörpert haben, dass es kaum möglich ist, das von Idealen umwobene Charakterbild in seine Einzelheiten zurückzubilden. Ein solches Charakterbild bot Rabbi Jehuda Krauss. Ehrfurcht gebietend und dabei äusserst lebenswürdig im Umgang, in sich gekehrt, den Blick selbstprüfend tief nach innen gerichtet, und die aus der Tiefe geholten Schätze verteilend, und all dies mit jenem freundlichen Lächeln, das die Lippen der Weisen umspielt und das den Empfänger vergessen macht, dass er nur immer zu empfangen und nichts zu vergeben habe. Die heilige Lade war unter den Geräten des Tempels geeignet, als Symbol für die Torah und deren Träger zu dienen, die Lade sollte symbolisch andeuten, wie das Leben und die Führung derjenigen sein müssen, welche als würdige Träger und Hüter der Torah ihrem

in Gemüt. Der Psalmist vergleicht die Frommen und Gerechten zur Palme. „Der Fromme möge einer Palme gleich blühen“ צדיק כחמר יפרח. Sowie die Palme keine Krümmungen und keine Gewundenheiten aufweist, so auch die Frommen. Die Palme ist das treffendste Symbol des Frommen. Ein Frommer in Israel ist derjenige, der keine Krümmungen in seinem Charakter und keine Gewundenheiten in seinem Wesen aufweist, jener der schlicht und einfach in seinem Lebenswandel, in seinem Denken und Reden, in seinem Tun und Lassen, der frei ist von Ehrsucht und Eitelkeit. Diese Eigenschaften zeichneten Rabbi Jehuda Cohen Krauss aus. Als aufrechter Mann ging er seines geraden Weges, Schlichtheit und Einfachheit waren in seinem Benehmen. Er kannte keine Ueberhebung und keinen Stolz. Der Ausspruch von kleinen Kindern enthält oft die treffendste Charakterisierung eines Menschen. Die kleinen unverderbten Kinder lieben das Schlichte und Gerade in deren höchster Reinheit und Potenz. Und Kinderaugen blicken oft tiefer in die Seele der Erwachsenen, der Lehrer und Erzieher, als mancher Bejahrte. Sie erspüren instinktiv einen wahren Adel der Gesinnung, sowie auch getarnte Verschlagenheit. Ein kleines Kind war es, das einmal den Ausspruch tat: So wie Herrn Rabbiner Krauss stelle ich mir den lieben Gott vor! Von seiner Persönlichkeit ging ein bestrickender Reiz aus. Güte und Milde aus Liebe war der Grundzug seines Wesens. Etwas Sonnenhaftes und Strahlendes

Chaim Krauss, Reb Zewi Grinsfeld, sowie noch andere wichtige und prominente Baale-Batim der Kehille Lackenbach.

Rabbi Jehuda Krauss war ein Bonyhader Kind, er wurde im Jahre 1858 geboren. In seinen Adern floss das Blut ehrwürdiger jüdischer Geschlechter. Von seinem Vater wurde er schon in frühester Jugend in das jüdische Schrifttum eingeführt. Er lernte ungeheuer fleissig bei Reb Seckel in Bonyhad, sodann bei seinem Sohn Rabbi Moshe Pollak. Später kam er nach Hust zu dem berühmten Rabbi Moshe Schick (Maharam Schick), wo er mit seltenem Eifer dem Studium oblag, bis er das Rabbinate-diplom von seinem grossen Lehrer erhielt. Sein erstes Rabbinat war Jankowacz, ein kleines Städtchen in der Bacska, Ungarn, wo er in Treue gegen Gott und seine Wahrheit, in Festigkeit und Zuverlässigkeit, in Uneigennützigkeit und Pflichterfüllung, 15 Jahre lang seines Amtes waltete. Aber seine Tätigkeit reichte weit über sein engeres Arbeitsgebiet hinaus. Auf Veranlassung seines grossen Lehrers und Meisters, des Maharam Schick, veröffentlichte er — in der damals gesprochenen deutsch-jüdischen Sprache — den *Zeeno Urenu*, sowie den *Pele Joez*. Mit dieser Veröffentlichung hat er unschätzbare Dienste dem Judentum geleistet. Ausserdem wurde er einer der markantesten Erscheinungen des Rabbinerstandes in Ungarn, mit einer Vielseitigkeit des Wissens, eine menschliche Persönlichkeit ausgezeichneter Art, scharf an Geist und tief

geachtet der Angebote grosser Gemeinden und Städte, nach Lackenbach zu gehen. Er hoffte in diesem kleinen Städtchen, fern von der grossen lärmenden Welt, dem Torahstudium obliegen zu können.

Eine Gewähr hierfür boten ihm die grossen Männer und Talmide Chachamim, die an der Spitze der Gemeinde Lackenbach standen und die den Rabbinerbrief eigenhändig zeichneten. So zeichnete als Erster Reb Mordche Beer, der im ganzen Burgenland berühmte und grösste Talmid Chochom, Schüler des grossen Rabbi Abraham Schaag. Es folgten: Rabbi Salomon Jakobowits, Rabbinatsassessor und Dajan in Lackenbach. (Rabbi Jakobovits war der Vater des berühmten Rabbiner Julius Jakobowits, Rabbiner in Königsberg, danach Berlin und zuletzt Dajan in London, ein Sohn des letzteren war Rabbiner in Dublin und ist zurzeit Rabbiner in New-York, sowie der Rabbiner Moshe Jakobowits in Köln, Rabbiner Tobias Jakobovits in Prag, Dr. med. A. Jakobowits, Dr. med. R. Jakobowits und Dr. med. Michael Jakobowitz in Tel-Aviv.) Reb Itzig Kornfein (Vater des Rabbiners Kornfein aus Zürich, der erste Rabbiner der orthodoxen Gemeinde Zürichs, starb im Alter von 93 Jahren.), Reb Ruwen Kohn (Vater des berühmten Rabbiners Dr. Pinchas Jakob Kohn, Leipzig, Verfasser vieler wichtiger Sforim und Herausgeber der *Chasaka Rabba.*), Reb Salman Hacker, jüdischer Bürgermeister und Talmid-Chochom, Reb Pinchas Lederer, Reb Leser *Schneider*, Reb

Rabbiner Jehuda Cohen Krauss.

RABBI JEHUDAH COHEN KRAUSS

Im Jahre 1902 trat Rabbiner Jehuda Cohen Krauss das Rabbineramt in Lackenbach an. Gleich nach dem Hinscheiden des Rabbiner David Ullmann, wurde sich die Gemeinde bewusst, dass sie nur einen besonders charakterfesten und hochverehrten Rabbiner dieses Amt anvertrauen darf, da durch die lange Krankheit des verstorbenen Rabbiners die wichtigsten Institutionen der Gemeinde stark in Mitleidenschaft gezogen wurden. Es war die Talmud-Torahschule sowie das ganze jüdische Erziehungswesen im Auflösen. Nur eine starke Hand und ein umsichtiger Geist konnte der Gemeinde ihr Ansehen wieder verschaffen und die sehr danieder liegenden Institutionen wieder aufrichten.

Einstimmig wurde Rabbi Jehuda Krauss für dieses Amt ausersehen. Andererseits waren gerade zu jener Zeit Berufungen aus grossen und angesehenen Gemeinden Ungarns an Rabbi Jehuda Krauss ergangen und sehr bedeutende Kehilloth bewarben sich um ihn. Er konnte jedoch dem Drängen und Bitten der Lackenbacher nicht widerstehen, zumal er sich auf die Zusicherung der Gemeinde Lackenbach, eine ansehnliche Jeschiwa halten zu können, zu stützen glaubte. So entschloss er sich, un-

Werte, als die laute Arbeit, die sich vor aller Welt auf dem Markte des Lebens abspielt. Er schätzt den Menschen im Menschen ohne Unterschied des Standes und Ranges. Verfasser dieser Schrift hatte Gelegenheit die echtjüdische Pflichttreue und die Vornehmheit des Herrn Edmond Ratzersdorfer kennen zu lernen.

Frömmigkeit. War seine Lebensleiter auch unsanft, ja zuweilen gewaltsam zur Erde gestellt, seine Lebensführung, seine Glaubenstreue, sein unbeugsames Gottvertrauen blieben unerschüttert. Er hatte das Glück, dass seine Kinder, seine zwei frommen und ehrlichen Söhne in New-York, sowie seine Tochter, die mit dem bekannten und geschätzten Rabbiner Findling in Haifa, verheiratet ist, in seinem Sinne und Geiste leben und wirken, er lebt in seinen Kindern fort, sie sind seiner wert und würdig.

Rafael, der jüngste Sohn des Rabbi David Ullmann, war ein reicher Kaufmann in Zambokret in Ungarn. Er hatte 4 Kinder. Die Älteste — Nina, heiratete Max Ratzersdorfer aus Pressburg, der später in Antwerpen wohnte.

Dieser Ehe entsprossen sieben Kinder, darunter Herr Edmond Ratzersdorfer. Es sei mir gestattet Herrn Edmond Ratzersdorfer in seiner Eigenschaft als Mensch und Jude — in wenigen Worten zu schildern. Er ist eine Persönlichkeit in der edelsten Bedeutung des Wortes. Unendliche Güte strahlt von seiner ganzen Persönlichkeit aus, man spürt den *Jichus* — die edle Abstammung von zwei grossen Familien — der Ratzersdorfer und der Ullmanns, heraus. Ich liess mir erzählen, dass Edmond nicht imstande ist Elend zu schauen ohne tatkräftig einzugreifen. Vieles was er tut, geschieht im Stillen, denn nach jüdischer Sitte, ist er ängstlich bemüht jede Spur seiner Leistungen zu verwischen. Die stille Arbeit hinter den Kulissen ist oft von bedeutend höherem

ner Bestrebungen. Ein Frommer und Gerechter im wahrsten Sinne des Wortes war er sein ganzes Leben lang. Er verschied vor einigen Jahren. Seine edle und tapfere Frau, eine wahre *Escheth Chail*, führt das Haus Ullmann in London, in traditioneller Weise fort. Charles, der zweite Sohn des Reb Abraham Ullmann יבדל להיים ist der Schwiegersohn des berühmten jüdischen Philantropen *David Gestetner*, London. Charles ist in der grossen jüdischen Welt und besonders in Israel als der grosse Mann, dessen warmes Herz für alle jüdischen Belange schlägt, dem unzählige jüdische Menschen ihre Lebensexistenz verdanken — bekannt.

Der zweitälteste Sohn des Rabbi David Ullmann war Moshe, er hatte drei Söhne und eine Tochter. Reb Alexander Süsskind Ullmann in New-York, einer der Söhne des Reb Moshe Ullmann, dem der Verfasser dieses Werkes für seine Mitteilungen über die Familie Ullmann dankt, repräsentiert, als würdiger Nachkomme dieses Zweiges, die Familie in Würde, und mit seiner tiefinnigen Gottesfurcht, Bescheidenheit und Selbstlosigkeit, sowie seines gediegenen goldreinen Charakters, erbte er von seinen grossen Ahnen die herrlichsten Eigenschaften, die den Menschen edeln und glücklich zu machen vermögen.

Ein Sohn Rabbi David Ullmanns, Reb Sal-
man, lebte in Hamburg. Er war ein wahrer,
ehrlicher und sehr frommer Jehudi, weithin
geschätzt und hoch geachtet ob seiner tiefen

gross war seine Bescheidenheit, seine Gesinnung — innerlich wie äusserlich — war rein wie Gold, er war von Ehrlichkeit und Aufrichtigkeit erfüllt. Reb Leb Ullmann war eine Zierde der Lackenbacher Gemeinde, beliebt von Allen, geehrt von Juden und Nichtjuden der ganzen Gegend.

Das Haus Ullmann war als Patrizierhaus bekannt. Als alter Mann wurde er von den Nazischergen vertrieben, verliess Haus und Hof und fand Zuflucht bei Verwandten in Belgien, bis ihn auch dort das Schicksal aller Juden erreichte. Sein Schwiegersohn war der berühmte Rabbiner Moshe Aron Krauss-Nagy-Banya. משה ארון קראוס-נאג'י. Im Sohne des letzteren, Rabbi Abraham David Krauss, Rabbiner in New York und dessen zwei fromme und gelehrte Söhne, Simcha und M. Jehuda, lebt die Tradition fort.

Der älteste Sohn Rabbi David Ullmanns, Abraham, hatte zwei Söhne: Ferdinand und Charles. Ferdinand Ullmann lebte in den letzten 30 Jahren in London. Von richtiger Erkenntnis erfüllt und durchdrungen, einen geraden tadellosen Lebenswandel pflegend, wie er es bei seinem Vater und seinen grossen Ahnen gesehen und vernommen hat, besass er seltene Charakterstärke. Materiell war er nicht immer auf Rosen gebettet, im Leben für seine edle Frau die aus dem vornehmen Haus der Lunczer stammt, die Sorge um die Zukunft und das Wohl seiner Kinder, das Gute und Edle herbeizuführen, war immer das Ziel sei-

tätigkeit auszuüben. Er starb im Alter von 76 Jahren. Rabbi David Ullmann hinterliess sechs Söhne, Abraham, der Älteste, geb. 1850, Moshe geb. 1854, Leib geb. 1860, Salman geb. 1865, Rafael geb. 1868 und Jakob geb. 1876. Sein Schwiegersohn war der wohlbekannte Reb Itzig Hersch Ratzersdorfer, eine Persönlichkeit in der edelsten Bedeutung des Wortes, der seine Kräfte während seines ganzen Lebens der Gesamtheit (Klall) zur Verfügung stellte. Es gab kaum einen Verein oder sonst eine jüdische Institution, dem er nicht das regste Interesse entgegengebracht hätte. Noch umfassender jedoch war die Tätigkeit, die er בסתר fern von aller Öffentlichkeit entfaltet hat. Unzählige Menschen verdanken ihm ihre Existenz, denn dem Bedrängten zu helfen war sein heiligstes Bestreben. Sonnige Wärme durchdrang den ganzen Mann und sonnige Wärme flutete aus seinem innersten Wesen und strömte, wohin er auch immer trat, Spannung lösend und Sorgen bannend, auf die anderen über. Seine Nachkommen würdigen sein Andenken, indem sie sein Werk der Menschenliebe fortsetzen.

Die Söhne des Rabbi David Ullmann hatten ihr Domicil in Belgien und Deutschland und nur ein Sohn *Leo*, blieb in Lackenbach und betrieb dort eine Lederhandlung. Reb Leb Ullmann war das prominenteste Mitglied der Kehille und erfreute sich stets grosser Achtung und Ehrerbietung seitens der Juden und Nichtjuden. Rein und lauter war sein Wandel gegen Gott und gegen Nebenmenschen. Selten

fenheit dieses Holz gewesen sei. Da meinen die einen, es entstammte dem Olivenbaum, während andere es dem Feigenbaum zuschreiben, dessen Säfte süß sind. Und wieder andere meinen, es sei bildlich aufzufassen, da ja die Torah ein Baum des Lebens genannt werde. Von einem Rabbiner der seinen Beruf mit solchem Ernste auffasst, wie ihn unser Rabbi auf sich genommen hatte, kann gleichfalls gesagt werden, er besitze ein solches Holz, welches das Bittere zum Süßen umgestalten kann. Er hatte oftmals Anderen in den Bitternissen des Lebens hilfreich zur Seite stehen müssen und durch Takt und Geschicklichkeit wusste er, ob die Herbheit des Olivenholzes oder die Milde des Feigenbaumes anzuwenden war.

Rabbi Abraham hatte vier Söhne, *Scholem*, *Mordechai*, *Rafael* und *David*.

Im Jahre 1846, im Alter von bloss 56 Jahren, verschied der grosse Rabbi Abraham Ullmann, betrauert und beweint von Juden und Nichtjuden des ganzen Burgenlandes und Ungarn. Nach Verlauf des Trauerjahres wurde sein würdiger Sohn *David* zum Nachfolger gewählt. Rabbi David Ullmann amtierte als Rabbiner bis zum Jahre 1901, also 57 Jahre lang. Gott segnete ihn mit irdischen Gütern, er verzichtete daher auf das Gehalt der Gemeinde zu Gunsten anderer Institutionen der Kehillah.

In den letzten Jahren seines Lebens, erkrankte Rabbi David Ullmann und er war dadurch viele Jahre behindert die Rabbinats-

Zug an ihm, ist auch in seinen halachischen Entscheidungen erkennbar. Wie sehr er auch an den Fragen der ungarischen Judenheit interessiert war, erfüllte er in Treue seine Pflichten gegen seiner Gemeinde. Die Baale-Batim hingen mit einer seltenen Liebe an ihn, denn sie wussten, mit welcher Wärme sein Herz für sie schlug. So manchen Streit hat er geschlichtet, manches laute Wort gedämpft, manche Gegensätze versöhnt, er hat in Weisheit gewaltet. Wir sagen in Weisheit, nicht in Klugheit, denn Klugheit ist nur die Stiefschwester der Weisheit und häufig enger, als ihrem sittlichen Wert gut ist. Die Weisheit ist angeboren und eine Tugend des Herzens, die Klugheit ist nur eine Tugend des Verstandes. Der Talmid Chacham ist ein Jünger der Weisheit nicht der Klugheit. Ein Schüler der Klugheit ist ein Sophist. Darum gebührt der Weisheit bei religiösen Angelegenheiten allein das Herrscherswort, das in Milde herrscht ohne herrschen zu wollen.

Der Reichtum seines Wissens, der Adel seiner Gesinnung und die Gründlichkeit seines Urteils erkannten alle, die mit unserem Rabbi Abraham in Berührung kamen. Die alten Leute Lackenbachs erzählten wunderbare Geschichten von der Lebensweise dieses Mannes. Es heisst, dass Moses in die bitteren Wasser von Marah ein Holz geworfen habe, über das ihn Gott gelehrt hatte und das den Wassern die Bitterniss nahm. Unsere Weisen beschäftigten sich mit der Frage, von welcher Beschaf-

litz, Izchak Leib Landesberg, Aron Ehrlich und viele andere grosse Talmide-Chachomim.

Rabbi Abraham war eine ehrfurchtsgebietende Gestalt, der bis an sein Lebensende die Schaffenskraft und Hoffnungsfreudigkeit eines Jünglings besass. Er wuchs in der Atmosphäre eifrigen Talmudstudiums auf. Das Stilleben der Judenheit in den Kehilloth war wenig berührt von den neuen Ideen, welche damals die Denk- und Anschauungsweise Europas von Grund aus veränderten. In der Zurückgezogenheit hatten die Kehilloth sich ausschliesslich in ihre eigene Gedankenwelt eingesponnen. Reich genug waren die Schätze die das Judentum im Innern barg, tief und innig war die Liebe zum angestammten Glauben, die in den weiten Schichten des Volkes lebte. Die neue Zeit die damals anbrach, die stürmische Hast und die Zerstörungswut der Reformer, hatten für die Gemeinden wie Lackenbach, keinerlei Einfluss, Dank ihrer Rabbiner. In seiner rabbinischen Tätigkeit hat Rabbi Abraham seinen Ruhm darin gesucht, im Schatten der Torah alle Köstlichkeit der Erde zu finden, in ihren Tiefen zu forschen und zu graben, bis dass alle Forderungen des Tages von ihm danach gemessen werden konnten, ob sie dem Geiste der Religion entsprachen und ob sie erfüllbar waren, ohne das Heiligtum der jüdischen Gesinnung zu verletzen.

Rabbi Abraham Ullmann hatte ein besonderes Talent durch sein kluges und mildes Auftreten, Gegensätze auszugleichen. Dieser

später als grosser Gelehrter berühmt geworden.

Nach dem Hinscheiden des Rabbi Scholem Charif im Jahre 5586, war es selbstverständlich, dass als Nachfolger für das Rabbinat in Lackenbach nur sein grosser und berühmter Sohn Abraham, der damals bereits Weltruhm als Gelehrter besass, in Frage kommt. So übernahm nun Rabbi Abraham Ullmann das Rabbinat in Lackenbach. In der Schule seines grossen Vaters, in dessen stetem Umgang und Anblick seiner Seele die Flügel wuchsen, ist er zur Reife und zur Vollendung gekommen, dass er fast keine weitere Ausbildung nötig hatte. Trotzdem wollte er die Schule des Schemen-Rokeach kennen lernen und zu Füssen dieses Meisters vervollkommnete er sich in den talmudischen sowie in den Geheimwissenschaften. Im Jahre 5570 finden wir ihn als Jeschiwaleiter und Lehrer in Tapoltsan, wo er zehn Jahre mit grossem Fleiss dem Studium der Torah oblag. Sein Ruf verbreitete sich und von allen Seiten kamen Anfragen über die vielen und schweren Probleme des Talmuds. Viele Gemeinden hatten ihr Augenmerk auf ihn gerichtet, er nahm für kurze Zeit das Rabbinat in Szabadka an, um kurz nachher die Stelle seines grossen Vaters anzutreten. In Lackenbach führte er die Jeschiwa weiter. Zu seinen Schülern zählten die später berühmt gewordenen Männer wie: Rabbi Gottlieb Fischer, R. Schalom Kutna in Eisenstadt, Wolf Auster-

raels zur selben Zeit, verbunden wird. (Siehe Joshua 1,4, wo wirklich *ועד הנהר הגדול* steht. Der Chatham Sofer beruft sich auf den Commentator Raschbam, dass derselbe ebenso die Grenzen Israels bezeichnet hat. Das Chatham Sofer den Libanon im Norden Israels als Grenzpunkt kannte ist kein Zweifel, weil er den Euphrat mit dem Libanon als Nordgrenze nennt. Die Bedeutung also *מהמדבר והלבנון* von der Wüste *bis* zum Libanon und nicht von der Wüste und Libanon, die Wüste und der Libanon sind die Süd- und Nordgrenzen Israels. Die Unkenntnis der sprachrichtigen Erklärung ist ein Armutszeugnis jener hochgelehrten Wissenschaftler, die so leichtsinnig gegen Gedale Jisroel wittern und ihnen Mangel an „wissenschaftlich moderner Grundlage“ vorwerfen, welche nur in den Universitäten erlangt werden kann, wodurch sie sodann aus dem Talmud Beute für ihren sogenannten wissenschaftlichen Trödelkasten holen.

Es würde nun sehr schwer halten die Geistes- und Herzensvorzüge unseres Rabbi Scholem Charif einzeln hervorzuheben, besonders, da wir wenig andere Hinweise als die Responssen der Gedole Hador besitzen, die mit ihm in reger Korrespondenz standen. Rabbi Aron Kutno, ein Schüler unseres Rabbi nannte seinen Sohn „Scholem“ zu ehrender Erinnerung an seinen hochverehrten Rabbi. Dieser Scholem Kutno war nachher auf der Jeschiwa des Sohnes Rabbi Abraham in Lackenbach und

Aus obiger Response des Chatham Sofer wollten diese Gottesleugner schliessen, dass die Grossen Israels in den elementarsten Dingen keine Ahnung hatten, da sie den Lebanon nach dem Süden Erez Israels verlegten, und auch der See von Genezareth im Süden des heiligen Landes liegen soll. Hier aber handelte es sich um den Vers in der Torah:

פ"עקב, כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר והלבנון מן הנהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם.

“Von der Wüste und Libanon vom Strome Eufrath bis zum äussersten Meere sei Euere Grenze”. Dieser Vers scheint ohne Sinn zu sein, nämlich, dass die heilige Schrift nur drei Grenzen des Landes angibt und die Grenzen nach Osten gar nicht bezeichnet. Nun beweist Chatam Sofer, dass wirklich die Ostgrenze angegeben wird, wenn wir das Wort „*min*” in der Bedeutung des *wead* nehmen. Demgemäss ist der Vers zu übersetzen „Von der Wüste Zinn als der Südgrenze bis zum Libanon und bis zum Strome Eufrath als der äussersten Nordgrenze, dann bis zum Westmeere”, aber von wannen gezogen? Von Osten der Ebene Moab, wo Israel lagerte als Moses dies ihnen mittheilte. In dieser Bedeutung sind alle Grenzen richtig angegeben, nämlich wenn wir das Letzte מן *min* bei פרת als „*wead*” betrachten, wo dann eine Pause ist und nicht mit הים האחרון wie bisher verbunden wird, sondern das הים האחרון mit dem Standpunkt Is-

merkung macht: Wenn Sie, liebster Freund, meine Worte überdenken, so werden Sie dieselben verstehen, da ich weiss, dass sie geographische Kenntnisse besitzen. Es handelt sich hier um einen bemerkenswerten Vers in der Torah, den der grosse göttliche Mann in diesem Schreiben an unseren Rabbi Scholem, so wunderbar zu erklären weiss. Und gerade diese Erklärung hat soviel Entrüstung bei den sich gebildet dünkenden Reformern in Ungarn hervorgerufen, die unverschämte Verleumdungen gegen Chatham Sofer und Reb Scholem Charif anhäuften, aber dabei selbst Schmach und Schande ernteten. Sie glichen wie der Rabe im Midrasch „ein Rabe brachte Feuer, um sein Nest zu beleuchten“, aber er verbrannte dabei sein Nest. In solchen Dingen hatte Reb Scholem Charif immer die Talmudmaxime im Munde geführt: רעיא חגרא ועיזי רהיטין אבב חוטרא מלי ואבי: „Der lahme Hirt jagt nicht nach den flüchtigen Ziegen, aber beim Eingange in den Stall spricht der Stock und wird gerechnet mit ihnen“. Aber der frechen Lügen wegen gegen unsere Grossen und Heiligen, haben sie sich selbst bestraft nach der Maimonidischen Erklärung der Talmudstelle in Gittin 57: כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת. ואין לך צואה רותחת גדולה מן הכסלות אשר הסיתו להלעיג. „Wer über die Worte der Weisen spottet, wird in heissem Schmutze gezüchtigt, Nun sagt Maimonides, gibt es keinen brennenderen Schmutz, als die blossgelegte Unwissenheit eines dünkelfaften Narren.

ein Mann, der ganz im Alten wurzelt, aber die Selbständigkeit seines Geistes verleiht seinem Geiste jene Freiheit und Unbefangenheit, die uns so angenehm anspricht. Einige Jahre vor seinem Hinscheiden sprach unser Rabbi überhaupt wenig, er vermied jedes unnötige Wort, es gab Monate, in denen er überhaupt nichts ausser Thoraworte sprach. Vier Wochen vor seinem Weggang aus dieser Welt, schrieb er seinem Sohne *Abraham*, er sei bereits sehr beschäftigt mit der Vorbereitung des Gerichtes bei Gtt dem Allmächtigen und könne daher ihm nicht viel schreiben. Am 16. Tage im Monat *Adar* 5586, am Tage seines 70. Geburtstages, hat ein tatenreiches Leben sein Ende erreicht. An diesem Tage hat unser Rabbi seine Augen für immer geschlossen. Wie ein Heiliger hat er gelebt und wie ein Heiliger ist er gestorben. Kein Leidenszug trübte das von seligem Frieden verklärte Antlitz. Er hinterliess zwei grosse und berühmt gewordene Söhne, den älteren Sohn Rabbi Abraham, Rabbiner in Szabadka (Subotica) und den zweiten Sohn, Rabbi Schlomo Salman, bekannt als den *Jerioth Schlomo*, Rabbiner zu Mako in Ungarn.

Rabbi Scholem Charifs Bescheidenheit war sprichwörtlich. In den Responsen des Chatham Sofer bezeugt ihm genannter Gaon eine Ehrerbietung, wie sie Chatham Sofer nicht gewöhnlichen Talmide Chachomim zu bezeugen pflegte. Das Schreiben im Ewen-Haëser II, 49, an unseren Rabbi gerichtet, *ist* besonders erwähnenswert, da in diesem Chatham Sofer die Be-

lems. Er empfiehlt seinen Schülern in Pressburg, ein-zwei Semester in Lackenbach bei Reb Sch. zu lernen. Welche Ehrerbietung Chatham Sofer unserem Rabbi gegenüber hegt, ersieht man aus den Responsen des Chatham Sofer in „Orach Chaim“ Nr. 11, Ewen Haeser II, 47, 79, 80, 94 und Ch. Mischpat 127. Wie ein Schüler zu seinem grossen Lehrer, so empfindet Rabbi Mosche Sofer sein Verhältnis zu Rabbi Scholem Fürther, dem Gaon in Lackenbach.

Wie das Privatleben unseres Rabbi beschaffen war, wie er auf die Welt reagiert hat, darüber fehlen uns die Zeugnisse. Wohl bricht sich die Persönlichkeit durch die Verstandesleistung hindurch, aber die völlige Hingabe an das Geistige ist selbst eine Wirkung der Persönlichkeit. Ein hervorstechender Zug im Wesen des Reb Scholem, ist unstreitig seine Selbständigkeit, die gerade von Seite des Charakters zu werten ist. Er erachtet sich zwar nicht für würdig den Autoritäten seiner Zeit entgegenzutreten, er trägt aber in aller Bescheidenheit seine Ansicht doch vor. Er wälzt sich im Staub so hervorragender Kapazitäten, aber bei aller Ehrfurcht beharrt er auf seiner Meinung. Einem *Ture Sahaw* oder Sabbatai Cohen (*Schach*) gegenüber bezeugt er tiefen Respekt, andererseits aber setzt er ihnen seine Meinung entgegen. Seine Auseinandersetzungen sind immer von der strengsten Sachlichkeit getragen. Seine über alles erhabene Frömmigkeit leuchtet durch alle seine halachischen Entscheidungen. In Wirklichkeit ist Reb Scholem Charif

Herzen jedes ihm Gegenüberstehenden voring, erkannte jede Sünde, jede Verfehlung, welche dieser einmal begangen hatte. Rabbi Wolf Austerlitz Dajan in Eisenstadt, der als einziges Kind von seinem Vater nach Lackenbach geschickt wurde, damit er die Lehrvorträge des Reb Scholem höre, berichtet von seiner ganz besonderen Lebensart, von der innigen Wärme und Enthusiasmus seines Gebetes und dass er von seiner Lehrmethode fasziniert war wie von den Worten der Propheten. Später wurde es Brauch in Lackenbach, dass in Fällen, wo der Gemeinde Gefahr drohte, seine Grabstätte aufzusuchen, Gebete zu verrichten und ihn als Fürsprecher, eines Stadlans, anzurufen.

Rabbi Schmelke Szöllöser, Verfasser des *Zror Hachaim*, war ein Schüler unseres grossen Rabbis. Er behauptet mit Bestimmtheit, dass Reb Scholem den Propheten *Elijahu* an jedem Freitag Abend als Gast empfing und dass Elijahu Hanawi sich mit ihm in der Geheimlehre unterhielt. So berichtet Rabbi Juda Grünwald, Satmar, im Namen seines Lehrers Reb Schmelke.

Rabbi Scholem Charif verfasste viele Sforim, im Drucke erschien jedoch nur das Werk „*Divre Rasch*“. Rabbi Mordche Bineth rühmt dieses Werk ausserordentlich und meint, dass nur derjenige, der im ganzen Talmud gut kundig ist, es verstehen und begreifen kann. Auch der Chassam Sofer ist des Lobes voll und bewundert die grosse Bescheidenheit Reb Scho-

nen Unternehmungen sind die Hauptzüge dieses berühmten und ungewöhnlichen Mannes. Bei alldem begleitete seine Taten eine warme, tiefe Empfindung, ein wohltuendes, echtjüdisches Gefühl, ein menschenfreundliches Herz. Und dies ist, was unsere grossen Alten charakterisiert, dass sie nämlich dort, wo es die Lehre befiehlt, unerbittlich streng, wo aber nicht, mild und sanft wie die Tauben waren. Gleich in den ersten Jahren seines Rabbinate hat R. Sch. Charif der Gemeinde grosses Selbstbewusstsein ihrer moralischen Grösse und Kraft eingeflösst, dass Jeder stolz war, ein Lackenbacher Kehillahmann zu sein.

Welchen Ruf und welches Ansehen der berühmte Mann genoss, geht daraus vor, dass jüdische Gemeinden oft in weiter Ferne in verschiedenen Streitfragen auf religiösen oder weltlichen Gebieten Entscheidungen erbaten, und haben solche Gutachten auch erhalten. Reb Scholem Charif selbst führte sich in besonderer Heiligkeit. Er achtete darauf, niemals in das Gesicht eines Rosche zu blicken, er liess niemals seine Kinder, bezw. seine zwei Söhne, ohne Begleitung eines angesehenen Talmid Chachams — auf die Strasse gehen, damit sie ja kein Böses hören und nicht erblicken was man nicht sehen soll. Sein besonders frommes Leben und seine Aufführung lenkten die Aufmerksamkeit aller Nachbargemeinden auf ihn. Bald wurde er als Heiliger und sogar als Wundertäter bekannt. Man sagte, dass er verstünde die Gedanken zu lesen und wüsste was im

religiösen Abfalles, mit den begeisterten Arbeitstruppen der auf viel festeren Grunde fussenden Judenschaft Ungarns, einen Schutzdamm errichten.

Reb Scholem Charif heiratete mit zwanzig Jahren die Tochter des bekannten Rabbiner Rafael Riess aus Endingen in der Schweiz. Er verblieb daselbst einige Jahre und oblag dem Studium der Torah mit ungewöhnlichem Fleiss.

1774 wurde er als Rabbiner nach Ansbach berufen, ein zu jener Zeit grosse und ansehnliche Gemeinde. In Ansbach hat sich aber bald ein Ereignis zugetragen, welches auf die grosse Frömmigkeit und Seelenreinheit Reb Scholems zeigte. Er hörte zufällig, dass seine Tochter sich rüste, zu einer Theatervorstellung mit der Tochter des Gemeindevorstehers zu gehen. Diese Sache erschütterte ihn so sehr, dass er beschloss die Stadt zu verlassen und keinesfalls liess er sich zum Verbleiben in Ansbach bewegen. Er zog bald darauf nach der kleinen Gemeinde Stampfen in Ungarn. 1799 kam er nach Lackenbach. Durch ein Gotteswunder ist er einmal von den französischen Soldaten, die ihn gefangen genommen hatten, gerettet worden. Mit eisernem Szepter, aber segensreich, wirkte er in Lackenbach 17 Jahre. Unbeugsamkeit des sich selbstbewussten Charakters, eine seltene Auffassung der Verhältnisse, unerbittliche Strenge gegen noch so kleine Verbrechen, unversöhnlicher Hass gegen solche, denen irgend eine althergebrachte Sitte nicht heilig war, Tatkraft und Ausdauer in allen sei-

Scholem sass in Frankfurt a.M. zu Füssen des Reb Pinchas Horowitz und des Meisters der Kaballah Reb Nossen Adler. In seiner frühesten Jugend korrespondierte er bereits mit den Grossen jener Zeit, *Rit Algasi*, *Schaagath Arjeh* u.a. Es ist eine eigentümliche Fügung des Schicksals, dass auch R. Mosche Sofer ebenfalls Schüler dieser Grossen in Frankfurt, aus seiner süddeutschen Heimat gerade nach dem Westen des damaligen Ungarn sich wandte. Während sich die Finanzjuden, die Wertheimer, die Oppenheimer usw. sich von der glanzvollen Welt in Wien angezogen fühlten, gingen die geistigen Grössen im Judentum aus Süddeutschland ebenfalls nach dem Osten, sie gingen aber nicht nach der für Juden ohnehin schwer zugänglichen Kaiserstadt, sondern nach den am nächsten liegenden Gemeinden, des jetzigen Burgenlandes, die für viele Wiener formell den Aufenthaltsort bilden mussten, ihnen oft zur Zuflucht bei Ausweisungen dienten und andererseits ein Reservoir an Menschen und auch an religiösen Funktionären für die Hauptstadt abgaben. So kamen Rabbi Löb Schotten aus Frankfurt nach Mattersdorf, Reb Asher Leml Halevy aus Glogau nach Eisenstadt, Reb Moshe Sofer nach Mattersdorf und Reb Scholem Charif nach Lackenbach, als sollten sie hier in der Stille von der Welt abgeschiedenen und der grossen Welt doch so nahen Gemeinden, gegenüber den in Deutschland über das überlieferte Judentum hereinbrechenden Wogen der Aufklärung und des

RABBI SCHOLEM CHARIF (ULLMANN)

Rabbi Lipschütz lebte und wirkte segensreich in Lackenbach ungefähr 25 Jahre. Im Jahre 1809 kam Rabbi Scholem Ullmann, genannt Reb Scholem Charif, als Rabbiner der Gemeinde Lackenbach. Der Sage nach wollte die Gemeinde ihn nicht als Rabbiner akzeptieren. Reb Scholem Charif versicherte doch den Gemeindemitgliedern, dass wenn sie ihn als Rabbiner bestätigen, so würden sie alle ein hohes Alter erreichen und tatsächlich haben alle jene Baale Batim ein ungeheuer hohes Alter erreicht. Mit ihm beginnt eine Glanzperiode der Gemeinde Lackenbach. Er war einer der Grössten in einer an Grössen nicht armen Zeit, wenn auch die Geschichte weniger über ihn zu erzählen weiss, als über seine Zeitgenossen. Schon der Umstand, dass der Gaon von Lackenbach den Titel eines Charif erhielt, der nur wenigen ganz besonders scharfsinnigen Forschern auf dem Gebiete des Talmuds zuerkannt wird, weist am sichersten auf seine Bedeutung. Die Vorfahren Reb Scholems stammten wahrscheinlich aus dem schwäbischen Ulm. Er wurde in Fürth im Jahre 1755 geboren. Sein Vater Reb Isser war Vorsteher der ehrwürdigen alten Gemeinde Fürth und Schwager des Reb Josef Steinhardt (Sichron Josef). Reb

Rabbiner Lipschütz (N.B. II, 170) ist die grosse Ehrerbietung desselben an Letzteren ersichtlich, er scheint ein sehr bedeutender Gelehrter zu sein, obwohl er nichts Schriftliches hinterlassen hat.

Rohprodukte und verkaufen diese weiter in den Städten.

Man gewinnt den Eindruck, dass der beginnende Aufschwung der Gemeinde mehr weniger mit der Zeit des Rabbi Lipschütz zusammenfällt, der bestrebt war, Lackenbach zu einem Zentrum jüdischer Gelehrsamkeit zu machen. Die Jeschiwa zieht Lehrbeflissene von aller Welt zu sich. Die Thora, die Pflege der Lehre ist einer der drei Füße, auf denen das Gestell der Welt ruht. Im Grossen und Ganzen zweifelt niemand an diesen Werten an sich. Die Erhaltung der Studierenden machte eine Organisation der Wohltätigkeit notwendig. Zu dieser Zeit erliess der Rabbiner auch Verordnungen zur Verbesserung der Sitten und Moral. Es dürfte sich um eine erhöhte Sterblichkeit in der Gemeinde gehandelt haben, das als göttliches Strafgericht angesehen wurde. „Wegen der vielen Verderbnisse, die dadurch entstanden, dass Jünglinge mit Mädchen, Männer mit Frauen an Sabbath und Festtagen ausserhalb der Judengasse spazieren gehen, auf dem Felde promenieren, welches eine starke Lockerung der Sitten und auch eine Entweihung von Sabbath und Jomtow zur Folge hat, zu verbieten sei am Sabbath und Jomtow ausserhalb des Ortes zu gehen.“ Es wurde auch davor gewarnt, dass Frauen mit fremden Männern tanzen sollen.

Aus der Antwort des berühmten Prager Oberrabbiners Jecheskel Landau an unseren

raubten Leichen mit neuen Totenkleidern versehen. Der Verbrecher bezeichnete die einzelnen Gräber, die er geschändet hatte, erklärte aber auch, dass er manche Leiche unberührt liess, da in dem Augenblick, da er seine Hand gegen die Leiche ausstrecken wollte, zurückgestossen wurde und zur Erde gestürzt sei, und so stundenlang ohnmächtig gelegen habe. So sei es ihm ergangen, als er einen jüngst verstorbenen Mann seiner Totenkleider berauben wollte. Derselbe habe mit eiserner Gewalt seine Kleider festgehalten. Die Behörde verurteilte den Räuber zum Tode.

Rabbi Lipschütz gründete auch mehrere Wohlfahrtsanstalten aus wohlthätigen Stiftungen, deren sich die Gemeinde erfreute. Vor dem grossen Brand im Jahre 1829 gab es ein spezielles Armenhaus (Hekdesch) und ein kleines Krankenhaus, das etwa über 6 Betten verfügte. Zu Anfang des 19. Jahrhunderts zählte die Gemeinde Lackenbach etwa 600 Seelen ausser den in der Umgebung in den einzelnen Dörfern zerstreut lebenden Juden. Die Juden trieben folgende Gewerbe: Schneider, Schuster, Fleischer, Bäcker, Balbiere, Glaser, Musikanten, Buchdrucker, Buchbinder, Tagelöhner, Wasserträger und Holzhacker. Der Handel wird mit Lebensmittel und Stoffe getrieben. Sie beziehen die Handelsware meist aus Ödenburg und Wien, hausieren in Städten und Dörfern Niederösterreichs, kaufen in den Dörfern

de. Er gründete in Lackenbach Vereine um unter den Baale Batim das Studium der Thora zu fördern. Der Beth-Hamidraschverein zählte 30 Mitglieder. Diese waren verpflichtet, tagtäglich nach dem Morgengottesdienste an dem talmudischen Vortrage des Rabbiners teilzunehmen, zwischen Mincha und Maariw Magen Awraham zu lernen, am 7. Adar zu fasten, in den Nächten zu Hoschano Rabba und Schwuaus aufzubleiben und zu lernen und während der sieben Trauertage eines Owels zu lernen im Hause der Trauernden. Das Beherrschende im Leben innerhalb der Gemeinde blieb die Tradition mit ihren speziellen lokalen Minhagim, und so wickelte sich das ganze Leben innerhalb dieser Grenzen friedlich ab.

Zu dieser Zeit ereignete sich folgendes Vorkommnis. Ein nichtjüdischer Friedhofsdieners hatte wiederholt die auf dem jüdischen Friedhofe bestatteten Leichen ihrer Totenkleider beraubt und diese veräußert. Als er eines Tages ein Kinderhemd verkaufen wollte, schöpfte man Verdacht und er wurde zur Rede gestellt. Da bekannte er, dieses Hemd und noch viele andere aus den Gräbern entwendet zu haben. Es wurde beim Fürsten Esterhazy Anzeige erstattet und das Schlossgericht ordnete an, den Leichenschänder zu verhaften. Dann wurde er auf den Friedhof geführt und hier einem strengem Verhör unterzogen. In Gegenwart des Rabbi Lipschütz und in Anwesenheit der vornehmsten Gemeindemitglieder wurden die be-

In der Aufteilung der Toleranztaxe im Jahre 1813 zeichnet für den Vorstand der Gemeinde Lackenbach: Leopold Herzl und 1818 Leb Wiener, 1821 zeichnet als Vorstand Aron Hirschler, 1825 — Josef Hirschler, und im Jahre 1826 zeichnen: Leb Herzl und Leb Feiglstock. Als Richter fungiert im Jahre 1832 Herr I. Feldsarek. In einem Dokument, einer in Ödenburg stattgefundenen Konferenz betr. Aufteilung v. Spesen aus der Beteiligung an der Versammlung in Pest, zeichnet als Vorsteher Lackenbachs; Israel Stössel, derselbe zeichnet noch in den folgenden Jahren bis 1844 als Vorsteher, auf diversen Dokumenten. Während der ganzen Amtsperiode des Rabbi S. Lipschütz war Lackenbach eine Stätte jüdischer Gelehrsamkeit. Die Gemeinde Lackenbach unterhielt ein Schulwerk bestehend aus einer allgemeinen Volksschule, einer Talmud-Thora und eine Jeschiwa, d. h. eine freie Hochschule für Talmud und hebräische Literatur. Die Gemeinde sorgte für die Nahrung der Studierenden, die aus der Fremde nach Lackenbach zogen, um zu Füßen des grossen Lehrers Lipschütz, Thora zu lernen. Respekt vor der Gelehrsamkeit war Gemeingut aller Mitglieder. Besonders die Wohlhabenden möchten irgendwie zu der Gilde der Wissenden gehören, wofür der Rabbiner stets durch Verleihung von Graden wie die Titel *Chower* und *Morenu*, sorgte.

Rabbi Lipschütz kam aus Polen, wo das Studium der Torah allgemein sehr gepflegt wur-

gierte,²⁾ keinen andere Quelle berichtet etwas über diesen uns bisher unbekannten Rabbiner.

Auf einem Beschluss der Vorsteher der fünf Gemeinden des Komitates Ödenburg, betr. Einsetzung einer Konferenz behufs Schlichtung etwaiger Streitigkeiten, zeichnet der Rabbiner von Lackenbach Rabbi Schlomo Salman Lipschütz im Jahre 1797. In der Zeit also von 1740 etwa bis 1770, nach dem Hinscheiden des Rabbi Ulmo-Günsburg, war der Sohn des Rabbi *Maharam* Asch, Rabbi Benjamin Asch Rabbiner der Gemeinden Lackenbach und Kobersdorf mit dem Sitz in Lackenbach. Rabbi Benjamin Asch war der Schwiegersohn des berühmten *Chacham Zwi* (Kotnaus Or, פ' קרר). Von seiner Tätigkeit und seinem Wirken in Lackenbach ist uns leider wenig bekannt. Sein Grabstein ist auf dem Friedhofe in Lackenbach zu sehen als 4. in der Rabbinerreihe. Rabbi Schlomo Salman kam aus Polen nach Ungarn um daselbst rabbinische Unterschriften, zumindest 100, zwecks Trennung einer Ehe, einzusammeln. So kam er auch nach Lackenbach um vom Rabbiner Benjamin Asch ebenfalls die Unterschrift zu bekommen, an dem Tage jedoch seiner Ankunft in Lackenbach verschied Rabbi Asch. Rabbi Lipschütz hielt eine grosse Grabrede und wurde bei dieser Gelegenheit sofort zum Rabbiner Lackenbachs gewählt. (Siehe *Noda Bihuda* II, 170)

2) In *Panim Meiroth* II, Nr. 64 gibt es eine Antwort an Rabbi Josef in Lackenbach, undatiert, scheint noch vor 1724 gewesen zu sein.

resse aller Gemeinden aufgewendet habe. Die Entscheidung des Rabbinatsgerichts geht dahin aus, dass auch andere Gemeinden die Hälfte der Kosten in der Sache des Mörders zu tragen haben, was jedoch die Sache der Geschenke betrifft, so ist ihr Standpunkt irrig. Die Geschenke werden im Interesse aller sieben Gemeinden verabreicht. (Kaufmann, Ozar Hasifruth 1728) W. II, 347.

Ein Kompromiss wegen der Leistungen jeder Gemeinde vom Jahre 1749 ist auch von einem Vorsteher der Gemeinde Lackenbach — Leser Schlichter gezeichnet. Ueber die Verpflichtungen der Gemeinde Lackenbach für die Beteiligung an das Geburtstagsgeschenk für den Fürsten laut eines Schiedsspruchs der Rabbiner: Maharam Asch — Eisenstadt, Meir *Ulmo-Günsburg* — Rabbiner zu Lackenbach, sowie Josef Lwow, vom Jahre 1731, — belehrt uns ein Dokument welches von den Vorstehern der Gemeinde Lackenbach gezeichnet wurde. Diese sind: Reb Nathanel, Reb Awrohom und Reb Wolf. Als Rabbiner erscheint wiederum der Name *Meir Ulmo*.¹⁾ Ein früheres Dokument vom Jahre 1723 zeichnet derselbe Rabbiner: *Meir ben Schimon Ulmo-Günsburg*, zusammen mit Rabbi Maharam Asch, Salman Spitz und David Tewel Ginsburg. Es scheint also, dass zur Zeit des Maharam Asch, Reb Meir Ulmo in Lackenbach als Rabbiner fun-

1) Siehe Panim Meiroth II, Nr. 24 eine Antwort an Rabbi Meir — Lackenbach.

schen darzustellen, sich selbst als Mensch noch schönere Lorbeeren gesammelt.

Infolge des im Jahre 1829 stattgefundenen grossen Brandes, dem alle Dokumente und Gemeindebücher zum Opfer fielen, sind die Mitteilungen über die frühere Entwicklung der jüdischen Gemeinde in Lackenbach äusserst spärlich. Wir sind daher auch auf die Dokumente der Gemeinde Eisenstadt angewiesen, die als die dominierende Hauptgemeinde der sieben Gemeinden, auf das Geschehen in Lackenbach in ihren Dokumenten, Bezug nehmen. So ist uns die Auflage von Steuern für die Bestreitung der Neujahrsgeschenke an den Fürsten, vom Jahre 1716, indem Lackenbach die Summe von 17 Fl. zu zahlen hatte, bekannt. Die Auflagen von Steuern konnten nur in gemeinsamen Sitzungen der Vertreter der einzelnen Gemeinden beschlossen werden. (W. II,343) Im Jahre 1728 belangte die Gemeinde Eisenstadt die Gemeinde Lackenbach wegen rückständiger Zahlungen zu den Neujahrsgeschenken an die Herrschaft, im Betrage von 56 Fl. und 56 Kreuzer. Es wurde ein Rabbinatsgericht unter Vorsitz des bekannten Rabbiners und Gaon *Maharam Asch* eingesetzt. Die Vertreter der Gemeinde Lackenbach bestreiten eine Verpflichtung aus diesem Titel, da dies eine Neuerung ist und stellen ihrerseits eine Gegenforderung an die Gemeinde Eisenstadt, einen entsprechenden Betrag zu der Ausgabe von 75 Fl., welche die Gemeinde Lackenbach in Sachen des Mörders im Inte-

galt auch für die andere. Es war daher vom Vorteil, sich zu einer Organisation zu vereinigen um die Interessen gemeinsam zu wahren und die Kosten auf alle sieben Gemeinden aufzuteilen. Das war fast immer das einzige Thema der Konferenzen: Aufteilung, Milderung, Stundung und Abschaffung dieser verhassten Steuer. Schon zur Zeit Maria Theresia waren Schritte unternommen worden zur Abschaffung der diffamierenden Steuern, die natürlich erfolglos blieben, erst das Jahr 1848 brachte Änderung in dieser Sache.

In einem kleinen Dorfe, *Raiding*, 15 Minuten Weg von Lackenbach wurde im Jahre 1811 Franz Liszt geboren. Er wurde von dem reichen und weltkundigen Ruwen *Hirschler* aus Lackenbach entdeckt. Dieser Ruwen Hirschler, dessen Nachkommen zu den hervorragenden Judenfamilien Ungarns zählten, liess den kleinen Liszt in Lackenbach Klavierunterricht erteilen und hat somit der Kunst einen unschätzbaren Dienst geleistet. Die Lackenbacher Chronik weiss auch von einem anderen Mäzen zu erzählen. Im Jahre 1829 kam nämlich ein grosser Teil der Lackenbacher Judengemeinde durch eine schreckliche Feuersbrunst um Hab und Gut. Der Schauspieler Siegfried Gotthelf Koch, der damals als Regisseur am Wiener Burgtheater wirkte, verschaffte den Lackenbachern schnelle Hilfe aus Wien. Schön sagt von ihm die Dankadresse der jüdischen Gemeinde, die in der Gemeindestube zu sehen war: er habe, ein Riese in der Kunst Men-

eigenen Richtern ein autonomes Gemeinwesen bilden. Erinnerunglich ist noch der letzte jüdische Richter in Lackenbach: Reb Salman Hacker, welcher mit Würde sein hohes Amt übte und seiner Redlichkeit sowie Klugheit wegen, von weit und breit von Juden und Nichtjuden aufgesucht wurde.

So lebten die Juden unter dem Schutze der Esterhazys, sie waren froh ihrer Sesshaftigkeit und konnten ihren Berufen nachgehen, Fleischhandel treiben, Waren feilbieten, Schneider, Schuster Barbieri, Doktor werden. An Fleiss und Eifer hat es nicht gefehlt. Es war gewiss keine leichte Sache für einen Juden dieser Zeit die Bedürfnisse des Lebensunterhalts zu decken, ausserdem seinen Verpflichtungen der Kehillah gegenüber nachzukommen und Kontribuenten zu leisten. Es waren noch Zahlungen an die Schutzherrschaft in Form von Schutzgeld und Haussteuer abzugeben. Damit war aber die Liste noch nicht erschöpft. Es kommen noch die Toleranzsteuer an den Staat, die seit Mitte des 18. Jahrhunderts eingehoben wurde. Erst 1848 wurde die Toleranzsteuer aufgehoben. Jedoch unbeschadet, dass jeder als Einzelner sein Schutzgeld direkt entrichtet, war die Gemeindeverwaltung das verantwortliche Organ für die Aufrechterhaltung der Ordnung und Erfüllung der Verpflichtungen.

Die Macht Esterhazys war ein richtiger Staat im Staate mit einer festgefügtten Ordnung. Was für die eine Judengemeinde galt,

zu erlangen und liess sich inzwischen in den nahe gelegenen mährischen Gemeinden nieder. Viele zogen aber auch nach Deutschland. So ging ein Lackenbacher Emigrant Isaac ben Salomo, des Zeichens nach ein Drucker nach Frankfurt a.M. Nach Fürth zog der Rabbiner von Ebenfurth und Lackenbach Chaim Benjamin Leeb Bochner, welcher aus einem vornehmen Krakauer Hause stammend, sich ganz dem Studium des Talmuds und der Kabbalah widmete. Fürst Paul Esterhazy nahm sich der Juden an und liess sie in seinem Gebiet ansiedeln. So begann die neue Siedlung, bzw. die Wiederbesiedlung der sieben Gemeinden. Diese Wiederbesiedlung war im Jahre 1686. Das Verhältniss der Juden zu ihrem Schutzherrn, scheint beiderseits ein erträgliches gewesen zu sein. Es scheint, dass der zu jener Zeit amtierende Rabbiner zu Nikolsburg, Wien, Eisenstadt, Worms und Landrabbiner Ungarns — Samson Wertheimer, bei den Fürsten Esterhazy intervenierte, und Dank dieser Intervention, das Privilegium zur Wiederansiedlung der Juden in den sieben Gemeinden erhielt. Samson Wertheimer liess auch im Jahre 1718 in Rechnitz eine Synagoge bauen, auch die Synagogenrenovation in Eisenstadt und Lackenbach unterstützte er bedeutend.

Zur Zeit der Kuruzzenüberfälle am Anfang des 18. Jahrhunderts, hatten die Juden Lackenbachs viel zu leiden, Fürst Esterhazy schützte sie vor grösserem Unheil. Die Juden konnten ihrer Religion leben und durch Bestellung von

dises instehendten Ain Aaussend Siben Hundert Zwölfften Jahrs angeloffenen gaaben oder Restantien als gemeldet, wasz nahmen Sie immer haben hierdurch Erst: von solchen vor unsz unszern Erben und nachkommenen absolviren, losz sprechen und gäntzlich aufheben wollen, nachgehendtes aber als von ersten Jenner dieses lauffenden Jahrs anstatt deren auff die samentl: Lackenbacher Juden sont anschlagende gaaben so wohl Millitar: als eraignende Portionen, Herrschaftsgaben, Contract oder sonszt andern geldern, wie sie immer heyssen mögen, solle unszer Lackenbacher Jøden Gemeinde, weillen Sie sich Freywillig durch unszern Hofjuden Israel Prüll unterthänigst anerbotten, und verglichen Jahr: dry Hundert gulden Rhein: ohne Eintziger Qualificirung oder Exeption, es mögen sich in gemeldten Lackenbach viell oder wenig befündten, unszern alldortig Bestellten Verwalter oder sonst Bevollmächtigten officirn zu erlegen..... Urkhundt dessen haben Wür solchen Brieff mit eigner Handt unter schrift und gewöhnlicher Pötschaffts Förttigung Corboriret und Bekröftiget. Datum Wienn den 20. Monaths Februarii 1712. Paulus Esterhazy.

Im Jahre 1670 vertrieb Kaiser Leopold die Juden aus Wien, Niederösterreich und den angrenzenden ungarischen Orten. Ein grosser Teil der Juden ging in die grosse Welt eine Heimat suchen. Ein anderer Teil wiegte sich in der Hoffnung die verlorene Heimat wieder

es 38 jüdische Häuser und 112 jüdische Kinder, im Alter bis 13 Jahre.

1712. Februar. Fürst Esterhazy erlässt den Juden Lackenbachs in Anbetracht der ihnen von den Kuruzzen zugefügten Leiden und Schaden, die bis 1. Januar 1712 fälligen Abgaben an das fürstliche Haus. (Nr. 1029)

1739. Anthony Hoffmann, Fleischhauer aus Wepersdorf wurde untersagt mit den Lackenbacher Juden Fleischhandel zu treiben. Es wurde ihm gedroht von Haus und Hof verstossen zu werden, falls er sich diesem Verbot widersetzen sollte.

1661 (685). Ritzing, Pogany György teilt dem Fürsten Esterhazy mit, dass Madaras Miklos die Lackenbacher Juden beschimpft, geschlagen habe, beinahe sogar Mord begeben wollte. Auf Befehl des Fürsten wurde dieser vor den Hofrichter bestellt.

Wortlaut des Erlasses vom. 20. Februar 1712.

Nachdeme unszer Lackenbacher unterthans Juden wegen wehrendt disen in König Reich Hungarn jüngst sopirten Crutzen Tummel angeloffenen und Schuldig wordenen, so wohl ordinari anschlagen wie sie immer nahmen haben, nemblich lauth der zu lezt unsz eingereicht Specificierten Restantien, mittls unser Hoff Juden Israel Prüll unsz gäntzlich Contentirung erschaffet und würckh: zu unszern Handten richtig empfangen: Als haben Wür solche unszere Lackenbacher Juden ins gesambte von allen und jeden, bisz ersten Jenner

Gerichtshof für schuldig erklärt und aufs Rad geflochten. (Nr. 602)

1652 im Oktober. Graf von Batthany Adam schliesst einen Arbeitsvertrag mit Lewel Salomon, Hiersch Samuel und Max Samuel, alles Lackenbacher Juden und Glasfabrikanten. (Nr. 625)

1653. Graf Batthany Adam bestätigt von den zur Herrschaft Forchenstein und Landsee gehörigen Juden der Gemeinden Lackenbach, Mörtersdorf und Kaberstorff, das Pfandgelt bezahlt bekommen zu haben. 27 Junny anno 1653. (Nr. 634)

1659. Vicarius Joh. begründet dem Fürsten Esterhazy die Notwendigkeit der Judenausweisung aus Eisenstadt, Lackenbach, Mattersdorf. (Nr. 681)

1696 im Juny. Izak Salomon ein Jude aus Ofen (Buda) wurde mit viel falschem Geld gefasst. Mitschuldige Teilhaber sind Juden aus Kittsee und Lackenbach.

Der König fordert den Grafen Esterhazy Paul auf, alles anzuwenden um die Schuldigen zu fassen und dieselben solange im Gefängnis zu halten, solange das ungar. Kammergericht die Untersuchung nicht beendet hat und die königliche Entscheidung darüber nicht getroffen wurde. (Nr. 853)

1729. (Nr. 1094, Monumenta Hung. Jud.) Statist. eingeholt — hatten 45 Familien der jüdischen Bevölkerung Lackenbachs eigene Häuser. Zahl der Kinder: 171. In Eisenstadt gab

anzusiedeln. Neben Eisenstadt werden in der nächsten Zeit als Ansiedlungsorte der ausgewiesenen Juden, Güns, Mattersdorf, Lackenbach und Kobersdorf genannt.

Das älteste Dokument, welches die Anwesenheit der Juden in Lackenbach bezeugt, ist die Urkunde aus dem Jahre 1527. Nach der unglücklichen Schlacht bei Mohacs erteilte die Königin Anna, Witwe des gefallenen König Ludwig, den Ausweisungsbefehl gegen die Juden von Pressburg und Ödenburg. Alle Schritte der Ödenburger Juden, einen Aufschub der Ausweisung zu erlangen, waren vergeblich. Ein grosser Teil der Juden flüchtete nach Mattersdorf und Lackenbach und fanden dort durch den Freiherrn von Weisspriach Schutz.

1558. 31. August. Es wurden bei einem Lackenbacher Juden gestohlene Kühe vermutet. Die Nachforschungen ergaben jedoch, dass der Verdacht falsch gewesen war, der Verleumder Olah Miklos wurde bestraft. (Monumenta Hungariae Judaica, No. 45)

1599 im Juni. Auszug aus dem Batthany Documentenarchiv des XVI. Jahrhunderts, des Jobbagy Janos Hofrichters — Ausgaben-Abrechnung. „Ich gab in Rechnitz den *Zabo Paal* die Auslagen, die er im Zusammenhang seiner Reise mit den türkischen Juden, die er nach Lackenbach gebracht, hatte. (Nr. 458)

1647 im Februar. Der Lackenbacher Concionator (Schulklopfer) wurde auf der Landstrasse nach Mattersdorf überfallen, beraubt und verwundet. Die Täter wurden von dem fürstlichen

DIE JUDEN IN DEN SIEBEN BURGEN- LAENDISCHEN GEMEINDEN

(Aus alten Dokumenten)

Es ist mit Wahrscheinlichkeit anzunehmen, dass die Juden als Kaufleute mit den Römern auf den heute deutschen Boden kamen, ihre Festsetzung wird wohl entsprechend dem Vordringen römischer Kultur zuerst im Gebiete der Alpen vor sich gegangen sein. Ortsnamen in Steiermark wie Judenburg, Judendorf, lassen auf frühe jüdische Ansiedlung schliessen (12.—13. Jahrh.). Die blutigen Verfolgungen der Juden im frühen Mittelalter, die unter dem Vorwand der Verunehrung der Hostien, der Ermordung von Christen zur Verwendung des Blutes für rituelle Zwecke, geschahen, verschonten auch Steiermark nicht. Von einer Verfolgung im Jahre 1397 erzählen die Wiener Annalen. Ausweisungen der Juden sind im 15. Jahrhundert festzustellen. Die Auswanderung erfolgte naturgemäss möglichst nach benachbarten Ländern. Ein grosser Teil der steirischen Juden wanderte ungefähr 1496 nach den sieben Gemeinden ein. Kaiser Maximilian suchte seinen Einfluss zur Geltung zu bringen, die Juden dort, entgegen den Willen der Stände

Farbenpracht einzig dastehend. Sie zeigen ein Bild von der hohen Kulturstufe, die in Lackenbach von jeher heimisch war. Man nannte Lackenbach wegen seiner geräumigen Behäbigkeit das *Rechowoth* unter den Judengemeinden des Burgenlandes.

Versuch einer Rekonstruktion ist daher doppelt schwer. Die Alten erzählen von einer Feuersbrunst im Jahre 1829 und von einer zweiten im Jahre 1902, denen alle alten Gemeindebücher und Memoren zum Opfer fielen.

Man ist gewohnt, alles was sich auf die Geschichte kleinerer Orte bezieht, als nur für einen kleinen Kreis interessant anzusehen. Aber der Gedanke ein Stück Leben jüdischer Geschichte aus einem kleinen Winkel vorzuführen, die Festhaltung eines Stückes Vergangenheit einer alten ehrwürdigen Kehillah, beehrte mich bei dieser Arbeit. Viele gewichtige historische Momente erfahren hier ihre richtige Beleuchtung. Den Alltag einer verflossenen Zeit in seinem eigenen Gewande vorzuführen, ihn nochmals zu erleben, das Andenken der grossen Rabbiner dieser Gemeinde, sowie das Leben und Wirken ihrer frommen und ehrlichen Baale Batim für das Wohl und Weh der Kehillah, vor unsere Augen zu führen, ist die Absicht des Verfassers.

Lackenbach war ein freundliches Städtchen, für seinen Bezirk ein kleines Handelszentrum. Die Juden dort waren ja typische, kleinstädtische Handelsjuden mit allen Gewohnheiten und Lässigkeiten, die sie sich in einer Art Durchschnittsorthodoxie beigelegt hatten. Die Synagoge war ein repräsentativer Bau und war ziemlich alt. Die Decken und Wände wiesen herrliche Gemälde auf, Bilder, die man sonst nicht zu sehen bekommen hat, in Frische und

ten, und mit den offenen warmfühlenden Herzen, die in Leid und Freud zusammenstanden, bildeten sie ein Musterbeispiel echter jüdischer Zusammengehörigkeit.

An mir schweben sie auf den Fittigen der Erinnerung vorüber, diese trauten Gestalten meiner Jugendzeit, ihr Weben und Streben, das betuliche Treiben um Gemeindesorgen, das freudige Funktionieren bei Gross und Klein, Kinderfreud und Kinderleid, Gassenparaden und Heimatsklänge. Möge ein jüdischer Dickens einmal das Leben der Juden Lackenbachs schildern, in der es zwar Zwistigkeiten und Parteien gab, wo aber stark ausgebildeter Familiensinn, Einen für Alle, und Alle für Einen fühlen lässt, wo die Familien miteinander eigentlich eine einzige Familie bilden. die Kehilla.

So mag der Versuch gemacht werden eine kulturgeschichtliche Würdigung eines jüdischen Städtchens zu bieten. Ein anschauliches Bild der Kehillah in der langen Zeit ihres Bestehens zu geben, ist unmöglich. Kein Memorbuch, keine Aufzeichnungen, nur einige vergilbte Blätter der Statuten einer alten Chewra Kadischa, gibt es über Lackenbach. Ein altes Mohelbüchlein, welches „die Namen der Jünglinge enthält, deren Beschneidung durch Herrn *Herzl*, geprüften Arzt zu Lackenbach, vollzogen worden“, vom Jahre 1821, gibt uns Auskunft über Namen und Beruf hunderter Baale Batim in einer Zeitspanne von 50 Jahren. Der

LACKENBACH (BURGENLAND)

Mit Wehmut denke ich zurück an dieses Sonnenland meiner Kindheit, an meine Kehillah Lackenbach, an diese blühende jüdische Gemeinde, die 1938 durch die nationalsozialistischen Machthaber vernichtet wurde. Die Juden wurden deportiert, das Gotteshaus angezündet und zerstört, Thorarollen geschändet und selbst den Toten gönnte man nicht die Ruhe. Zerstreut in allen Weltteilen leben noch heute die kleinen Reste der ehemaligen Lackenbacher Baale Batim, wenige gibt es heute, die ein Andenken dieser alten Kehilla im Herzen bewahren, ausgestorben ist das letzte Geschlecht, verschieden der letzte Lackenbacher Raw, kein Jude lebt mehr dort in Lackenbach, verwaist ist der alte jüdische Friedhof, voll wehmütiger Rückblicke auf die vielen, vielen, die seit Jahrhunderten ins Grab gesunken sind, vereinsamt stehen sie, die Zeit überlebenden Grabsteine, die schönen Marmorsteine der Baronenfamilie Schey und die grosse Rabbinerei nahe der Südwand.

Lackenbacher Juden sind fromme Juden, so lautete ein altes Sprichwort. Die Lackenbacher Juden haben das Beiwort „fromm“ verdient, denn sie haben für ihre Religion, ihre Lehre und ihren Glauben gelebt, gelitten und gestrit-

Wahrung ihrer Religion, Jahrhunderte lang gelebt und gelitten haben, sie soll vor Vergessenheit bewahren und ein ehrendes Andenken für unsere Eltern und Ahnen bleiben. Das Rad der Geschichte lässt sich nicht rückwärts drehen. Aber es scheint mir als eine berechtigte Forderung der Pietät, gegenüber einem Stück Altertum das dem Untergang geweiht war, dessen Andenken literarisch zu erhalten. Scheiden wir doch selbst von einem lieben Freunde nicht wortlos, und bemühen uns auch über unseren persönlichen Verkehr hinaus durch die Erinnerung einander noch nahe zu bleiben. Noch intensiver muss sich aber dieses Bedürfnis nach pietätsvoller Behandlung dort gestalten, wo es sich um einen heimatlichen Boden, um ein altes ehrwürdiges jüdisches Städtchen handelt, wo das Bewusstsein unserer höheren Abstammung mehr denn überall und mächtig uns zu beseelen pflegt. Alle Seiten des Gefühlslebens werden bei den Gedanken in Schwingen gesetzt, dass in diesem jüdischen Städtchen zahlreiche Generationen in den mannigfachsten Situationen des Daseins lebten.

Möge also dieser erste Versuch die ruhmreiche Vergangenheit dieser alten heiligen Gemeinde den Lebenden, zerstreute Glieder der Kehille, vor Augen führen, beitragen, dass sie sich mit Stolz erinnern einer ehrwürdigen jüdischen Kulturstätte zu entstammen.

VORWORT

„זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור,
שאל אביו, ויגדל זקניו ויאמרו לו.“

„Gedenke der Tage der Vorzeit, beachte die Jahre entschwundener Geschlechter, frage deinen Vater, er wird dir verkünden, deine Alten, sie werden dir erzählen.“ Moses Gotterfüllter Geist erkannte in der Geschichte nicht allein den Born der Erfahrung, sondern auch Selbst-erkenntnis und Selbstachtung für die Nachgeborenen. Die Erinnerung an das Kehillaleben eines Städtchens soll den Ueberlebenden von den Gestalten erzählen, und jene würdigen, deren Glut und Mut die Lehre des Judentums über rauchende Trümmerstätten hinübergetragen haben. Bei dem Rückblick in seine Vergangenheit soll das jüdische Gefühl gestählt, das Selbstbewusstsein gekräftigt werden, denn הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל. Einen kleinen Zeitraum, den ich in diesem Büchlein schildere, bin ich selbst hindurchgeschritten. Durch ganz wenige Quellenstudien begründet, biete ich was ich selbst erlebt habe. So unvollkommen diese kleine Arbeit auch ist, soll sie jedoch ein Andenken dieser Kehilla mit ihrem Leben und Treiben bleiben, sie soll den kommenden Geschlechtern vor Augen führen, wie Juden in

Rabbi ADONIYAHU KRAUSS
Jerusalem, ISRAEL
3, Smolenskin Street

LACKENBACH

**EINE KULTUR-HISTORISCHE SKIZZE
EINER JÜDISCHEN GEMEINDE**

VON

Rabbiner ADONIJAHU KRAUSS

JERUSALEM / ISRAEL